

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΠΟΛΥΤΕΧΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

**Τμήμα Μηχανικών Πολεοδομίας Χωροταξίας & Περιφερειακής
Ανάπτυξης**

Διπλωματική εργασία

**"Οι κοινωνικές διαστάσεις της τουριστικής αστικοποίησης.
Η περίπτωση της Αγίας Μαρίνας-Πλατανιά του Ν. Χανίων"**

Υπεύθυνος Φοιτητής : Φαραντάκης Στέλιος

Επιβλέπων Καθηγητής : Τριανταφυλλόπουλος Νίκος

Βόλος , Ιούνιος 2018

Δήλωση

Βεβαιώνω ότι η παρούσα εργασία είναι δική μου, δεν έχει συγγραφεί από άλλο πρόσωπο με ή χωρίς αμοιβή, δεν έχει αντιγραφεί από δημοσιευμένη ή αδημοσίευτη εργασία άλλου και δεν έχει προηγουμένως υποβληθεί για βαθμολόγηση στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας ή αλλού. Βεβαιώνω ότι είμαι εν γνώσει των κανόνων περί λογοκλοπής του ΤΜΧΠΠΑ και ότι στο πλαίσιο αυτού έχουν τηρηθεί όλοι οι κανόνες κατά την ακαδημαϊκή δεοντολογία, σχετικά με αναφορές, βιβλιογραφία, κ.λ.π., τόσο από έντυπες όσο και από ηλεκτρονικές πηγές. Σε περίπτωση λογοκλοπής αποδέχομαι όλες ανεξαιρέτως τις ποινές που προβλέπουν οι εκάστοτε Κανονισμοί του ΠΘ ή και του ΤΜΧΠΠΑ

Ημερομηνία: 28/6/2018

Όνοματεπώνυμο: Φαραντάκης Στέλιος

Υπογραφή:

*Οι κοινωνικές διαστάσεις της τουριστικής αστικοποίησης :Η περίπτωση της Αγίας Μαρίνας-Πλατανιά του Ν. Χανίων,
Φαραντάκης Στέλιος*

Περίληψη

Η παρούσα μελέτη εξετάζει την σημασία της κοινωνικής οργάνωσης και των κοινωνικών δικτύων ως παράγοντες στη ραγδαία τουριστική ανάπτυξη που παρουσιάζεται τα τελευταία χρόνια σε μια παραθαλάσσια περιοχή της Π.Ε Χανίων. Συγκεκριμένα για τον σκοπό αυτό θα ασχοληθούμε με την πολυδιάστατη έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου προσεγγίζοντας την έχοντας ως βάση την σημασία που της δόθηκε από τους Bourdieu, Coleman και Putnam. Λαμβάνοντας υπόψιν τις παραπάνω έννοιες θα προσπαθήσουμε να εντοπίσουμε την σχέση του κοινωνικού κεφαλαίου με την ανάπτυξη προσδιορίζοντας τα στοιχεία εκείνα και τις καταστάσεις μέσα από τις οποίες μπορούν να ευνοηθούν η διόγκωση, η διατήρηση και η διάχυση του κοινωνικού κεφαλαίου τα οποία με την σειρά τους μπορούν να τονώσουν την τοπική οικονομία και να οδηγήσουν σε επιχειρηματική κινητικότητα. Εστιάζοντας στην περιοχή μελέτης η οποία αφορά τον Πλατανιά και την Αγία Μαρίνα Χανίων θα προσπαθήσουμε να κατανοήσουμε τον τρόπο με τον οποίο πραγματοποιήθηκε διαχρονικά η τουριστική ανάπτυξη και τον ρόλο που διαδραμάτισε στην πορεία αυτή η οικογενειακή διαχείριση της εγγείου ιδιοκτησίας και οι τοπικές, κοινωνικές σχέσεις. Τέλος αφού αξιολογηθεί η σημασία του κοινωνικού κεφαλαίου για την ανάπτυξη της περιοχής, η μελέτη προχωρά σε κριτική θεώρηση της υπάρχουσας κατάστασης και της μετέπειτα πορείας των οικισμών.

Λέξεις Κλειδιά: Κοινωνικό κεφάλαιο, κοινωνικά δίκτυα, τουριστική ανάπτυξη, αστική εξάπλωση

Abstract

This study examines the importance of social organization and social networks as factors in the rapid tourism development that has been presented in recent years in a seaside area of the Chania Prefecture. Specifically for this purpose we will deal with the multidimensional concept of social capital by approaching it on the basis of the meaning given to it by Bourdieu, Coleman and Putnam. Taking into account the above concepts we will try to identify the relation of social capital with development by identifying those elements and situations through which the expansion, preservation and diffusion of social capital can be favored, which in turn can stimulate the local economy and to lead to business mobility. Focusing on the area of study that concerns Platanias and Agia Marina of Chania, we will try to understand how tourism development has taken place over time and the role played by the family management of property and the local social relationships. Finally, after assessing the importance of social capital for the development of the region, the study proceeds with a critical view of the existing situation and the subsequent course of the settlements.

Key words: social capital, social networks, tourism development, urban sprawl

Περιεχόμενα

Περίληψη	1
Abstract	2
Κατάλογος Εικόνων	4
Κατάλογος Πινάκων	4
Κατάλογος Σχημάτων	5
Κατάλογος Χαρτών	6
Ευχαριστίες	7
Εισαγωγή	9
1.Το κοινωνικό κεφάλαιο	11
1.1 Ο ορισμός και οι μεγάλοι θεωρητικοί.....	11
1.2 Ο προσδιορισμός του κοινωνικού κεφαλαίου.....	15
1.3 Η σχέση κοινωνικού κεφαλαίου με την ανάπτυξη.....	19
2 .Παραδείγματα τουριστικών περιοχών οι οποίες αναπτύχθηκαν με την βοήθεια του κοινωνικού κεφαλαίου	23
3.Περιοχή μελέτης	29
3.1 Σύντομη περιγραφή περιοχής μελέτης.....	29
3.2 Ιστορική αναδρομή – πολεοδομική ανάπτυξη οικισμών	41
3.3 Διαχρονική ανάλυση της τουριστικής εξάπλωσης.....	60
4.Το Κύριο ερώτημα και οι υποθέσεις εργασίας	65
5.Έρευνα πεδίου	67
5.1 Εισαγωγικά στοιχεία	67
5.2 Το μοντέλο του ερωτηματολογίου.....	67
5.3 Προβλήματα που παρουσιάστηκαν κατά τη διάρκεια της έρευνας	70
6.Η Ανάλυση των αποτελεσμάτων	71
6.1Εισαγωγικά στοιχεία	71

6.2 Τα χαρακτηριστικά του δείγματος.....	71
6.3 Δευτερεύον ερώτημα 1	75
6.4 Δευτερεύον ερώτημα 2	96
6.5 Δευτερεύον ερώτημα 3	99
6.6 Ανακεφαλαίωση των αποτελεσμάτων	102
7. Συμπεράσματα.....	105
Πηγές τεκμηρίωσης	109
Παράρτημα	113

Κατάλογος Εικόνων

Εικόνα 1 Βόρεια Ακτογραμμή Ν. Χανίων.....	41
Εικόνα 2: Ο οικισμός της Αγίας Μαρίνας	46
Εικόνα 3: Κύριος τουριστικός άξονας ,Κάτω Αγία Μαρίνα 1.....	47
Εικόνα 4 : Κύριος τουριστικός άξονας ,Κάτω Αγία Μαρίνα 2.....	47
Εικόνα 5: Ξενοδοχειακή μονάδα ,Κάτω Αγία Μαρίνα.....	48
Εικόνα 6 : Ενοικιαζόμενα δωμάτια, Κάτω Αγία Μαρίνα	48
Εικόνα 7 : Παρλιακό μέτωπο στην Αγία Μαρίνα (εκτός τουριστικής σεζόν)	49
Εικόνα 8: Ο οδικός Άξονας της Άνω Αγίας Μαρίνας	49
Εικόνα 9 :Η εκκλησία της Άνω Αγίας Μαρίνας.....	50
Εικόνα 10: Το κέντρο της Άνω Αγίας Μαρίνας.....	50
Εικόνα 11 :Το Δημοτικό σχολείο της Άνω Αγίας Μαρίνας.....	51
Εικόνα 12 :Τα τουριστικά καταστήματα στον Κάτω Πλατανιά 1	55
Εικόνα 13: Τουριστικά καταστήματα στον Κάτω Πλατανιά 2.....	56
Εικόνα 14: Το εμπορικό κέντρο του Κάτω Πλατανιά	56
Εικόνα 15: Η κεντρική πλατεία του Πλατανιά. («Το κέντρο»)	57
Εικόνα 16: Ο κεντρικός τουριστικός άξονας του Κάτω Πλατανιά.....	57
Εικόνα 17: Μεγάλη ξενοδοχειακή μονάδα στον Κάτω Πλατανιά.....	58
Εικόνα 18: Η εκκλησία του Άνω Πλατανιά.....	58
Εικόνα 19: Πλατεία στον Άνω Πλατανιά.	59
Εικόνα 20: Ο οδικός άξονας του Άνω Πλατανιά	59

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 1 :Τα πληθυσμιακά στοιχεία της περιοχής μελέτης και του ευρύτερου χώρου για το 2011.....	32
Πίνακας 2: Η διαχρονική εξέλιξη (1961-2011)του πραγματικού πληθυσμού στην περιοχή μελέτης (Τμήμα Α)	34
Πίνακας 3: Η διαχρονική εξέλιξη (1961-2011)του πραγματικού πληθυσμού στην περιοχή μελέτης (Τμήμα Β).....	35

Πίνακας 4: Η διαχρονική εξέλιξη (1991-2011) του μόνιμου πληθυσμού στην περιοχή μελέτης	36
Πίνακας 5 : Ταξινόμηση οικισμού Αγίας Μαρίνας με βάση το Π.Δ.24-4-85.....	44
Πίνακας 6: Ταξινόμηση οικισμού Πλατανιά με βάση το Π.Δ.24-4-85.....	52
Πίνακας 7: Η διαχρονική μεταβολή των ξενοδοχειακών μονάδων στην περιοχή μελέτης(2013-2016)	60
Πίνακας 8: Αξιολόγηση ξενοδοχειακών μονάδων για το 2016	61
Πίνακας 9: Η διαχρονική μεταβολή των ξενοδοχειακών δωματίων στην περιοχή μελέτης(2013-2016).....	61
Πίνακας 10: Η διαχρονική μεταβολή των τουριστικών κατοικιών στην περιοχή μελέτης(2013-2016)	61
Πίνακας 11: Η διαχρονική μεταβολή των ενοικιαζόμενων δωματίων στην περιοχή μελέτης(2013-2016).....	61
Πίνακας 12: Case Processing Summary Καταγωγής-Οικογενειακής Βοήθειας.....	77
Πίνακας 13: Καταγωγή * Οικογενειακή Βοήθεια Crosstabulation	78
Πίνακας 14 : Chi-Square Tests Καταγωγής-Οικογενειακής Βοήθειας.....	78
Πίνακας 15 : Symmetric Measures Καταγωγής-Οικογενειακής Βοήθειας.....	78
Πίνακας 16: Case Processing Summary Καταγωγής- Κουμπαριές	82
Πίνακας 17: Καταγωγή *Κουμπαριές Crosstabulation.....	83
Πίνακας 18: Chi-Square TestsΚαταγωγή-Κουμπαριές.....	83
Πίνακας 19: Symmetric MeasuresΚαταγωγή-Κουμπαριές.....	83
Πίνακας 20: Case Processing Summary Καταγωγής-Συμμετοχής σε συλλόγους	87
Πίνακας 21: Καταγωγή * Συμμετοχή σε συλλόγους Crosstabulation	87
Πίνακας 22: Chi-Square Tests Καταγωγής-Συμμετοχής σε συλλόγους	87
Πίνακας 23: Symmetric Measures Καταγωγής-Συμμετοχής σε συλλόγους	88
Πίνακας 24: Case Processing Summary Καταγωγής- Σχέσης με Δήμο	92
Πίνακας 25 : Καταγωγή * Δήμος Crosstabulation.....	92
Πίνακας 26: Chi-Square Tests Καταγωγής- Σχέσης με Δήμο	93
Πίνακας 27: Symmetric Measures Καταγωγής- Σχέσης με Δήμο	93

Κατάλογος Σχημάτων

Σχήμα 1: Τα είδη των κοινωνικών δικτύων (bonding, bridging, l inking).....	19
Σχήμα 2: Τομεακή Διάρθρωση Απασχόλησης (2001) – Μόνιμος πληθυσμός Δ. Ε .Ν. Κυδωνίας	39
Σχήμα 3: Τομεακή Διάρθρωση Απασχόλησης (2001) – Πραγματικός πληθυσμός Δ.Ε.Ν.Κυδωνίας.....	39
Σχήμα 4: Τομεακή Διάρθρωση Απασχόλησης (2001) – Μόνιμος πληθυσμός Δ. Πλατανιά.....	40
Σχήμα 5: Αναλογία φύλου δείγματος.....	73
Σχήμα 6: Ηλικία Δείγματος.....	73
Σχήμα 7: Πληθυσμιακή Πυραμίδα.....	74
Σχήμα 8: Επίπεδο εκπαίδευσης δείγματος	74
Σχήμα 9: Οικονομική στήριξη από οικογένεια	76
Σχήμα 10: Καταγωγή επιχειρηματιών.....	76
Σχήμα 11: Σχέση καταγωγής με βοήθεια από οικογένεια.....	79
Σχήμα 12: Οικονομική στήριξη από φίλους ή συγγενείς.....	81
Σχήμα 13: Αριθμός Κουμπαριών από τους επιχειρηματίες	82
Σχήμα 14: Σχέση Καταγωγής- Κουμπαριών.....	84

Σχήμα 15: Βαθμός συμμετοχής σε συλλόγους.....	86
Σχήμα 16: Σχέση Καταγωγής-Συμμετοχής σε συλλόγους.....	88
Σχήμα 17: Αξιολόγηση συλλόγων για την επιχειρηματική δραστηριότητα	91
Σχήμα 18: Σχέση Καταγωγής- Τοπικής αυτοδιοίκησης.....	94
Σχήμα 19: Σχέση με Τοπική αυτοδιοίκηση.....	95
Σχήμα 20: Ποσοστό ιδιοκτησία ς ακινήτων.....	97
Σχήμα 21: Διαδικασία απόκτησης περιουσίας (1)	98
Σχήμα 22: Διαδικασία απόκτησης περιουσίας (2)	98
Σχήμα 23: Διαδικασία απόκτησης περιουσίας(3)	99
Σχήμα 24: Ποσοστό επιχειρηματιών που έχουν κάνει χρήση δανείων.....	101
Σχήμα 25: Ποσοστό επιχειρηματιών που έχουν κάνει χρήση προγραμμάτων.....	101

Κατάλογος Χαρτών

Χάρτης 1:Περιοχή μελέτης (οικισμοί: Αγία Μαρίνα και Πλατανιάς στην Π.Ε Χανίων).....	29
Χάρτης 2: Π.Ε Χανίων.....	30
Χάρτης 3: Δήμος Χανίων.....	31
Χάρτης 4: Δήμος Πλατανιά	32
Χάρτης 5: Διοικητικά Όρια Οικισμού Αγίας Μαρίνας.....	42
Χάρτης 6: Διοικητικά Όρια Οικισμού Πλατανιά.....	51
Χάρτης 7: Ανάλυση χρήσεων γης Δυτικής Κρήτης ,Δορυφόρος landsat4 ,1988	62
Χάρτης 8: Ανάλυση χρήσεων γης Δυτικής Κρήτης ,Δορυφόρος landsat8 ,2014	63

Ευχαριστίες

Αρχικά θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Νίκο Τριανταφυλλόπουλο τόσο για τη συμβολή του στην επιλογή του θέματος της Διπλωματικής όσο και για τις κατευθύνσεις και την καθοδήγηση που μου προσέφερε καθ' όλη τη διάρκεια της προσπάθειας αυτής.

Επιπλέον θεωρώ υποχρέωση μου να ευχαριστήσω όλους τους καθηγητές και το προσωπικό της σχολής οι οποίοι μέσα σε αυτά τα πέντε χρόνια των σπουδών μου με βοήθησαν και με τροφοδότησαν με τις κατάλληλες βάσεις και γνώσεις.

Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω τους σημαντικότερους ανθρώπους στη ζωή μου, την οικογένεια μου, για τη στήριξη, αγάπη και κατανόηση που έδειξαν ,αφού χωρίς αυτούς η συνολική μου φοίτηση και κατά συνέπεια η ολοκλήρωση της διπλωματικής μου δε θα ήταν εφικτή .

*Οι κοινωνικές διαστάσεις της τουριστικής αστικοποίησης :Η περίπτωση της Αγίας Μαρίνας-Πλατανιά του Ν. Χανίων,
Φαραντάκης Στέλιος*

Εισαγωγή

Από το 1980 που παρουσιάστηκε για πρώτη φορά επίσημα η έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου από τον Bourdieu, αυτή έχει δεχτεί αρκετά έντονη κριτική από μέλη της επιστημονικής κοινότητας. Ο εντοπισμός αλλά και η μέτρηση του κοινωνικού κεφαλαίου δεν είναι μια εύκολη διαδικασία και πολλές φορές η ύπαρξη του συγχέεται με την παρουσία άλλων στοιχείων στον χώρο. Σήμερα υπάρχουν αρκετά παραδείγματα αγροτικών περιοχών οι οποίες στα πλαίσια της κοινοτικής συμμετοχής και της συνολικής κοινωνικής τους δράσης έχουν καταφέρει να επηρεάσουν σε σημαντικό βαθμό την ανάπτυξή τους. Σε ποιόν βαθμό όμως το κοινωνικό κεφάλαιο έχει θέση σε μια ήδη αναπτυγμένη και οργανωμένη τουριστικά περιοχή;

Η Ελλάδα ως μια χώρα η οποία στηρίζει στον μεγαλύτερο βαθμό την οικονομία της στον τουρισμό, διαθέτει αρκετές περιοχές οι οποίες ειδικότερα από την δεκαετία του 1960, με την στροφή στο τουριστικό μοντέλο «ήλιος και θάλασσα» και την οργανωμένη προβολή τους από τον ΕΟΤ κατάφεραν να δημιουργήσουν ένα δικό τους «brand name», να εισβάλουν στην παγκόσμια αγορά τουριστικών γραφείων, να γίνουν ευρέως γνωστές και να καθιερωθούν ως διεθνείς τουριστικοί προορισμοί.

Στην παρούσα εργασία εξετάζεται η περίπτωση της Βόρειας ακτογραμμής της Περιφερειακής Ενότητας Χανίων η οποία από το 1980 έχει εξελιχθεί σε μια από τις πιο τουριστικές περιοχές της Κρήτης. Συγκεκριμένα η μελέτη εστιάζει στην περιοχή η οποία αποτελείται από τους οικισμούς της Αγίας Μαρίνας και του Πλατανιά οι οποίοι διαθέτουν οργανωμένες παραλίες και θεωρούνται από τους δημοφιλέστερους προορισμούς την καλοκαιρινή περίοδο τόσο για τους τουρίστες όσο και για τους ντόπιους. Παρά το γεγονός πως η ευρύτερη περιοχή πριν το 1980 θεωρούνταν καθαρά αγροτική, μέσα σε πολύ μικρή περίοδο στράφηκε προς τον τουρισμό έχοντας ταχύτατους ρυθμούς ανάπτυξης. Έτσι σήμερα το παραλιακό μέτωπο αποτελείται από μια σχεδόν συμπαγή ζώνη με πλήθος τουριστικών καταστημάτων, καφετεριών, beach bar, ενοικιαζόμενων δωματίων και ξενοδοχειακών μονάδων.

Οι ασυνήθιστοι αυτοί ρυθμοί ανάπτυξης, οι οποίοι συνεχίζουν να πραγματοποιούνται μέχρι και σήμερα καθιστούν την περιοχή ως μια από τις καταλληλότερες περιοχές προς μελέτη. Για τον λόγο αυτό με την βοήθεια επιτόπιας

έρευνας θα προσπαθήσουμε να εντοπίσουμε την ύπαρξη του κοινωνικού κεφαλαίου σήμερα όπου η περιοχή θεωρείται ιδιαίτερα αναπτυγμένη τουριστικά και παράλληλα μέσα από υποθέσεις θα προσπαθήσουμε να εξακριβώσουμε τον ρόλο τον οποίο διαδραμάτισε το κοινωνικό κεφάλαιο στα πρώτα στάδια της ανάπτυξης. Τέλος κατανοώντας την σχέση του κοινωνικού κεφαλαίου με την ανάπτυξη της περιοχής θα μπορέσουμε να αξιολογήσουμε την σημασία του στα πρώτα στάδια της και αντίστοιχα να επαναπροσδιορίσουμε τον ρόλο του για την μετέπειτα πορεία των οικισμών.

1. Το κοινωνικό κεφάλαιο

1.1 Ο ορισμός και οι μεγάλοι θεωρητικοί

Το κοινωνικό κεφάλαιο πρόκειται για μια έννοια η οποία έχει προσεγγιστεί από πολλές διαφορετικές επιστημονικές απόψεις με αποτέλεσμα να μην υπάρχει διαθέσιμος ένας κοινά αποδεκτός ορισμός. Σε γενικές γραμμές μπορούμε να πούμε πως το κοινωνικό κεφάλαιο αποτελείται από το σύνολο των κοινωνικών δικτύων και σχέσεων που αναπτύσσονται από τους ανθρώπους μιας περιοχής και τα οποία σε βάθος χρόνου μπορούν να επιφέρουν θετικά αποτελέσματα για αυτούς. Αυτή όμως η αφηρημένη μορφή της έννοιας του κοινωνικού κεφαλαίου, έχει ως συνέπεια την έντονη κριτική που έχει δεχτεί από πολλά μέλη της επιστημονικής κοινότητας.

Η παρουσία του κοινωνικού κεφαλαίου έγινε για πρώτη φορά αισθητή στην επιστημονική κοινότητα το 1980 από το έργο του Pierre Bourdieu όμως η ύπαρξη της χρονικά μπορεί να ταυτιστεί με την εμφάνιση των πρώτων οργανωμένων κοινωνιών. Για τον P. Bourdieu το κοινωνικό κεφάλαιο αποτελεί απλά το εργαλείο των μελών μίας κοινωνίας το οποίο μπορεί να τους βοηθήσει να αποκτήσουν πρόσβαση στο οικονομικό κεφάλαιο. Συγκεκριμένα σύμφωνα με τον ίδιο το κοινωνικό κεφάλαιο “είναι το σύνολο των πόρων, πραγματικών ή εικονικών που ανήκουν σε ένα άτομο ή μια ομάδα ατόμων και έχουν προκύψει ως αποτέλεσμα από την ένταξη σε ένα ανθεκτικό δίκτυο περισσότερο ή λιγότερο θεσμοποιημένων σχέσεων αμοιβαίας γνωριμίας και αναγνώρισης ή,-με άλλα λόγια, με την ένταξη σε μία ομάδα ατόμων-που παρέχει στο κάθε μέλος υποστήριξη μέσω ενός κοινού κεφαλαίου , ένα πιστοποιητικό που τους δίνει το δικαίωμα να πιστώνουν, με κάθε ερμηνεία της λέξης” (Bourdieu, 1986).

Για τον Bourdieu το κοινωνικό κεφάλαιο θεωρείται ατομικό αγαθό καθώς διευκολύνει το άτομο να συμμετέχει σε δίκτυα μέσα στα οποία η αλληλεγγύη που αναπτύσσεται είναι δυνατή μόνο αν οι συμμετέχοντες έχουν να αποκομίσουν κάποια οφέλη (Λιναρδής κ.α.,2012).

Η προσέγγιση του Κοινωνικού Κεφαλαίου κατά τον Bourdieu εστιάζεται περισσότερο στην κοινωνική ιεραρχία. Συγκεκριμένα θεωρεί πως το κοινωνικό κεφάλαιο αποτελεί αγαθό το οποίο βρίσκεται αποκλειστικά στους κοινωνικά ισχυρούς ,στην ανώτερη τάξη και τις οικογένειες τους. Επομένως ο μόνος τρόπος ώστε κάποιος να

αποκτήσει κοινωνικό κεφάλαιο είναι μέσα από την δημιουργία δεσμών με άτομα της ανώτερης τάξης.

Συγκεκριμένα ο Γάλλος κοινωνιολόγος υποστήριξε πως ο μόνος αξιόπιστος τρόπος για να εκτιμηθεί το κοινωνικό κεφάλαιο στα πλαίσια μιας κοινωνίας είναι από την μέτρηση της αύξησης του οικονομικού κεφαλαίου το οποίο κατέχουν οι ανώτερες κοινωνικές τάξεις. Αυτή η άποψη ήταν ένας από τους βασικότερους λόγους για τους οποίους ο ίδιος δέχτηκε έντονη κριτική από άλλους θεωρητικούς της εποχής (Λιναρδής κ.α.,2012).

Πέραν του παραπάνω ορισμού ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο τρόπος με τον οποίο προσεγγίζεται το ίδιο θέμα από την πλευρά του ο κοινωνιολόγος James Coleman στα μέσα της δεκαετίας του 80', ο οποίος αποκόπτει το κοινωνικό κεφάλαιο από την αποκλειστική ύπαρξη του στο περιβάλλον των ισχυρών.

Όπως και ο Bourdieu έτσι και ο Coleman συνδέει την ύπαρξη του κοινωνικού κεφαλαίου με την οικονομία , όμως σε αντίθεση με τον Bourdieu αυτός προσπαθεί να τονίσει την ανθρωποκεντρική φύση του. Έτσι μέσα από το έργο του ο Coleman συνδυάζει την οικονομική θεωρία με στοιχεία και ιδέες της κοινωνιολογίας εμπλουτίζοντας τα μέχρι τότε ορθολογικά οικονομικά μοντέλα.

Συγκεκριμένα, ο Coleman "πρότεινε να συμπεριληφθούν κάτω από τον όρο «κοινωνικό κεφάλαιο» όλες οι «μη στενά οικονομικές πλευρές» που επηρεάζουν την οικονομία. Η θεωρία αυτή χρησιμοποιήθηκε από τους οικονομολόγους, για να στηρίξει την άποψη ότι στις σύγχρονες κοινωνίες το κεφάλαιο συσσωρεύεται εκτός από το οικονομικό κεφάλαιο (οικονομικούς πόρους) και από το ανθρώπινο κεφάλαιο (γνώσεις, δεξιότητες και επαγγελματικές εμπειρίες των ατόμων που είναι απόρροια της εκπαίδευσης και εμπειρίας) αλλά και από την ικανότητα των ανθρώπων να συνενώνονται, να συνεργάζονται και να δρουν από κοινού (κοινωνικό κεφάλαιο)"(Λιναρδής κ.α., 2012).

Σε άρθρο του για το American Journal of Sociology το 1988 ο Coleman αναφέρει :

“(Το κοινωνικό κεφάλαιο) είναι ένας πολύ σημαντικός πόρος για τα άτομα ο οποίος μπορεί να επηρεάσει την ικανότητα τους να ενεργούν και την αντίληψη που έχουν για την ποιότητα της ζωής. Οι ίδιοι έχουν την δυνατότητα να δράσουν. Ωστόσο εξαιτίας του ότι τα οφέλη των δράσεων τους που ενεργοποιούν το κοινωνικό κεφάλαιο γίνονται

αντιληπτά από τα άτομα που το βιώνουν και όχι από τους ίδιους τους δράστες, εκείνοι δεν ενδιαφέρονται να το ενεργοποιήσουν”(Coleman, 1988).

Από τα παραπάνω φαίνεται πως το κοινωνικό κεφάλαιο για τον Coleman προκύπτει ως το αποτέλεσμα του ατομικού αλτρουισμού ο οποίος στα πλαίσια μιας κοινότητας θα ευνοήσει το σύνολο της. Όταν μέσα σε μια κοινωνία ο ένας γνωρίζει καλά τον άλλον, τον εμπιστεύεται και τον στηρίζει σε δύσκολες στιγμές, η κοινωνία αυτή έχει περισσότερες βάσεις για να επιλύσει τα προβλήματα που παρουσιάζονται σε σχέση με μια “κοινωνία αγνώστων”.

Όμως το μεγάλο πρόβλημα είναι το γεγονός πως ο αλτρουισμός είναι μια ατομική αξία και συνήθως δε μπορεί κάποιος να περιμένει με βεβαιότητα μελλοντικό αντάλλαγμα από αυτό που συνειδητά προσφέρει χωρίς αντίτιμο.

Στο σημείο αυτό εύκολα μπορεί να γίνει αντιληπτό πως η κύρια διαφορά ανάμεσα στις δύο θεωρίες είναι πως ο P. Bourdieu βλέπει το κοινωνικό κεφάλαιο ως ατομικό αγαθό ενώ ο J. Coleman ως ένα στοιχείο που δημιουργείται και αναπτύσσεται στα πλαίσια της κοινωνίας. Στην πραγματικότητα παρά την διαφορά τους και οι δύο οπτικές μπορούν να θεωρηθούν το ίδιο ορθές. Για τον Coleman η κοινωνία δημιουργεί και καλλιεργεί τις συνθήκες για να αρωγηθούν και να ευνοηθούν τα άτομα της στα πλαίσια ενός κοινού συμφέροντος, υπό την πνοή μιας αλτρουιστικής διάθεσης. Στα πλαίσια όμως αυτής της φαινομενικά “αλτρουιστικής κοινωνίας” είναι αρκετά πιθανόν τα άτομα να δρουν και να διαχειρίζονται το κοινωνικό κεφάλαιο που τους προσφέρεται από αυτήν ως ένα ατομικό αγαθό επιδιώκοντας να φτάσουν στο οικονομικό κεφάλαιο.

Στα μέσα της δεκαετίας του 90'ο καθηγητής του πανεπιστημίου του Harvard, Robert Putnam δίνει μια νέα διάσταση και οπτική στο θέμα του ΚΚ εστιάζοντας σε ένα ευρύτερο περιβάλλον από τους προγενέστερους θεωρητικούς. Μέσα από τα βιβλία του τα οποία φορούν την Ιταλία και τις ΗΠΑ, ισχυρίστηκε πως το κοινωνικό κεφάλαιο πράγματι «κάνει τη δημοκρατία να λειτουργεί» και ότι θα μπορούσε να θεωρηθεί ως όχι λιγότερο από ένα κοινωνικό «superglue» και ως «λιπαντικό» των πολιτικών παραδόσεων. Με τον τρόπο αυτό, η έννοια αποκτά σχεδόν άμεση αναγνώριση από κάποιους εξέχοντες θεσμικούς παράγοντες. Η Παγκόσμια Τράπεζα, για παράδειγμα, την αγκάλιασε στο στα τέλη της δεκαετίας του 1990 ως την τελευταία λύση στα προβλήματα του Τρίτου Κόσμου (Jóhannesson et al., 2003).

Η κεντρική ιδέα του Putnam είναι πως αν μια περιοχή διαθέτει ένα καλά δομημένο οικονομικό σύστημα και παράλληλα ένα υψηλό επίπεδο πολιτικής ολοκλήρωσης, αυτά αποτελούν το αποτέλεσμα μιας επιτυχούς συσσώρευσης Κοινωνικού Κεφαλαίου σε αυτήν (Siisiäinen, 2003).

Η τοποθέτηση του Putnam στο θέμα του ΚΚ γίνεται εύκολα αντιληπτή μέσα από το έργο του "Making Democracy work" που δημοσιεύτηκε το 1993 και στο οποίο πραγματεύεται την κυβερνητική μεταρρύθμιση της Ιταλίας του 1976-77. Το βασικό συμπέρασμα της μελέτης αποτελεί το γεγονός πως η κρατική μεταρρύθμιση έγινε επιτυχημένα στην Βόρεια Ιταλία επειδή υποστηρίχτηκε από την άνθιση της αστικής κοινωνίας. Σε αντίθεση με την Νότιο Ιταλία όπου οι σχέσεις στα πλαίσια της κοινότητας ήταν μηδενικές και κυριαρχούσε η επιβολή του ισχυρού στον Βορά η κοινωνία χαρακτηριζόταν από πλήθος κοινωνικών δικτύων και μια πνοή εμπιστοσύνης που έθετε βάσεις για ανάπτυξη (Siisiäinen, 2003).

Συγκεκριμένα ο Putnam αναφέρει:

“Στο Βορρά, οι φεουδαρχικοί δεσμοί της προσωπικής εξάρτησης αποδυναμώθηκαν, στο Νότο, ενισχύθηκαν. Στο Βορά, οι άνθρωποι ήταν πολίτες στο Νότο, ήταν υποκείμενα.” (Putnam et al., 1993)

“Στον Βορρά οι κρίσιμες κοινωνικές, πολιτικές και ακόμη και θρησκευτικές συμμαχίες και παρατάξεις είχαν οριζόντια μορφή ,ενώ οι σχέσεις των νότιων ήταν κάθετες. Συνεργασία, αμοιβαία υποστήριξη, αστικές υποχρεώσεις και ακόμα και εμπιστοσύνη - όχι καθολική ή φυσική, αλλά επεκταμένη πέρα από τα όρια της συγγένειας οπουδήποτε αλλού στην Ευρώπη σε αυτή την εποχή - ήταν τα διακριτικά χαρακτηριστικά στο Βορρά. Τα βασικά στοιχεία του Νότου αντιθέτως, ήταν η επιβολή ιεραρχίας και τάξης στην λανθάνουσα αναρχία " (Putnam et al., 1993).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει μια μελέτη που έγινε από τον Martti Siisiäinen το 2000 και είχε ως στόχο την σύγκριση της τοποθέτησης του R.D.Putnam στο θέμα του κοινωνικού κεφαλαίου με αυτήν του “πατέρα” της έννοιας P.Bourdieu. Αρχικά όπως αναφέρει, το κοινωνικό κεφάλαιο του Putnam βασίζεται σε 3 θεμελιώδη στοιχεία: τις ηθικές υποχρεώσεις και κανόνες ,τις κοινωνικές αξίες και τα κοινωνικά δίκτυα. Αντίθετα ο Bourdieu αναγνωρίζει τρεις διαφορετικές διαστάσεις του κεφαλαίου: το οικονομικό, το πολιτισμικό και το κοινωνικό. Αυτοί οι τρεις πόροι ενεργοποιούνται στα πλαίσια της κοινωνίας και η ιδιοκτησία τους νομιμοποιείται μέσα από τη διαμεσολάβηση του

συμβολικού κεφαλαίου. Έτσι ορίζοντας ως στόχο την απόκτηση του συμβολικού κεφαλαίου η θεωρία του Bourdieu βασίζεται στις συγκρούσεις και την χρήση της εξουσίας. Αφού λοιπόν ο M. Siisiäinen περιγράφει τις βασικές διαφορές στον προσδιορισμό του κοινωνικού κεφαλαίου από τους δύο αυτούς μεγάλους θεωρητικούς αποφασίζει να εντοπίσει και να περιγράψει τα τρία βασικά συνθετικά στοιχεία της έννοιας του Putnam μέσα από το φίλτρο του θεωρητικού υπόβαθρου που έχει δοθεί από τον P. Bourdieu. Για να επιτύχει το παραπάνω εξετάζει την επίλυση διάφορων κοινωνικών προβλημάτων συγκρίνοντας την οπτική του έργου του Putnam "Bowling alone: American Declining Social Capital" (1995) με αυτή του "Acts of Resistance. Against the New Myths of Our Time" (1998) από τον Bourdieu. Από την όψη του Putnam η εμπιστοσύνη και οι εθελοντικές ομάδες δημιουργούν κοινωνική και οικονομική ευημερία υπό τις συνθήκες του ότι δεν υπάρχουν αντικρουόμενα συμφέροντα ενώ ο Bourdieu αγνοεί την ιδέα της εμπιστοσύνης και επικεντρώνεται στο κομμάτι των κοινωνικών συγκρούσεων. Τέλος η μελέτη καταλήγει πως η επιλογή μιας από τις δύο θεωρίες εξαρτάται από το πρόβλημα που έχει να αντιμετωπίσει κάποιος και την προσωπική του θέση ανάμεσα στην αντιπαράθεση της θεωρίας της κοινωνιολογίας της ολοκλήρωσης με εκείνη των συγκρούσεων (Siisiäinen, 2003).

1.2 Ο προσδιορισμός του κοινωνικού κεφαλαίου

Ένα από τα μεγαλύτερα θέματα που θα μας απασχολήσει στη συγκεκριμένη μελέτη αφορά το πώς μπορεί κάποιος να προσδιορίσει τον όγκο του κοινωνικού κεφαλαίου. Ο μόνος τρόπος για να κατανοήσουμε την επιρροή που μπορεί να έχει το κοινωνικό κεφάλαιο στην επιχειρηματική δραστηριότητα μιας περιοχής είναι να ορίσουμε έναν τρόπο με τον οποίο θα μπορούσαμε να το εντοπίσουμε στον χώρο.

Όμως στο σημείο αυτό είναι που προκύπτουν τα περισσότερα προβλήματα καθώς ,κανείς για να προσεγγίσει το θέμα και να δώσει μια σαφής απάντηση θα πρέπει να λάβει υπόψιν του το μεγάλο πλήθος της βιβλιογραφίας και των αντικρουόμενων ορισμών που έχουν δοθεί από την επιστημονική κοινότητα την τελευταία τριακονταετία για το κοινωνικό κεφάλαιο.

Σήμερα υπάρχουν πολλοί συγγραφείς και ερευνητές που έχουν ασχοληθεί με τον συγκεκριμένο θέμα και παρά το γεγονός πως δεν υπάρχει ένας ενιαίος αναγνωρισμένος

δείκτης για την μέτρηση του δεν είναι λίγοι εκείνοι που κατασκευάζουν μοντέλα βασισμένα στον πολλαπλασιασμό αποτελεσμάτων γενικευμένης εμπιστοσύνης και συμμετοχής σε δίκτυα.

Όπως αναφέρεται και από το την μελέτη που πραγματοποιήθηκε το 2012 από το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών ερευνών τα δύο αυτά στοιχεία αποτελούν τις βασικές διαστάσεις του όρου «κοινωνικό κεφάλαιο». Όμως θα πρέπει κανείς να αναρωτηθεί κατά πόσον αυτοί οι δείκτες είναι ικανοί να δώσουν αξιοσέβαστα αποτελέσματα. Για τον λόγο αυτό είναι σημαντικό να προσδιορίσουμε πιο αναλυτικά τις δύο αυτές καθοριστικές έννοιες. Αρχικά , η διάσταση της γενικευμένης εμπιστοσύνης φαίνεται να έχει δεχτεί ιδιαίτερα έντονη κριτική καθώς αποτελεί ένα στοιχείο ιδιαίτερα υποκειμενικό.

Το υποκειμενικό πνεύμα της γενικευμένης εμπιστοσύνης αντικατοπτρίζεται εύκολα σε μια από τις συνηθέστερες ερωτήσεις που πραγματοποιούνται για την ολοκλήρωση εμπειρικών ερευνών στον συγκεκριμένο τομέα και παρουσιάζεται παρακάτω:

«Γενικά μιλώντας θα λέγατε ότι μπορούμε να έχουμε εμπιστοσύνη στους περισσότερους ανθρώπους ή ότι πρέπει να είμαστε πάντα επιφυλακτικοί στις σχέσεις μας με αυτούς;»

Σύμφωνα με τον Κονιόρδο (2010) η ένταξη αυτής της ερώτησης στα πλαίσια της επιστημονικής κοινότητας πραγματοποιήθηκε ως απόρροια μιας έρευνας φοιτητών του Πανεπιστημίου Cornell στις ΗΠΑ το 1952 και είχε σκοπό την διακρίβωση της σχέσης ανάμεσα σε ιδεολογία και μισανθρωπία (Λιναρδής κ.α.,2012). Όμως για να μπορέσει να αποδειχτεί αποτελεσματική μια τέτοια ερώτηση σε κάθε τύπου έρευνα θα πρέπει να αλλάξει ολικά την μορφή της και να επικεντρωθεί στην σημασία του υπόβαθρου όπου αυτή πραγματοποιείται, είτε αυτό αφορά το περιβάλλον ή μια συγκεκριμένη ομάδα ερωτηθέντων. Θα πρέπει λοιπόν κάποιος να αναλογιστεί πως όταν απευθύνεται στην γενική ιδέα της εμπιστοσύνης αυτή εξαρτάται καθαρά από τις προσωπικές εμπειρίες , ενώ η ιδέα της ένδειξης εμπιστοσύνης σε κάποιο άγνωστο άτομο φαντάζει το λιγότερο ουτοπικό. Αντίθετα αν η ερώτηση αυτή απευθύνεται στα πλαίσια μιας κλειστής ,μικρής κοινωνίας ανθρώπων οι οποίοι γνωρίζουν σε κάποιον βαθμό ο ένας τον άλλον τότε όντως ίσως να μπορούμε να μάθουμε κατά πόσον αυτοί έχουν δημιουργήσει δεσμούς εμπιστοσύνης και αλληλοσεβασμού.

Ο δεύτερος συντελεστής όπως αναφέρθηκε προηγουμένως είναι εκείνος της συμμετοχής σε δίκτυα. Πριν προχωρήσουμε στην κριτική και την αξιολόγηση του

παραπάνω όρου θα πρέπει πρώτα να καθορίσουμε το είδος και την μορφή των τύπων των οργανώσεων στους οποίους αυτός αναφέρεται. Αν βασιστούμε στη βασική προσέγγιση που τέθηκε από τον Putnam κάθε οργάνωση στην οποία συμμετέχει το άτομο θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψιν σε μια μελέτη. Βέβαια υπήρχαν αρκετές απόψεις οι οποίες αντικρούσαν με τα λεγόμενα του Putnam καθώς θεωρούσαν πως η συμμετοχή σε συνδικάτα ή κάθε τύπου θρησκευτικές οργανώσεις δε θα έπρεπε να λαμβάνεται υπόψιν αφού πολλές φορές αυτού του τύπου η συμμετοχή είναι προκαθορισμένη από τοπικές ή οικογενειακές παραδόσεις , ενώ σε μερικές χώρες η συμμετοχή σε συνδικάτα είναι αναγκαστική (Λιναρδής κ.α., 2012).

Αντίστοιχα τα είδη των οργανώσεων ,σύμφωνα πάντα με το εθνικό κέντρο κοινωνικών ερευνών διαχωρίζονται από κάποιους συγγραφείς με βάση τα κριτήρια που θέτουν ο Olson και ο Putnam αντιστοίχως. Από την μια οι οργανώσεις του Olson περιλαμβάνουν επαγγελματικούς συλλόγους, πολιτικά κόμματα και συνδικάτα ενώ από την πλευρά του Putnam αθλητικούς συλλόγους , πολιτιστικούς , επιστημονικούς και εκπαιδευτικούς. Ενώ για τον Olson φαίνεται να έχει μεγαλύτερη σημασία η συμμετοχή σε συλλόγους οι οποίοι αφορούν κλειστούς κύκλους ατόμων με κοινά συμφέροντα , αυτές που προτείνει ο Putnam αφορούν μεγαλύτερο εύρος κοινωνικών ομάδων με διαφορετικά χαρακτηριστικά (Λιναρδής κ.α., 2012).

Παράλληλα, σε αντίθεση με την γενικευμένη εμπιστοσύνη η συμμετοχή σε κάθε τύπου οργανώσεων μπορεί να αποτελέσει αφορμή άμεσα ή έμμεσα για την τόνωση της εμπιστοσύνης ανάμεσα στους συμμετέχοντες και παράλληλα την καθιέρωση επιχειρηματικών συνεργασιών κρίσιμων για την ανάπτυξη (Λιναρδής κ.α., 2012).

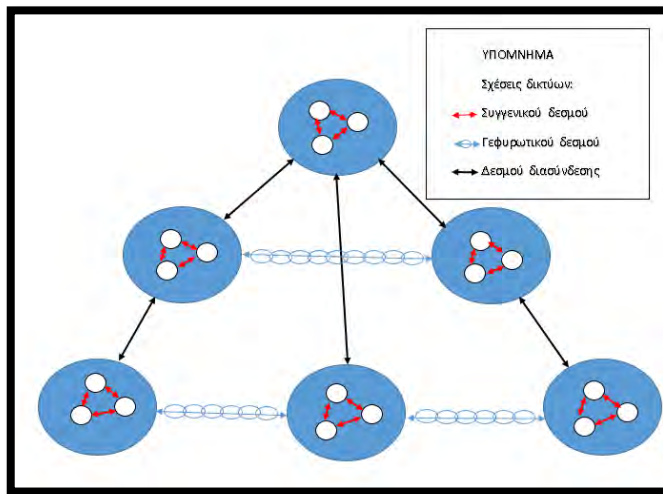
Μια ακόμα σημαντική οπτική επί του θέματος είναι εκείνη του πρωτοπόρου Bourdieu ο οποίος σύμφωνα με τον Σ. Κονιόρδο “θεωρεί πως ο όγκος του κοινωνικού κεφαλαίου εξαρτάται από το ‘μέγεθος του δικτύου των συνδέσεων --των δεσμών τους οποίους ο πράττων (το ξεχωριστό άτομο δηλαδή) μπορεί να κινητοποιήσει κατά τρόπο αποτελεσματικό και από τον όγκο του κεφαλαίου (οικονομικού, πολιτιστικού ή συμβολικού) το οποίο έχει οικειοποιηθεί ο καθένας με τον οποίο είναι συνδεδεμένος” (Κονιόρδος,2015).

Παρά το γεγονός πως ο ορισμός αυτός είναι αρκετά σαφής και κατανοητός ,εύκολα μπορεί να παρατηρήσει κάποιος πως υπάρχει ένα ακόμα στοιχείο το οποίο δε λαμβάνεται υπόψιν. Αυτό δεν είναι άλλο από την “ποιότητα” των σχέσεων που έχουν

δημιουργηθεί ανάμεσα στα άτομα που επιζητούν την εύκολη πρόσβαση στο κεφάλαιο. Η ποιότητα αυτή μπορεί να γίνει αντιληπτή με την βοήθεια κλιμακωτών ερωτήσεων που σκοπεύουν στην αξιολόγηση της εμπειρίας που έχουν αποκομίσει τα άτομα από την επαφή τους με τα κοινωνικά δίκτυα.

Για την περίπτωση της μελέτης που θα πραγματοποιηθεί στους οικισμούς του Πλατανιά και της Αγίας Μαρίνας θα προσπαθήσουμε να αποφύγουμε τις ερωτήσεις γενικευμένης εμπιστοσύνης οι οποίες ταιριάζουν περισσότερο σε μικρότερες κοινότητες ατόμων και όχι σε μια τόσο έντονα αναπτυσσόμενη περιοχή και θα εστιάσουμε περισσότερο στον βαθμό συμμετοχής σε κοινωνικά δίκτυα καθώς και την αξιολόγηση τους. Τα κοινωνικά δίκτυα διαχωρίζονται σε τρεις κύριες κατηγορίες : συγγενικού δεσμού (bonding), γεφυρωτικού δεσμού (bridging) και δεσμού διασύνδεσης (linking)(Σχήμα 1). Οι σχέσεις συγγενικού δεσμού περιλαμβάνουν ισχυρές σχέσεις μεταξύ ομοειδών ατόμων ή ατόμων που ανήκουν σε κλειστές ομάδες (π.χ. οικογένειες, μικρές αλιευτικές κοινότητες .κ.τ.λ) που συχνά αντιστοιχούν σε αρκετά πυκνά ,τοπικά δίκτυα. Αντίστοιχα, οι σχέσεις γεφυρωτικού δεσμού αφορούν διασυνδέσεις μεταξύ παρόμοιων αλλά διαφορετικών ομάδων ή κοινωνικών δικτύων. Οι συγκεκριμένες σχέσεις είναι πολύ πιο αδύναμες σχέσεις από αυτές των ομογενών ομάδων και αφορούν ετερογενείς ομάδες. Αυτοί οι «αδύναμοι δεσμοί» , ωστόσο, μπορεί να είναι πολύ σημαντικοί καθώς αποτελούν κρίσιμο μηχανισμό για τη διάδοση της γνώσης και της καινοτομίας .Τέλος οι σχέσεις διασύνδεσης αφορούν την σύνδεση ή δέσμευση μεταξύ διαφορετικών δικτύων και ομάδων που χαρακτηρίζονται από διαφορετικές ιεραρχικές σχέσεις μεταξύ τους (Grafton, 2005). Η προσέγγιση του κοινωνικού κεφαλαίου η οποία στηρίζει την ύπαρξη του καθαρά στις σχέσεις αυτών των κοινωνικών δικτύων έχει αναπτυχθεί και συζητηθεί από πολλούς θεωρητικούς και πάνω σε αυτή θα προσπαθήσουμε να εφαρμόσουμε την έρευνα πεδίου προσαρμόζοντας τις κατάλληλες ερωτήσεις.

Σχήμα 1: Τα είδη των κοινωνικών δικτύων (bonding, bridging, linking)

Πηγή: Ιδία επεξεργασία (βασισμένο στην περιγραφή των σχέσεων των δικτύων από τον Grafton το 2005 στο άρθρο Social capital and fisheries governance του περιοδικού Ocean & Coastal Management).

1.3 Η σχέση κοινωνικού κεφαλαίου με την ανάπτυξη

Έχοντας πλέον προσδιορίσει τόσο την έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου όσο και τον τρόπο με τον οποίο σκοπεύουμε να το προσεγγίσουμε στα πλαίσια της συγκεκριμένης μελέτης πλέον θα πρέπει να εμβαθύνουμε και να αναλύσουμε την σχέση του με την τοπική ανάπτυξη. Το κοινωνικό κεφάλαιο αποτελεί ένα προνομιούχο προϊόν το οποίο παράγεται μέσα από τις ανθρώπινες σχέσεις. Η υπόσταση του αυτή το κάνει να μπορεί να αναπτύσσεται και να ακμάζει σε περιοχές οι οποίες βρίσκονται σε σχετικά πρώιμα στάδια ανάπτυξης, όπου οι μεγάλες πολυεθνικές εταιρίες δεν έχουν ακόμα μερίδιο γης. Όπως έχει εκφραστεί και σε προηγούμενο κεφάλαιο το social capital είναι η έμπρακτη εφαρμογή του αλτρουισμού στα πλαίσια μιας μικρής κοινωνίας η οποία θέλει να οργανωθεί ώστε κάποια στιγμή να επιτύχει τον βασικό της στόχο δηλαδή την ανάπτυξη.

Με ποιόν όμως τρόπο συνδέεται η έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου με την ανάπτυξη;

Η ανάπτυξη μιας περιοχής όπως είναι ευρέως γνωστό αποτελεί ένα σύνθετο και πολυδιάστατο στόχο για μια τοπική κοινωνία. Η τοπική ανάπτυξη σε αντίθεση με την οικονομική ανάπτυξη δεν αφορά αποκλειστικά το οικονομικό κεφάλαιο, αλλά το συμπεριλαμβάνει σε ένα μεγάλο πλήθος παραγόντων όπως την βελτίωση των κοινωνικών σχέσεων, την ανάδειξη και προώθηση του πολιτισμού και της κουλτούρας,

τη προστασία του περιβάλλοντος, κ.α. τα οποία αν επιτευχθούν θα επιφέρουν μια καλύτερη ποιότητα ζωής για τους κατοίκους.

Παρά το γεγονός πως οι παράγοντες οι οποίοι συνήθως καθορίζουν την ανάπτυξη μιας περιοχής είναι πάρα πολλοί, εκείνοι οι οποίοι διαθέτουν το μεγαλύτερο βάρος λόγω της άμεσης επιρροής τους είναι το οικονομικό και το ανθρώπινο κεφάλαιο. Όμως εκείνος ο παράγοντας ο οποίος συνήθως υποτιμάται σε μεγαλύτερο βαθμό δεν είναι άλλος από το κοινωνικό κεφάλαιο. Με ιδιαίτερη ευκολία, μπορεί κάποιος να διαπιστώσει πως το κοινωνικό κεφάλαιο μπορεί να προσφέρει σημαντικά πλεονεκτήματα και ευκαιρίες σε μεμονωμένα άτομα, τόσο με την δημιουργία σχέσεων στα πλαίσια τοπικών συλλόγων όσο και με αυτή με άτομα σε θέσεις εξουσίας.

Ένα από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα τα οποία μπορούν να προβάλουν το ατομικό όφελος της συμμετοχής στα πλαίσια κοινωνικών δικτύων βρίσκεται σε ένα δοκίμιο του Max Weber με τον τίτλο «The Protestant Sects and the Spirit of Capitalism» το οποίο έχει τις ρίζες του πολύ πριν την σύγχρονη θεωρία του Bourdieu.

Στο συγκεκριμένο κείμενο ο Weber παρουσιάζει μια σύντομη ιστορία την οποία βίωσε ο ίδιος. Όπως αναφέρει σε ένα ταξίδι του στις Η.Π.Α πήρε μέρος σε μια τελετή βαπτιστών. Οι άνθρωποι είχαν κάνει ουρά και περίμεναν να βαπτιστούν σε μια μικρή λίμνη φορώντας τα ρούχα τους. Ένας συγγενής του Weber που είχε βρεθεί εκεί επισήμανε πως ένας νεαρός που είχε σκοπό να συμμετάσχει στην τελετή και να βαπτιστεί ήθελε να ανοίξει μια τράπεζα. Η είσοδος κάποιου σε μια τέτοια τελετή ήταν σημαντική ώστε αυτός να κερδίσει την υποστήριξη της αίρεσης και επομένως να αποκτήσει φήμη και πελατεία. Ακόμα για τους πελάτες οι οποίοι δεν ανήκουν στην ίδια αίρεση η βάφτιση του θα ήταν μια εγγύηση για τα ηθικά πρότυπα του ίδιου και της επιχείρησης (Trigilia, 2001).

Σύμφωνα λοιπόν με το προηγούμενο κείμενο του Weber, η συμμετοχή του κόσμου σε προτεσταντικές αιρέσεις αποτελούσε βασικό συνθετικό στοιχείο για επιτυχημένη επαγγελματική καριέρα την συγκεκριμένη περίοδο στην Αμερική. Η συμμετοχή στις αιρέσεις, αποτελούσε ένδειξη ηθικής και τιμιότητας, από τους επίδοξους επιχειρηματίες των οποίων οι υπηρεσίες θα προτιμώνται στην αγορά έναντι άλλων ατόμων. Έτσι οι πελάτες επένδυναν στην αξιοπιστία που τους πρόσφερε ένα κοινωνικά αναγνωρισμένο προφίλ.

Πως όμως η ατομική επιτυχία μπορεί να οδηγήσει στην επίτευξη της ανάπτυξης σε μια κλειστή κοινωνία ;

Όπως αναφέρει ο Nicole Renay Grewe στην μελέτη του με τίτλο «Social capital and local development: an exploration of three forms of community-based social capital» : “Οι κοινωνικές σχέσεις προάγουν την εμπιστοσύνη και τη συνεργασία οι οποίες τελικά μειώνουν το κόστος συναλλαγής, καθιστώντας έτσι πιο αποτελεσματικές άλλες μορφές κεφαλαίων (π.χ. οικονομικά, φυσικά και ανθρώπινο κεφάλαιο). Στην ουσία, τα κοινωνικά δίκτυα χρησιμεύουν ως το σκάφος μέσω του οποίου οι υλικοί και υλικοί πόροι διαρρέουν” (Grewe, 2003).

Αντίστοιχα σύμφωνα με τους Robison και Hanson (1995) η επιρροή των ανθρώπινων σχέσεων μπορεί να ενσωματωθεί στην Νεοκλασική θεωρία της οικονομικής μεγέθυνσης, με την χρήση συντελεστών του κοινωνικού κεφαλαίου όπου η ευημερία ενός ατόμου επηρεάζει την ευημερία ενός άλλου ατόμου, περιοχής ή αντικειμένου (Grewe, 2003). Επομένως βαδίζοντας πάνω στη συγκεκριμένη κατεύθυνση θα μπορούσαμε να βγάλουμε το συμπέρασμα πως η ύπαρξη ισχυρών σχέσεων μέσα σε μια κοινωνία μπορεί να οδηγήσει στην καλύτερη ποιότητα ζωής των κατοίκων.

Όμως το να δηλώσουμε πως το κοινωνικό κεφάλαιο πάντα οδηγεί σε στην ανάπτυξη θα φαινόταν τουλάχιστον ουτοπικό. Η επίτευξη της ανάπτυξης δια μέσω των κοινωνικών δικτύων μπορεί να επιτευχθεί μόνο υπό συγκεκριμένες συνθήκες στις οποίες συμπεριλαμβάνεται η ικανότητα των ατόμων να εκμεταλλευτούν τις ευκαιρίες και τις προοπτικές οι οποίες δημιουργούνται με την συμμετοχή τους σε δίκτυα, η ύπαρξη κατάλληλων πόρων στον τόπο όπου ζει και δραστηριοποιείται η κοινότητα και τέλος η ύπαρξη μιας ικανής αρχής η οποία θα παρακινήσει και θα καθοδηγήσει τις ατομικές δράσεις. Βέβαια όταν οι παραπάνω συνθήκες δεν είναι ορατές τότε όχι μόνο τα άτομα δεν επωφελούνται από την συμμετοχή τους σε τέτοιου τύπου δίκτυα αλλά οι ίδιες οι σχέσεις τους μπορούν να στραφούν σε πολλές περιπτώσεις εις βάρος τους. “Σε ορισμένες περιπτώσεις τα στοιχεία της εμπιστοσύνης και πληροφόρησης που διαχέονται μέσω των προσωπικών σχέσεων σε μια περιοχή μπορεί να περιορίσουν τον ομορτισμό και να διευκολύνουν την συνεργασία. Ωστόσο, τα δίκτυα μπορούν επίσης να ωθήσουν την μείωση του ανταγωνισμού και επομένως την μείωση της αποτελεσματικότητας των δράσεων των φορέων. Επιπλέον, η πολύ έντονη ύπαρξη δικτύων στην περιοχή μπορεί να ασκήσει πολύ ισχυρό έλεγχο στην ατομική συμπεριφορά και επομένως να οδηγήσει στην αποθάρρυνση της καινοτομίας” (Trigilia, 2001).

Στο σημείο αυτό πρέπει να διευκρινίσουμε πως το κοινωνικό κεφάλαιο αποτελεί ένα στοιχείο αλληλεξαρτώμενο από την κοινωνία στην οποία έχει καλλιεργηθεί και

επομένως κάθε τόπος διαθέτει και ένα διαφορετικό απόθεμα από αυτό. Ο κάθε τόπος δημιουργεί το δικό του κοινωνικό κεφάλαιο μέσα στα πλαίσια μιας σειράς πολιτικών, κοινωνικών, πολιτιστικών, περιβαλλοντικών και οικονομικών συνθηκών και αλλαγών κατά την διάρκεια της ιστορίας με τέτοιον τρόπο ώστε να μπορούμε να το συσχετίσουμε σε κάποιον βαθμό με την θεωρία της εξέλιξης. Όπως αναφέρει ο Granovetter (1985) ο μόνος τρόπος ώστε να προσδιοριστούν οι αλληλεπιδράσεις της χρήσης του κοινωνικού κεφαλαίου με την ανάπτυξη είναι μέσα από μια εξαιρετικά λεπτομερής και ιστορικά προσανατολισμένη ανάλυση (Trigilia, 2001). Το παραπάνω λοιπόν, θα προσπαθήσουμε να επιτύχουμε στη συγκεκριμένη μελέτη συνδυάζοντας τα στοιχεία της διαχρονικής ανάλυσης του δεύτερου κεφαλαίου με την επιτόπια έρευνα πεδίου.

2 .Παραδείγματα τουριστικών περιοχών οι οποίες αναπτύχθηκαν με την βοήθεια του κοινωνικού κεφαλαίου

Στο προηγούμενο κεφάλαιο συμπεράναμε πως η ύπαρξη ισχυρών σχέσεων μέσα σε μια κοινωνία μπορεί να επιφέρει την καλύτερη ποιότητα ζωής των κατοίκων και κάτω υπό συγκεκριμένες συνθήκες να οδηγήσει στην ανάπτυξη. Οι συνθήκες αυτές συνδέονται συνήθως με την ύπαρξη κατάλληλων οργανωτικών αρχών οι οποίες θα κατευθύνουν τις τοπικές δράσεις μιας κοινότητας, θα παροτρύνουν τις εσωτερικές σχέσεις και θα ορίσουν μια κοινή πολιτική. Τα παραπάνω με την σειρά τους μπορούν να επηρεάσουν σε μεγάλο βαθμό την τοπική οικονομία και να αποτελέσουν κύριο παράγοντα στην επίλυση τοπικών προβλημάτων. Το επιστημονικό υπόβαθρο τις τελευταίες δεκαετίες εμπλουτίζεται συνεχώς και υπάρχουν πολλά σημαντικά παραδείγματα τα οποία φανερώνουν τις θετικές επιπτώσεις μιας κοινής πολιτικής στην τοπική ανάπτυξη. Έτσι, μέσα από την ανάλυση διαφορετικών περιπτώσεων τοπικών κοινωνιών θα προσπαθήσουμε να κατανοήσουμε και να εντοπίσουμε τις διαφορές αλλά και τις ομοιότητες με την περιοχή μελέτης της εργασίας, τόσο στα πρώτα στάδια της ανάπτυξης όσο και στην μετέπειτα πορεία της. Για τον λόγο αυτό τα παραδείγματα που επιλέχθηκαν διαφέρουν σε μεγάλο βαθμό τόσο στο στάδιο της ανάπτυξης ,όσο στην δυναμική και τις εξελικτικές προοπτικές.

Παρακάτω παρουσιάζεται η πρώτη περίπτωση, η οποία φορά την αξιοποίηση του κοινωνικού κεφαλαίου στην Β. Ισλανδία με στόχο την μεγέθυνση της τουριστικής ανάπτυξης όπως αυτή παρατίθεται από τους Gunnar Þór Jóhannesson, Unnur Dís Skaptadóttir και Karl Benediktsson στην μελέτη τους με τίτλο “Coping with Social Capital? The Cultural Economy of Tourism in the North”.

Συγκεκριμένα πρόκειται για μια μελέτη που πραγματοποιήθηκε στο Isafjörður της Ισλανδίας. Η περιοχή αυτή τα προηγούμενα χρόνια βάσιζε την οικονομία της καθαρά στον αγροτικό τομέα, όμως προέκυψαν προκλήσεις αλλά και ευκαιρίες οι οποίες την ανάγκασαν να στρέψει την κατεύθυνση των δραστηριοτήτων της στον τουρισμό. Βασικό ρόλο στην αλλαγή της τοπικής οικονομίας διαδραμάτισε αρχικά η αλλαγή της παγκόσμιας οικονομίας και εν μέρει από η αλλαγή των περιφερειακών και τομεακών οικονομικών πολιτικών στην Ισλανδία. Παρά τις δυσκολίες που αντιμετώπιστηκαν η ύπαρξη ενός ανεπτυγμένου κοινωνικού κεφαλαίου στην περιοχή έδωσε τις βάσεις για μια επιτυχημένη αναδιαμόρφωση της ταυτότητας.

Το Isafjörður είναι μια πόλη περίπου 3000 κατοίκων στην οποία έχει δημιουργηθεί ένα δίκτυο σχέσεων που συνδέει διάφορους τουριστικούς παράγοντες μεταξύ τους. Η ύπαρξη αυτού του δικτύου βασίζεται στην λειτουργία ενός ταξιδιωτικού γραφείου το οποίο συνδέει πολλές μικρότερες επιχειρήσεις στα Δυτικά Φιορδ και τις καθιστά προσιτές σε Ισλανδούς αλλά και ξένους τουρίστες. Η επιχείρηση ιδρύθηκε το 1193 και οι ιδιοκτήτες βλέποντας την έλλειψη μιας οργανωτικής αρχής η οποία θα κατεύθυνε τις επιχειρήσεις του τόπου αποφάσισαν να αναλάβουν οι ίδιοι την ευθύνη.

Ο Δήμος από την πλευρά του ενεργοποιήθηκε προωθώντας την περιοχή ως λιμάνι έκτακτης ανάγκης για κρουαζιερόπλοια και διαφημίζοντας την ως προτεινόμενο προορισμό τόσο για εγχώριους όσο και ξένους τουρίστες. Η μελέτη τονίζει πως η δικτύωση μεταξύ των εκπροσώπων της επιχείρησης ,της δημοτικής αρχής και του Οργανισμού Ανάπτυξης των Δυτικών Φιορδ ήταν ιδιαίτερα στενή και ήταν καταλυτική για την επιτυχία της προσπάθειας. Στο πλαίσιο αυτής της σχέσης, πάρθηκαν πολλές πρωτοβουλίες όπως η ενσωμάτωση πολιτιστικού προγράμματος, η προώθηση του βιώσιμου τουρισμού και χάραξη πολιτικής από την Δημοτική αρχή.

Το παραπάνω υπό το πρίσμα του κοινωνικού κεφαλαίου ,όπως αυτό ενσωματώνεται στις σχέσεις ,αποτελεί ένα αξιόλογο παράδειγμα δημιουργίας δικτύου μεταξύ διαφόρων φορέων που βασίζεται τόσο στα δύο προαναφερθέντα αρμόδια όργανα όσο και στην συμμετοχή των πολιτών. Μέσα από τη δικτύωσή τους, αυτοί οι άνθρωποι ενεργοποιούν το κοινωνικό κεφάλαιο προς το ευρύτερο όφελος της περιοχής και της τοπικής οικονομίας (Jóhannesson et al., 2003).

Σε αντίθεση με τα προηγούμενα παράδειγμα το οποίο επικεντρώθηκε σε περιοχή η οποία δε χαρακτηρίζεται από έντονη τουριστική δραστηριότητα, ίσως εκείνο το οποίο κατοπτρίζει στον μεγαλύτερο βαθμό την Περιοχή μελέτης είναι η περίπτωση της τουριστικής ανάπτυξης του νησιού Samui που βρίσκεται στην Ταϊλάνδη.

Η Ταϊλάνδη ,όπως και η Ελλάδα βασίζει σε μεγάλο βαθμό την οικονομία της στον τουρισμό. Το νησί Samui αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους τουριστικούς προορισμούς της Ταϊλάνδης και το οποίο άρχισε να ανθίζει οικονομικά όπως και στα περισσότερα νησιά της χώρας έπειτα από την τουριστική έκρηξη της δεκαετίας του 1970.Οι αγρότες της περιοχής συνειδητοποίησαν την υπάρχουσα ζήτηση και έστρεψαν την δραστηριότητα τους προς τον τουρισμό. Παρά τα πολλά προβλήματα που παρουσιάζονται στην περιοχή και οφείλονται κατά κύριο λόγο στον έντονο τουρισμό

(όπως κυκλοφοριακή συμφόρηση, ρύπανση κ.α), οι κάτοικοι τα αντιμετωπίζουν με αξιοσημείωτο τρόπο. Στην περιοχή εφαρμόζονται συμμετοχικές προσεγγίσεις για την ανάπτυξη του τοπικού τουρισμού οι οποίες ανταποκρίνονται στις υπάρχουσες ανάγκες και προβλήματα.

Η μελέτη των K. Pongponrat και N. J. Chantradoan με τίτλο «Mechanism of social capital in community tourism participatory planning in Samui Island ,Thailand» του 2012 ασχολήθηκε σε μεγάλο βαθμό με τη κοινότητα Na Thon (NCBG) η οποία αποτελεί την γηραιότερη εν ενεργεία οργανωμένη κοινότητα του νησιού και η οποία δραστηριοποιείται σε μεγάλο βαθμό σε θέματα που αφορούν τον τουρισμό. Η NCBG έχει τη μορφή ανεπίσημης ομάδας η οποία αποτελείται από μια δεκαπενταμελή επιτροπή. Η ομάδα αυτή δημιουργεί δραστηριότητες που επιτρέπουν στα μέλη της κοινότητας να αλληλοεπιδρούν μεταξύ τους, με άλλες γειτονικές κοινότητες και με τους τουρίστες. Επιπλέον των παραπάνω, στόχος της ομάδας αυτής είναι να διατηρήσουν τα τοπικά έθιμα τα οποία υποβαθμίζονται λόγω της ταχείας ανάπτυξης του τουρισμού στην περιοχή. Συγκεκριμένα η κοινότητα αυτή έχει υλοποιήσει διάφορα τουριστικά αναπτυξιακά project και δραστηριότητες όπως το ημερολόγιο του κοινοτικού τουρισμού, μια εκστρατεία για τη διατήρηση των παραδοσιακών κτιρίων και μια περιήγηση γύρω από την κοινότητα με σκοπό την προβολή της τοπικής αρχιτεκτονικής. Ένα από τα πιο επιτυχημένα project της κοινότητας αποτελεί το "Pinto Dinner Fair", ένα μονοήμερο γεγονός όπου οι ντόπιοι φέρνουν το «pinto» (παραδοσιακό είδος δοχείου το οποίο χρησιμοποιείται για φύλαξη και μεταφορά τροφίμων) το μπροστινό μέρος του σπιτιού τους για να μοιραστούν το γεύμα τους με τους γείτονες και οι τουρίστες έχουν την ευκαιρία να δοκιμάσουν την τοπική κουζίνα.

Όπως αναφέρεται στην έρευνα ο κοινοτικός σχεδιασμός είχε συμμετοχικό χαρακτήρα και περιλάμβανε τη λήψη αποφάσεων, την εφαρμογή, την παρακολούθηση και την αξιολόγηση. Οι ντόπιοι είχαν την δυνατότητα να συμμετέχουν ενεργά στις φάσεις λήψης αποφάσεων και υλοποίησης ενώ έμμεσα συμμετείχαν στην παρακολούθηση και την αξιολόγηση. Η ευελιξία της συγκεκριμένης διαδικασίας προέτρεπε τους κατοίκους της περιοχής να συμμετέχουν οικειοθελώς στα γεγονότα.

Η έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην περιοχή επικεντρώθηκε σε παράγοντες που αφορούσαν τη συμμετοχή της κοινότητας στον τοπικό σχεδιασμό για τον τουρισμό. Σκοπός της ανάλυσης ήταν η αξιολόγηση της κοινότητας μέσα από την συσχέτιση

επιλεγμένων παραγόντων με τέσσερις μεταβλητές οι οποίες αφορούσαν :τη συμμετοχική διαδικασία σχεδιασμού, τη λήψη αποφάσεων, την υλοποίηση και την παρακολούθηση-αξιολόγηση.

Η ανάλυση της μελέτης έδειξε πως επτά από το σύνολο των παραγόντων είχαν άμεση σχέση με τον βαθμό συμμετοχής των ατόμων στην NCBSG. Παράλληλα φάνηκε πως το επίπεδο εκπαίδευσης και η ιεραρχική θέση (κοινωνικό status) διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην ένταση της συμμετοχής των κατοίκων. Πρέπει να σημειωθεί πως τα περισσότερα από τα μέλη της επιτροπής όσο και τα μέλη της κοινότητας είχαν υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης από τους υπόλοιπους κατοίκους.

Όπως συμπεραίνεται από τους K. Pongronrat και N. J. Chantradoan, η περίπτωση της NCBSG έδειξε πως οι άνθρωποι ήταν ικανοποιημένοι από την συμμετοχή τους μέσω του συμμετοχικού σχεδιασμού αλλά και μέσα από τους ισχυρούς δεσμούς που δημιούργησαν από την διαδικασία οι οποίοι τους προσέφεραν μια καλύτερη ποιότητα ζωής. Η διαδικασία του συμμετοχικού προγραμματισμού αύξησε την αξιοποίηση των διαθέσιμων πόρων μέσα από την κινητοποίηση του τοπικού πληθυσμού ως μιας «ομάδας» και τους οργάνωσε έτσι ώστε να διεξάγουν συμμετοχικές δραστηριότητες με στόχο την προώθηση και την ανάπτυξη του τουρισμού της περιοχής. Στοιχεία όπως τα ενδιαφέροντα, η ενθάρρυνση από τους τοπικούς ηγέτες, οι γνώσεις και οι δεξιότητες, η διαθεσιμότητα χρόνου, χρημάτων και υλικών, τα οφέλη από τη συμμετοχή, το φύλο και η ηλικία, οι διαδικασίες επικοινωνίας, η επιρροή του πολιτισμού και το ενδιαφέρον για κοινωνική συνεισφορά είναι ιδιαίτερα σημαντικά και καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό την συμμετοχή των κατοίκων. Τέλος φάνηκε πως οι άνθρωποι συμμετέχουν ενεργά όταν αυτοί είναι ικανοποιημένοι από την προώθηση των τοπικών παραδόσεων και του πολιτισμού στα πλαίσια της συμμετοχικής διαδικασίας, πράγμα το οποίο αποτέλεσε βασικό στόχο της NCGB μέσα από τις πολλαπλές δράσεις της (Pongronrat & Chantradoan, 2012).

Παρά το γεγονός πως οι παραπάνω περιπτώσεις διαφέρουν πολύ ,όσον αφορά τον πληθυσμό, το τουριστικό προϊόν και το επίπεδο ανάπτυξης σίγουρα μπορούν να προσφέρουν πολλά και να συγκριθούν με την περιοχή μελέτης. Τα παραδείγματα που εξετάστηκαν αποτελούν πρώην αγροτικές περιοχές οι οποίες όπως και οι οικισμοί της Π.Ε Χανίων εκμεταλλεύτηκαν την υπάρχουσα τουριστική ζήτηση και έστρεψαν την οικονομία τους προς την συγκεκριμένη κατεύθυνση. Η κύρια διαφορά που εντοπίζεται

είναι ο οργανωτικός φορέας αφού στην περίπτωση του Isafjörður τον ρόλο αυτόν αναλαμβάνει ο Δήμος ενώ σε αυτή του Samui, οι τοπικές οργανώσεις.

Μέσα από την ύπαρξη ενός ισχυρού κοινωνικού κεφαλαίου το οποίο μεταφράζεται σε αξιόλογο και οργανωμένο δίκτυο μεταξύ των τοπικών φορέων ,ενεργά αρμόδια όργανα και συμμετοχή των πολιτών, οι περιοχές αυτές έχουν καταφέρει να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις και να εκμεταλλευτούν τους υπάρχοντες πόρους στον μέγιστο δυνατό βαθμό. Ακόμα και σε περιοχές με μικρό πληθυσμό, χωρίς ισχυρό ενδιαφέρον από την τοπική κυβέρνηση οι ατομικές ενέργειες των κατοίκων μέσα από προσωπικές πρωτοβουλίες μπορούν να βοηθήσουν να εμπνεύσουν και να καθοδηγήσουν την υπόλοιπη κοινότητα με στόχο την ανάπτυξη.

Το παράδειγμα της κοινότητας του Samui ίσως να αντιπροσωπεύει το πρότυπο για τις παραδοσιακές και ήδη σημαντικά ανεπτυγμένες περιοχές στον τουριστικό τομέα. Η περιοχή του Πλατανιά και της Α. Μαρίνας διαθέτει ήδη ένα ισχυρό τουριστικό προϊόν, όμως λόγω της έλλειψης εμπειρίας , των πολλών ανεκμετάλλευτων ακόμα δυνατοτήτων και της απότομης ανάπτυξης χρειάζεται έναν τοπικό φορέα να οργανώσει και να ενισχύσει τις ατομικές δράσεις, να διαχειριστεί τους υπάρχοντες πόρους και να λύσει τα προβλήματα που προκύπτουν από τον εντατικό τουρισμό. Αυτός ο φορέας θα βρεθεί στο πρόσωπο μιας τοπικής κοινότητας ή μιας τοπικής αρχής, οι οποίοι όπως και τις προηγούμενες περιπτώσεις θα παρακινήσουν τους κατοίκους να συμμετέχουν στον σχεδιασμό και την διαμόρφωση του τουριστικού προϊόντος και των τοπικών πολιτικών. Όπως φάνηκε και από τα παραδείγματα όταν οι κάτοικοι συνειδητοποιήσουν τον βαθμό στον οποίο θα ωφεληθούν από τις συλλογικές τους δράσεις , τότε αυτοί θα είναι πάντα πρόθυμοι να βοηθήσουν την κοινότητα.

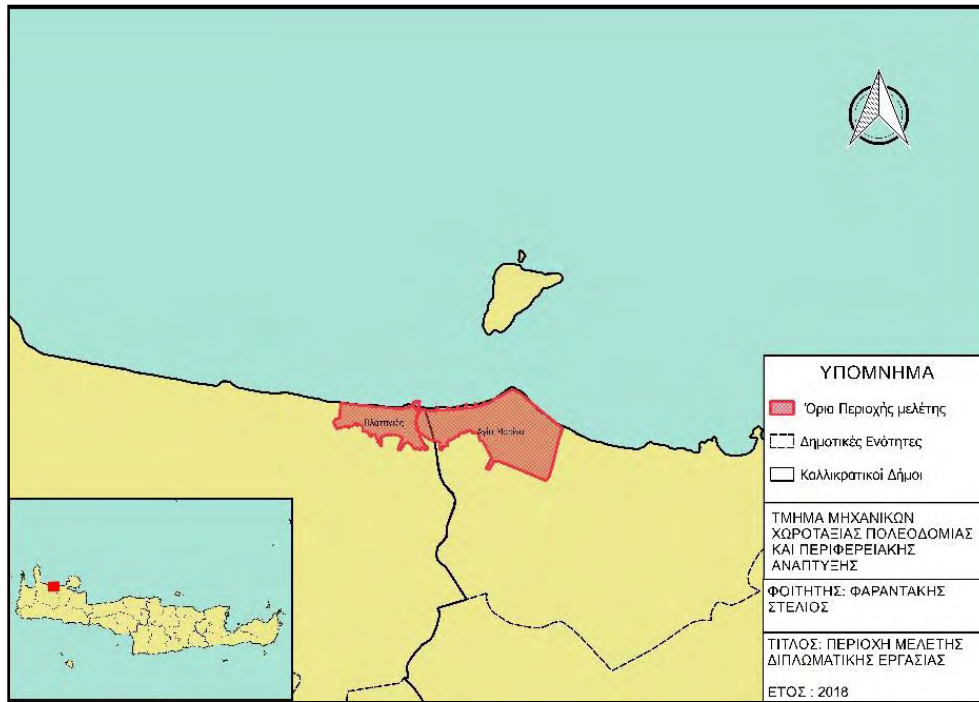
*Οι κοινωνικές διαστάσεις της τουριστικής αστικοποίησης :Η περίπτωση της Αγίας Μαρίνας-Πλατανιά του Ν. Χανίων,
Φαραντάκης Στέλιος*

3. Περιοχή μελέτης

3.1 Σύντομη περιγραφή περιοχής μελέτης

Χάρτης 1: Περιοχή μελέτης (οικισμοί: Αγία Μαρίνα και Πλατανιά στην Π.Ε Χανίων)

Πηγή :Ιδία επεξεργασία με χρήση του προγράμματος Q.G.I.S

Η περιοχή μελέτης βρίσκεται στη Βόρεια ακτογραμμή της Περιφερειακής ενότητας Χανίων και καταλαμβάνει μέρος από δύο διαφορετικούς Δήμους, τον Δ. Χανίων και τον Δ. Πλατανιά. Συγκεκριμένα ο χώρος που εξετάζει η μελέτη αποτελείται από την ιδιαίτερα αναπτυσσόμενη τις τελευταίες δεκαετίες τουριστική παραθαλάσσια ζώνη που σχηματίζεται από τον οικισμό της Αγίας Μαρίνας και εκείνον του Πλατανιά (Χάρτης 1). Οι οικισμοί αυτοί σε συνδυασμό με τον Σταλό και το Καλαμάκι αποτελούν την πιο υποσχόμενη αναπτυξιακά περιοχή της Περιφερειακής Ενότητας. Ο παραλιακός αυτός χώρος μέσα σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα από αγροτικός μετατράπηκε σε έναν δυναμικό τουριστικά προορισμό ο οποίος διαθέτει πλήθος ξενοδοχειακών μονάδων και τουριστικά οργανωμένων ακτών. Η συνεχόμενη αστική εξάπλωση της Βόρειας Ακτογραμμής του Ν. Χανίων η οποία έχει αρχίσει από τη δεκαετία του 80' και συνεχίζεται μέχρι και σήμερα την καθιστά μια από τις πιο ενδιαφέρουσες αναπτυξιακά περιοχές της Ελλάδας .

Παρακάτω παρουσιάζονται αναλυτικά βασικά στοιχεία των δύο παραλιακών οικισμών όπως η διοικητική διαίρεση, τα δημογραφικά, η οικονομία και τα πολεοδομικά χαρακτηριστικά. Τα στοιχεία αυτά θα χρησιμοποιηθούν για την ανάλυση και αξιολόγηση των αποτελεσμάτων της επιτόπιας έρευνας τα οποία με τη σειρά τους θα καθορίσουν τα συμπεράσματα και τις προτάσεις της μελέτης.

Διοικητική διαίρεση

Η Περιφερειακή Ενότητα Χανίων στην οποία ανήκουν και οι δύο οικισμοί της περιοχής μελέτης, καταλαμβάνει το δυτικό τμήμα της Κρήτης και συνορεύει από τα ανατολικά με την Π.Ε Ρεθύμνης. (Χάρτης 2) Συγκριτικά με τις άλλες ΠΕ της Περιφέρειας, η ΠΕ Χανίων είναι η 2^η μεγαλύτερη σε έκταση καταλαμβάνοντας 2.376 τ.χλμ., που αντιστοιχεί στο 28,50% της συνολικής έκτασης της Κρήτης και η 2η σε πληθυσμό με 171.822 κατ. (πραγματικός πληθυσμός σύμφωνα με την τελευταία επίσημη απογραφή – 2011), το οποίο αντιστοιχεί με τη σειρά του στο 25% επί του συνόλου της Περιφέρειας. (Α φάση του Γ.Π.Σ Δήμου Νέας Κυδωνίας του Δήμου Χανίων,2014)

Χάρτης 2: Π.Ε Χανίων

Πηγή: Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο (Γ.Π.Σ) Δήμου Νέας Κυδωνίας Α Στάδιο,2014

Ο παραλιακός οικισμός της Αγίας Μαρίνας ανήκει στη Δημοτική ενότητα Νέας Κυδωνίας. Η Δ.Ε αυτή υπάγεται με τη σειρά της στο νεοσύστατο Καλλικρατικό Δήμο Χανίων ο οποίος είναι μέρος των συνολικά επτά Δήμων της Περιφερειακής Ενότητας Χανίων (Χάρτης 3). Η συνολική έκταση του νέου Δήμου ανέρχεται σε 356,12 τετραγωνικά χιλιόμετρα ενώ ο μόνιμος πληθυσμός του Δήμου Χανίων σύμφωνα με τα στοιχεία της πρόσφατης απογραφής (2011) της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής σε 108.642 κατοίκους (de facto πληθυσμό/πραγματικός 116.154, νόμιμος 84.527) αριθμός που αντιπροσωπεύει το 17,4 % του συνολικού πληθυσμού της Περιφέρειας Κρήτης (623.065 κάτοικοι) και το 1% περίπου του συνολικού πληθυσμού της χώρας (10.815.197 κάτοικοι) (Δήμος Χανίων :<https://www.chania.gr/dimos/o-neos-dim-chania/municipal-chania.html>).

Χάρτης 3: Δήμος Χανίων

Πηγή: Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο (Γ.Π.Σ) Δ.Ε Νέας Κυδωνίας Δ.Χανίων Ά Στάδιο,2014

Ο οικισμός του Πλατανιά με τη σειρά του ανήκει στη Δημοτική Ενότητα Πλατανιά . Αντίστοιχα η Δημοτική ενότητα ανήκει στον Καλλικρατικό Δήμο Πλατανιά ο οποίος δημιουργήθηκε με τη συνένωση των Καποδιστριακών Δήμων Πλατανιά, Μουσούρων, Κολυμβαρίου και Βουκολιών και εκτείνεται πλέον σε 491,78 τετραγωνικά χιλιόμετρα (km²), γεγονός που τον καθιστά έναν από τους μεγαλύτερους σε έκταση Δήμους της Ελλάδας με 51 Τοπικές Κοινότητες και 125 ενεργούς Οικισμούς (Χάρτης 4). Όσον αφορά τον πληθυσμό, σύμφωνα με τα στοιχεία της απογραφής του 2011 που πραγματοποιήθηκε από τη Στατιστική Ελληνική Αρχή ο Δήμος του Πλατανιά διαθέτει

μόνιμο πληθυσμό 16.874 κατοίκους (de facto πληθυσμό/πραγματικός 20.972, νόμιμος 19.891).

Χάρτης 4: Δήμος Πλατανιά

Πηγή: Σ.Χ.Ο.Ο.Α.Π Δήμου Πλατανιά ΆΣτάδιο,2007

Πληθυσμιακά χαρακτηριστικά

Πίνακας 1 : Τα πληθυσμιακά στοιχεία της περιοχής μελέτης και του ευρύτερου χώρου για το 2011

Χωρική Ενότητα	Μόνιμος Πληθυσμός	Πραγματικός Πληθυσμός	Νόμιμος Πληθυσμός
Έτος	2011	2011	2011
Τ.Κ Πλατανιά	979	2.863	-
Δ.Ε Πλατανιά	5.275	8.661	6.550
Δ. Πλατανιά	16.874	20.972	19.891
Τ.Κ Αγίας Μαρίνας	2.005	5.156	-
Δ.Ε Νέας Κυδωνίας	10.771	16.803	6.689
Δ. Χανίων	108.642	116.154	84.527
Π.Ε Χανίων	156.585	171.822	142.472
Περιφέρεια Κρήτης	623.065	682.928	-
Ελλάδα	10.816.286	10.940.777	9.904.286

Πηγή :Απογραφές ΕΣΥΕ 2011 ύστερα από ίδια επεξεργασία

Ο οικισμός της Αγίας Μαρίνης σύμφωνα με την τελευταία απογραφή της ΕΛ.ΣΤΑΤ το 2011 είχε μόνιμο πληθυσμό 2.005 και πραγματικό 5.156 κατοίκους. Λαμβάνοντας υπόψιν την ίδια απογραφή η Δ.Ε της Νέας Κυδωνίας στην οποία ανήκει ο οικισμός το ίδιο έτος είχε πραγματικό και μόνιμο πληθυσμό 16.803 και 10.771 κατοίκους αντίστοιχα. Επομένως με βάση τον μόνιμο πληθυσμό το 2011 η Αγία Μαρίνα αποτελούσε το 18,6% της Δ.Ε Νέας Κυδωνίας. Η Δ.Ε με τη σειρά της αποτελεί το 9,91% του μόνιμου πληθυσμού της Π.Ε Χανίων και το 14,47% του πραγματικού. (Πίνακας 1)

Αντίστοιχα ο οικισμός του Πλατανιά σύμφωνα με την τελευταία απογραφή της ΕΛ.ΣΤΑΤ το 2011 είχε μόνιμο πληθυσμό 979 και πραγματικό 2.863 κατοίκους. Σύμφωνα με τα στοιχεία της ίδιας απογραφής η Δ.Ε του Πλατανιά είχε πραγματικό και μόνιμο πληθυσμό 8.661 κατοίκους και 5.275 κατοίκους αντίστοιχα. Συνεπώς ο οικισμός του Πλατανιά το 2011 αποτελούσε το 18,5 % της Δ.Ε Πλατανιά. Όσον αφορά τον μόνιμο πληθυσμό της Δ.Ε αυτή με τη σειρά της αποτελούσε το 31,26% του συνολικού μόνιμου πληθυσμού του Δήμου ο οποίος είχε 16.874 κατοίκους. (Πίνακας 1)

Η διαχρονική εξέλιξη του πληθυσμού στην περιοχή μελέτης

Η διαχρονική εξέλιξη του πληθυσμού (πραγματικού και μόνιμου) των δύο οικισμών οι οποίοι ανήκουν στην περιοχή μελέτης παρουσιάζεται παρακάτω στους Πίνακας 2 και Πίνακας 3. Συγκεκριμένα στην περίπτωση του πραγματικού πληθυσμού δίνονται στοιχεία για τις δεκαετίες από το 1961 μέχρι το 2011, ενώ για τον μόνιμο πληθυσμό τα στοιχεία αρχίζουν από το 1981. Επιπλέον δίνονται στοιχεία ανά δεκαετία τόσο για την ποσοστιαία μεταβολή των πληθυσμών όσο και για τον μέσο ρυθμό μεταβολής τους. Τέλος υπάρχουν στοιχεία που αφορούν τις ευρύτερες χωρικές ενότητες και μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως μέτρο σύγκρισης της πληθυσμιακής μεταβολής στην περιοχή μελέτης.

Πίνακας 2: Η διαχρονική εξέλιξη (1961-2011) του πραγματικού πληθυσμού στην περιοχή μελέτης (Τμήμα Α)

Χωρική Ενότητα	Απογραφή Πραγματικού Πληθυσμού					
	1961	1971	1981	1991	2001	2011
Έτος						
Σύνολο Ελλάδος	8.388.553	8.768.641	9.740.417	10.259.900	10.964.020	10.939.727
Περιφέρεια Κρήτης	483.258	456.642	502.165	540.054	601.131	682.928
Περιφερειακή Ενότητα Χανίων	131.061	119.797	125.856	133.774	150.387	171.822
Δήμος Χανίων (Καποδιστριακός)	38.467	40.564	47.451	50.077	53.373	54.636
Δήμος Χανίων (Καλλικρατικός)	62.716	63.581	73.821	83.298	97.364	116.154
Δ.Ε Νέας Κυδωνίας(Πρώην Καποδιστριακός Δήμος Ν. Κυδωνίας)	3.003	2.930	3.502	5.007	7.301	16.803
Τ.Κ Αγίας Μαρίνας	707	642	738	981	1.448	5.156
Δήμος Πλατανιά(Καλλικρατικός)	-	-	-	-	-	20.972
Δ.Ε Πλατανιά(Πρώην Καποδιστριακός Δήμος Πλατανιά)	-	-	4.714	5.044	5.225	8.661
Τ.Κ Πλατανιά	-	-	630	790	744	2.864

Πηγή :Απογραφές ΕΣΥΕ 2001 και 2011, Σ.Χ.Ο.Ο.Α.Π Δ.Πλατανιά (2007), Γ.Π.Σ Δ.Ε Νέας Κυδωνίας του Δ.Χανίων (2014), έπειτα από ίδια επεξεργασία

Πίνακας 3: Η διαχρονική εξέλιξη (1961-2011) του πραγματικού πληθυσμού στην περιοχή μελέτης (Τμήμα Β)

Χωρική Ενότητα	Ποσοστιαία (%) Μεταβολή							Μέσος Ετήσιος Ρυθμός Μεταβολής(%)						
	1961-1971	1971-1981	1981-1991	1991-2001	2001-2011	1961-2011	1981-2011	1961-1971	1971-1981	1981-1991	1991-2001	2001-2011	1961-2011	1981-2011
Έτος														
Σύνολο Ελλάδος	4,53	11,08	5,33	6,86	-0,22	30,41	12,31	0,44	1,06	0,52	0,67	-0,02	0,53	0,39
Περιφέρεια Κρήτης	-5,51	9,97	7,55	11,31	13,61	41,32	36,00	-0,56	0,95	0,73	1,08	1,28	0,69	1,03
Περιφερειακή Ενότητα Χανίων	-8,59%	5,06%	6,29	12,42	14,25	31,10	36,52	-0,89	0,49	0,61	1,18	1,34	0,54	1,04
Δήμος Χανίων(Καποδιστριακός)	5,45	16,98	5,53	6,58	2,37	42,03	15,14	0,53	1,58	0,54	0,64	0,23	0,70	0,47
Δήμος Χανίων (Καλλικρατικός)	1,38	16,11	12,84	16,89	19,30	85,21	57,35	0,14	1,50	1,22	1,57	1,78	1,24	1,52
Δ.Ε Νέας Κυδωνίας(Πρώην Καποδιστριακός Δήμος Ν. Κυδωνίας)	-2,43	19,52	42,98	45,82	130,15	459,54	379,81	-0,25	1,80	3,64	3,84	8,69	3,50	5,37
Τ.Κ Αγίας Μαρίνας	-9,19	14,95	32,93	47,60	256,08	629,28	598,64	-0,96	1,40	2,89	3,97	13,54	4,05	6,69
Δήμος Πλατανιά(Καλλικρατικός)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Δ.Ε Πλατανιά(Πρώην Καποδιστριακός Δήμος Πλατανιά)	-	-	7,00	3,59	65,8	-	83,73	-	-	0,68	0,35	5,18	-	2,05
Τ.Κ Πλατανιά	-	-	25,40	-5,82	284,9	-	354,60	-	-	2,29	-0,59	14,43	-	5,18

Πηγή :Απογραφές ΕΣΥΕ 2001 και 2011, Σ.Χ.Ο.Ο.Α.Π Δ. Πλατανιά (2007), Γ.Π.Σ Δ.Ε Νέας Κυδωνίας του Δ. Χανίων (2014), έπειτα από ίδια επεξεργασία

Πίνακας 4: Η διαχρονική εξέλιξη (1991-2011) του μόνιμου πληθυσμού στην περιοχή μελέτης

Χωρική Ενότητα	Απογραφή Μόνιμου Πληθυσμού			Ποσοστιαία (%) Μεταβολή			Μέσος Ετήσιος Ρυθμός Μεταβολής		
	1991	2001	2011	1991-2001	2001-2011	1991-2011	1991-2001	2001-2011	1991-2011
Έτος									
Σύνολο Ελλάδος	10.223.392	10.934.097	10.815.197	6,95	-1,10	5,79	0,67	-0,11	0,28
Περιφέρεια Κρήτης	536.805	594.368	623.065	10,72	4,61	16,07	1,02	0,47	0,75
Περιφερειακή Ενότητα Χανίων	131.939	148.450	156.585	12,51	5,20	18,68	1,19	0,53	0,86
Δήμος Χανίων(Καποδιστριακός)	51.710	55.838	53.910	7,98	-3,58	4,25	0,77	-0,35	0,21
Δήμος Χανίων (Καλλικρατικός)	83.712	98.202	108.642	17,31	9,61	29,78	1,61	1,02	1,31
Δ.Ε Νέας Κυδωνίας(Πρώην Καποδιστριακός Δήμος Ν. Κυδωνίας)	4.964	7.368	10.771	48,43	31,59	116,98	4,03	3,87	3,95
Οικισμός Αγίας Μαρίνας	970	1.425	2.005	46,91	28,93	106,70	3,92	3,47	3,70
Δήμος Πλατανιά(Καλλικρατικός)	-	-	16.874	-	-	-	-	-	-
Δ.Ε Πλατανιά(Πρώην Καποδιστριακος Δήμος Πλατανιά)	-	5.118	5.275	-	2,98	-	-	0,30	-
Οικισμός Πλατανιά	-	823	979	-	15,93	-	-	1,75	-

Πηγή :Απογραφές ΕΣΥΕ 2001 και 2011, Σ.Χ.Ο.Ο.Α.Π Πλατανιά (2007), Γ.Π.Σ Δ.Ε Νέας Κυδωνίας του Δ. Χανίων (2014), έπειτα από ίδια επεξεργασία

Αγία Μαρίνα

Ο συνολικός πραγματικός πληθυσμός της Δ.Ε Νέας Κυδωνίας τη δεκαετία του 1961 -1971 εμφανίζει μικρή πτώση σε ποσοστό 2,4% ακολουθώντας τη γενικότερη τάση του πληθυσμού τόσο της Περιφέρειας όσο και της Π.Ε Χανίων (πρώην Ν. Χανίων) την συγκεκριμένη δεκαετία. Την ίδια τάση αυτή ακολουθεί και η κοινότητα της Αγίας Μαρίνας με ποσοστό μείωσης του πληθυσμού 10%.

Έπειτα από τη συγκεκριμένη δεκαετία παρουσιάζεται μια ραγδαία και συνεχής πληθυσμιακή αύξηση στον πραγματικό πληθυσμό τόσο από πλευράς Περιφέρειας, Π.Ε, Δήμου, Δ.Ε αλλά και της τοπικής κοινότητας της Αγίας Μαρίνας με αποκορύφωμα τη δεκαετία 2001 με 2011. Ειδικότερα τη δεκαετία αυτή η πληθυσμιακή αύξηση της Δ.Ε

Νέας Κυδωνίας έφτασε το 130% ενώ στην περίπτωση της κοινότητας της Αγίας Μαρίνας (η οποία την περίοδο 1961 με 1971 είχε τη μεγαλύτερη πληθυσμιακή πτώση μεταξύ των κοινοτήτων) αυξήθηκε κατά 256% που αποτέλεσε με διαφορά τη μεγαλύτερη αύξηση σε σχέση με τις υπόλοιπες κοινότητες. Η κορύφωση της πληθυσμιακής αύξησης φανερώνει την ύπαρξη έντονης επενδυτικής ζήτησης στην περιοχή . Παρά το γεγονός πως υπάρχει τάση αύξησης του πραγματικού πληθυσμού σε όλη την Π.Ε με ποσοστό 14% αυτή σε καμία περίπτωση δεν είναι συγκρίσιμη με την αύξηση στην περιοχή μελέτης. Συνολικά από το 1961 μέχρι το 2011 ο πραγματικός πληθυσμός της Δ.Ε Νέας Κυδωνίας αυξάνεται κατά 459,5% ενώ αντίστοιχα ο πληθυσμός της τοπικής κοινότητας της Αγίας Μαρίνας κατά 629,2%. Παράλληλα ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής(MEPM) φτάνει το 3,50 και 4,05 αντιστοίχως για την Δ.Ε Νέας Κυδωνίας και την τοπική κοινότητα Αγίας Μαρίνας ξεπερνώντας κατά πάρα πολύ αυτόν των ευρύτερων χωρικών ενοτήτων (Πίνακας 2, Πίνακας 3).

Όσον αφορά την αξιολόγηση της διαχρονικής εξέλιξης του μόνιμου πληθυσμού από το 1991 ως το 2011 υπάρχει σημαντική πληθυσμιακή αύξηση κάθε δεκαετία, τόσο για τη Δ.Ε της Νέας Κυδωνίας όσο και για την τοπική κοινότητα της Αγίας Μαρίνας. Παρά το γεγονός πως η μεταβολή αυτή δεν παίρνει τις αντίστοιχες διαστάσεις του πραγματικού πληθυσμού είναι αρκετά σημαντική με συνολική μεταβολή 116,98% για την Δ.Ε Νέας Κυδωνίας και 106,7% για τον αντίστοιχο πληθυσμό της τοπικής κοινότητας της Αγίας Μαρίνας. Τέλος ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής (MEPM) είναι πολύ μεγαλύτερος από αυτόν της Π.Ε Χανίων (0,53) αφού στη Δ.Ε Νέας Κυδωνίας είναι 3,95 ενώ στην τοπική κοινότητα της Αγίας Μαρίνας 3,70(Πίνακας 4).

Πλατανιάς

Ο πραγματικός πληθυσμός της Δ.Ε Πλατανιά από τη δεκαετία 1981 - 1991 (όπου και υπάρχουν στοιχεία) ως και σήμερα παρουσιάζει συνεχώς αύξηση. Παρά το γεγονός πως η πληθυσμιακή αύξηση τις πρώτες δεκαετίες είναι μικρής σημασίας, τη δεκαετία 2001-2011 αυτή γίνεται απότομα πολύ έντονη και ξεπερνάει το ποσοστό του 65% του προηγούμενου πληθυσμού. Από την άλλη πλευρά η τοπική κοινότητα του Πλατανιά πραγματοποιεί αξιοσημείωτη αύξηση 25,4% τη δεκαετία 1981-1991 , συνεχίζει με μια μικρή μείωση πληθυσμού 5,8 % τη δεκαετία του 1991-2001 ενώ την τελευταία δεκαετία όπως και στην περίπτωση της Αγίας Μαρίνας παρουσιάζει μια πολύ σημαντική αύξηση η οποία αγγίζει το 285% του πραγματικού πληθυσμού. Συνολικά από το 1981 ως το 2011 ο πληθυσμός της Δ.Ε του Πλατανιά έχει αυξηθεί κατά 83,73% ενώ η τοπική κοινότητα

του Πλατανιά κατά 354,6 % .Από πλευράς μέσου ρυθμού μεταβολής (ΜΕΡΜ) για το διάστημα 1981-2011(όπου είναι διαθέσιμα τα στοιχεία) η Δ.Ε Πλατανιά παίρνει την τιμή 2,05 και η τοπική κοινότητα 5,18 οι οποίες είναι πολύ μεγαλύτερες από τις αντίστοιχες των ευρύτερων χωρικών ενότητων την ίδια περίοδο (Πίνακας 2, Πίνακας3). Στην περίπτωση του μόνιμου πληθυσμού για τη Δ.Ε του και την τοπική κοινότητα του Πλατανιά υπάρχουν στοιχεία μόνο για τη μεταβολή του πληθυσμού την τελευταία δεκαετία. Από το 2001 ως το 2011 παρατηρείται αύξηση του πληθυσμού τόσο στη Δ.Ε Πλατανιά με αμυδρό ποσοστό 2,98% όσο και στην τοπική κοινότητα του Πλατανιά με αρκετά σημαντικότερη μεταβολή η οποία αγγίζει το 16%. Τέλος ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής(ΜΕΡΜ) για τη Δ.Ε και την τοπική κοινότητα Πλατανιά είναι 0,3 και 1,75 αντίστοιχα. Φαίνεται λοιπόν πως παρά το γεγονός πως η ευρύτερη περιοχή έχει μικρότερο ρυθμό μεταβολής από την Π.Ε Χανίων την ίδια δεκαετία η τοπική κοινότητα διαθέτει πολύ μεγαλύτερο ΜΕΡΜ από το συγκριτικά αναμενόμενο (Πίνακας 4).

Παρά το γεγονός πως έχουν περάσει αρκετά χρόνια από την τελευταία απογραφή που πραγματοποιήθηκε στην περιοχή φαίνεται πως ο μόνιμος πληθυσμός των δύο οικισμών είναι σημαντικά μικρός ενώ οι περισσότεροι ιδιοκτήτες είναι καταγεγραμμένοι ως μόνιμοι κάτοικοι σε άλλες γειτονικές περιοχές και κυρίως στη Δ.Ε Χανίων. Το παραπάνω γίνεται φανερό μέσα από τη σχέση μόνιμου / πραγματικού πληθυσμού ο οποίος για την τοπική κοινότητα Αγίας Μαρίνας είναι 0,38 ενώ για την τοπική κοινότητα του Πλατανιά είναι 0,34. Έτσι η αυξανόμενη αστικοποίηση της περιοχής η οποία έχει οξυνθεί σημαντικά τα τελευταία χρόνια, οφείλεται κατά κύριο λόγο στις τουριστικές δραστηριότητες των κατοίκων του κέντρου των Χανίων το διάστημα του καλοκαιριού, ενώ πιθανόν να λειτουργούν και ως ΄Β κατοικία.

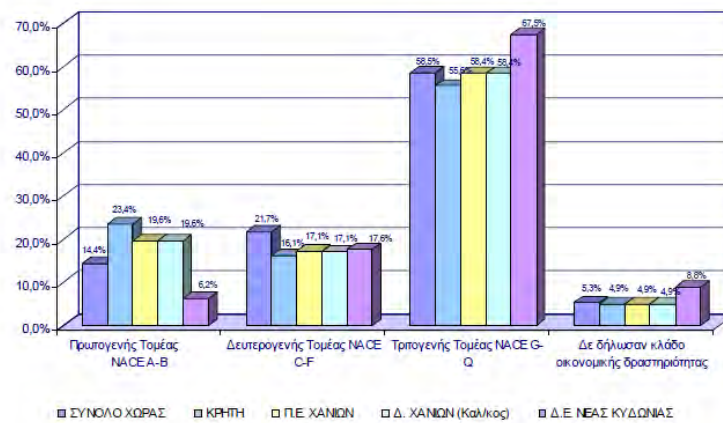
Οικονομική δραστηριότητα

Η περιοχή μελέτης όντας μια πεδινή και παραλιακή περιοχή στο παρελθόν βίαζε την οικονομία της καθαρά στον πρωτογενή τομέα και συγκεκριμένα στις καλλιέργειες .Όμως τα τελευταία χρόνια η συνεχής ανάπτυξη των παραλιακών περιοχών οι οποίες ήταν ιδιαίτερα ευνοϊκές για τον τουρισμό οδήγησαν την περιοχή να στραφεί προς τον τριτογενή τομέα. Η ανάπτυξη του τριτογενή τομέα και κυρίως του τουρισμού αυξάνεται συνεχώς διεκδικώντας το μεγαλύτερο μερίδιο των οικονομικών δραστηριοτήτων της περιοχής. Ο αγροτικός τομέας τόσο στην περιοχή όσο και στις περισσότερες περιοχές της Κρήτης είναι ιδιαίτερα δυναμικός και αποτελείται από μόνιμες φυτείες οι οποίες καλύπτουν το 80% της γεωργικής γης. Το παραπάνω γίνεται αντιληπτό από τα στοιχεία

που δίνονται τόσο από την Α φάση του Γ.Π.Σ για τη ΔΕ Νέας Κυδωνίας του Δ. Χανίων (2014) όσο και από το Σ.Χ.Ο.Ο.Α.Π για τον Δ. Πλατανιά (2007) και παρουσιάζονται παρακάτω :

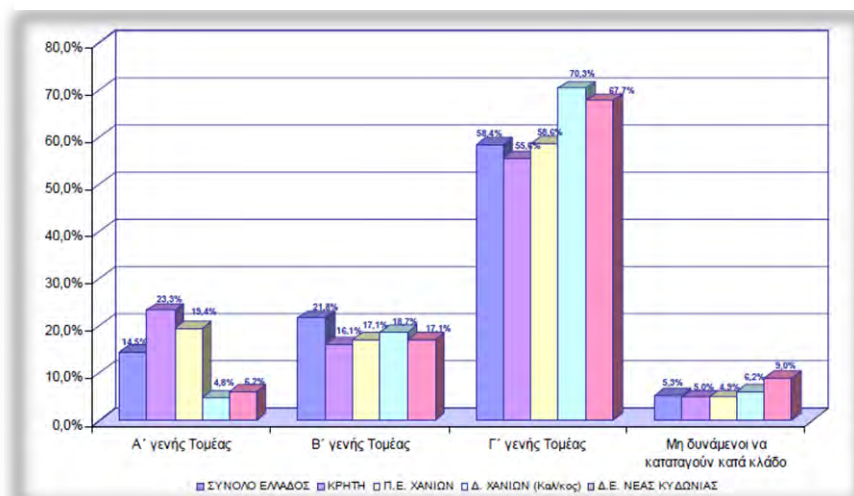
Αρχικά στη μελέτη του ΓΠΣ δίνονται δύο διαφορετικά διαγράμματα (Σχήμα 2, Σχήμα 3) για πραγματικό πληθυσμό και μόνιμο πληθυσμό. Οι πίνακες αυτοί αφορούν τη διάρθρωση ανά τομέα απασχόλησης στη Δ.Ε Ν. Κυδωνίας για το 2001 και γίνεται σύγκριση με τις υπόλοιπες κλίμακες χωρικής οργάνωσης δηλαδή ,τον Δ. Χανίων ,την Περιφερειακή Ενότητα ,την Κρήτη και την Ελλάδα.

Σχήμα 2: Τομεακή Διάρθρωση Απασχόλησης (2001) – Μόνιμος πληθυσμός Δ. Ε .Ν. Κυδωνίας

Πηγή :Απογραφές ΕΣΥΕ 2001 ύστερα από επεξεργασία που πραγματοποιήθηκε από την ομάδα μελέτης της Α φάσης του ΓΠΣ της Δ.Ε Νέας Κυδωνίας Δήμου Χανίων(2014).

Σχήμα 3: Τομεακή Διάρθρωση Απασχόλησης (2001) – Πραγματικός πληθυσμός Δ.Ε.Ν.Κυδωνίας

Πηγή :Απογραφές ΕΣΥΕ 1991-2001 ύστερα από επεξεργασία που πραγματοποιήθηκε από την ομάδα μελέτης της Α φάσης του ΓΠΣ της Δ.Ε Νέας Κυδωνίας Δήμου Χανίων(2014).

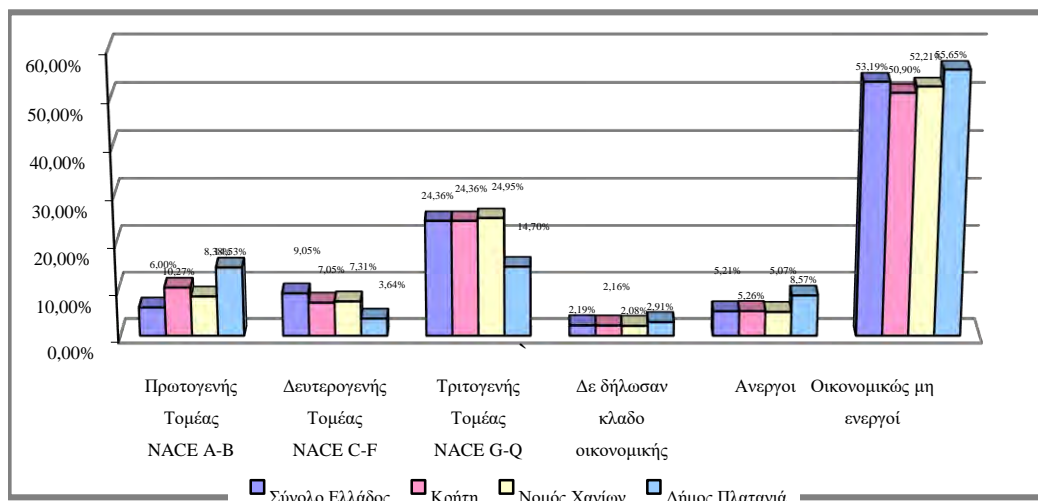
Όπως ήταν προβλεπόμενο κυρίαρχος παραγωγικός τομέας στη Δ.Ε Νέας Κυδωνίας όπου ανήκει ο οικισμός της Αγίας Μαρίνας είναι αυτός του τριτογενή τόσο όσον αφορά τον μόνιμο όσο και τον πραγματικό.

Στην περίπτωση του μόνιμου πληθυσμού το ποσοστό των απασχολούμενων στον τριτογενή τομέα φτάνει το 67,5 % αρκετά μεγαλύτερο τόσο από το Εθνικό (58,5%) όσο και από αυτό της Κρήτης (55,6%) αλλά και της Π.Ε Χανίων(58,4%). Αντίθετα στη σύγκριση της Ν. Κυδωνίας με τον Καλλικρατικό Δήμο Χανίων(69,5%) αυτή υστερεί σε μικρό βαθμό. Στη Δ.Ε της Ν. Κυδωνίας ακολουθεί ο δευτερογενής τομέας με ποσοστό συμμετοχής επί της απασχόλησης στο 17,6% και έπεται τελευταίος ο πρωτογενής η συμμετοχή του οποίου φτάνει μόλις στο 6,2%.

Αντίστοιχα είναι τα ποσοστά του πραγματικού πληθυσμού για την περιοχή με τον τριτογενή τομέα να φτάνει το 67,7% στη Δ.Ε Ν. Κυδωνίας η οποία βρίσκεται πίσω μόνο από τον Δήμο Χανίων όπου το ποσοστό του τριτογενή τομέα ξεπερνάει το 70%.

Στην περίπτωση του Σ.Χ.Ο.Ο.Α.Π του Πλατανιά δίνεται ο παρακάτω Σχήμα 4, το οποίο παρουσιάζει τη διάρθρωση του μόνιμου πληθυσμού για το 2001 για τον Δ. Πλατανιά. Βέβαια σημαντικό πρόβλημα αποτελεί το γεγονός πως δεν δίνονται στοιχεία για τη Δημοτική Ενότητα όπως στο Γ.Π.Σ των Χανίων και γνωρίζουμε πως υπάρχει μεγάλη εσωτερική μεταβολή της απασχόλησης εντός του Δήμου λόγω της μεγάλης του έκτασης.

Σχήμα 4: Τομεακή Διάρθρωση Απασχόλησης (2001) – Μόνιμος πληθυσμός Δ. Πλατανιά

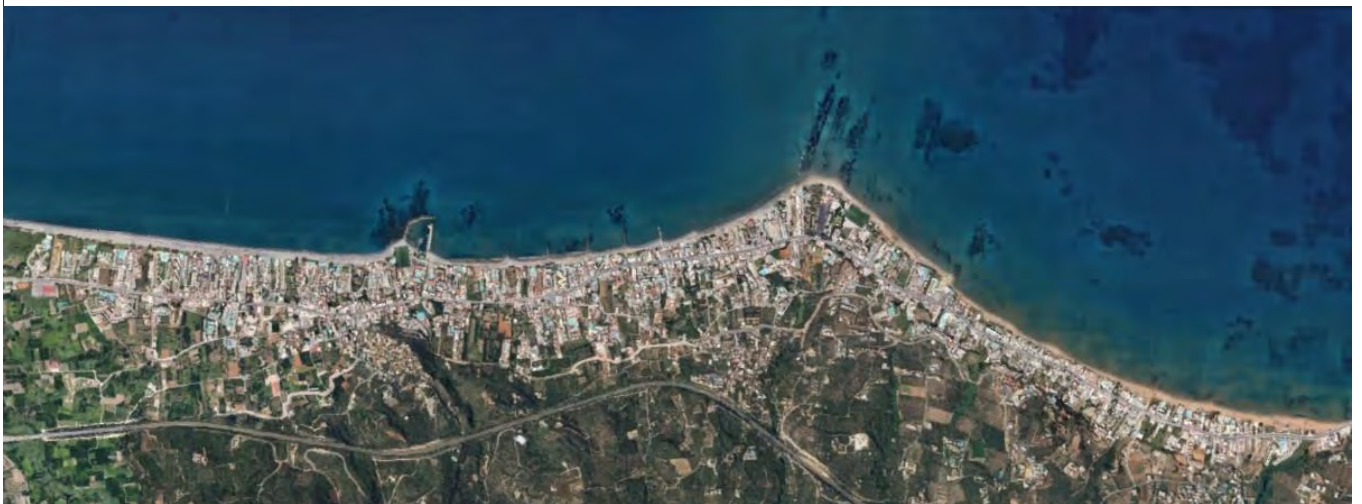

Πηγή : Απογραφές ΕΣΥΕ 2001 ύστερα από επεξεργασία που πραγματοποιήθηκε από την ομάδα μελέτης της Α φάσης του Σ.Χ.Ο.Ο.Α.Π Δ. Πλατανιά (2007).

Οι βασικότεροι παραγωγικοί τομείς στον Δ. Πλατανιά είναι ο τριτογενής (41,08%) και ο πρωτογενής (40,60%). Ακολουθεί ο δευτερογενής τομέας με 10,18% ενώ σύμφωνα με τη μελέτη αναφέρεται πως ένα ποσοστό 8,14% δε δήλωσαν κλάδο οικονομικής δραστηριότητας. Παρά το γεγονός πως τα ποσοστά του τριτογενή τομέα είναι αρκετά χαμηλότερα από τον υπόλοιπο Νομό, γνωρίζουμε πως η ένταση του τριτογενή τομέα στη Δ.Ε του Πλατανιά είναι πολύ μεγαλύτερη σε σχέση με τις άλλες περιοχές του Δήμου.

3.2 Ιστορική αναδρομή – πολεοδομική ανάπτυξη οικισμών

Εικόνα 1 Βόρεια Ακτογραμμή Ν. Χανίων

Πηγή :Πρόσφατος ορθοφωτοχάρτης της Google Earth.Ίδια επεξεργασία

Οι δύο οικισμοί της περιοχής μελέτης αναπτύχθηκαν ως οικισμοί εκτός σχεδίου πόλεως οριοθετημένοι με το Π.Δ 24-5-85.Μέχρι περίπου τα μέσα της δεκαετίας του 1980 οι οικισμοί του βόρειου παραλιακού μετώπου του Ν.Χανίων αποτελούνταν κυρίως από αγροτικές χρήσεις.

Με τη δημιουργία του Βόρειου Οδικού Άξονα Κρήτης (Β.Ο.Α.Κ),κυρίως μέσα στις δύο τελευταίες δεκαετίες του 20ού αιώνα οι οικισμοί κατάφεραν να εκμεταλλευτούν την προνομακή θέση τους στο χώρο και να αναπτύξουν έντονες τουριστικές δραστηριότητες. Η παλιά Εθνική Οδός η οποία στο παρελθόν διαχώριζε τους οικισμούς από το παραλιακό μέτωπο πλέον με την ανάπτυξη των παραλιακών εκτάσεων είχε αρχίσει ν δημιουργεί οικιστικά δίπολα . Έτσι οι αρχικοί οικισμοί βρίσκονται στη Νότια

πλευρά του άξονα και στη βόρεια πλευρά η παραλιακή επέκταση των οικισμών όπου κυριαρχούν τουριστικές χρήσεις και χρήσεις ΄Β κατοικίας.

Σε βάθος χρόνου οι καθαρά γεωργικές χρήσεις που υπήρχαν το 50' και το 60' άρχισαν να αντικαθίστανται από την παροχή υπηρεσιών.

Πολοδομικά Χαρακτηριστικά

Παρά το γεγονός πως η ανάπτυξη της ευρύτερης περιοχής πραγματοποιήθηκε κατά κύριο λόγο με τη νομοθεσία για την εκτός σχεδίου δόμησης πλέον και οι δύο οικισμοί της μελέτης συμπεριλαμβάνονται σε πολοδομικό σχέδιο. Από το 2007 έχει ολοκληρωθεί Σ.Χ.Ο.Ο.Α.Π για τον Δ. Πλατανιά ενώ μόλις τώρα στο τέλος του 2017 ολοκληρώθηκε το ΄Β μέρος του Γ.Π.Σ για τον Δ. Χανίων. Ακόμα στην περίπτωση της Αγίας Μαρίνας αξίζει να σημειωθεί πως από το 1993 με το ΦΕΚ 249/Δ/93 έχει θεσμοθετηθεί Ρυμοτομικό σχέδιο στο τμήμα της εθνικής οδού το οποίο περιλαμβάνει το τμήμα στα όρια του οικισμού. (Α Φάση Γ.Π.Σ Δ.Ε Νέας Κυδωνίας Δήμου Χανίων, 2014)

Με βάση την ανάλυση της Α φάσης των συγκεκριμένων πολοδομικών σχεδίων παρουσιάζεται μια σύντομη περιγραφή των πολοδομικών χαρακτηριστικών των οικισμών της μελέτης.

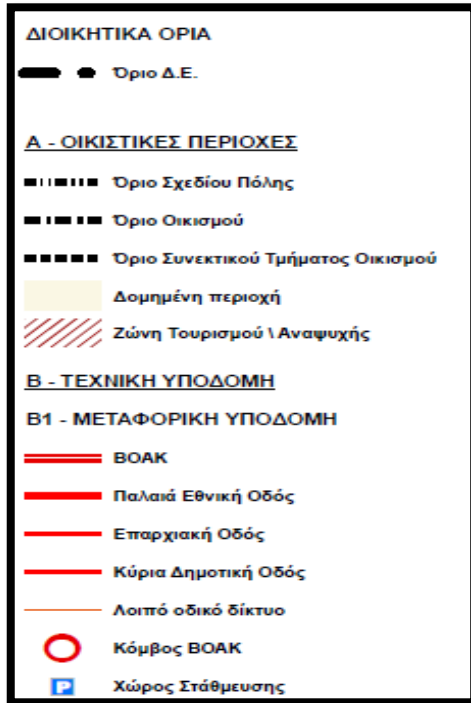
Περιοχή 1: Αγία Μαρίνα

Χάρτης 5: Διοικητικά Όρια Οικισμού Αγίας Μαρίνας

Πηγή :Α Φάση Γ.Π.Σ Δ.Ε Νέας Κυδωνίας Δήμου Χανίων 2014

Υπόμνημα Χάρτη 5: Διοικητικά Όρια Οικισμού Αγίας Μαρίνας

Πηγή :Α Φάση Γ.Π.Σ Δ.Ε Νέας Κυδωνίας του Δ. Χανίων 2014

Χαρακτήρας Οικισμού

Ο οικισμός της Αγίας Μαρίνας είναι ένας παλιός αγροτικός οικισμός 5^{ου} επιπέδου και έκτασης 874,99 στρεμμάτων ο οποίος είναι κτισμένος σε πλαγιά υψώματος και απέχει μικρή απόσταση από τη θάλασσα και τα τελευταία χρόνια έχει εξελιχθεί σε μια από τις δυναμικότερες τουριστικά περιοχές του Ν.Χανίων. Με βάση το Π.Δ. 24-4-85(ΦΕΚ 181/Δ/33-5-85) που αφορά τους οικισμούς εκτός σχεδίου πληθυσμού κάτω των 2000 κατοίκων η Αγία Μαρίνα ταξινομείται όπως φαίνεται στον παρακάτω πίνακα:

Πίνακας 5 : Ταξινόμηση οικισμού Αγίας Μαρίνας με βάση το Π.Δ.24-4-85

Κριτήρια(6)	Κατηγορίες(13)
Γεωγραφική θέση	Παραλιακός
Λειτουργία	Τουριστικός
Αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον	Ενδιαφέρων
Δομή οικισμού	Διάσπαρτος
Τάσεις εξέλιξης	Δυναμικός
Πληθυσμιακό μέγεθος	Μεσαίος

Πηγή :Επεξεργασία από Α Φάση Γ.Π.Σ Δ.Ε Νέας Κυδωνίας του Δ. Χανίων ,2014

Λειτουργική Δομή οικισμού -Χρήσεις γης-Κτιριακό απόθεμα

Όπως αναφέρθηκε και στο κεφάλαιο 2.2 που αφορά την ανάπτυξη της ευρύτερης περιοχής μέσα στις δεκαετίες του 1980 και του 1990 όπως και οι υπόλοιποι οικισμοί της Βόρειας ακτογραμμής του Ν.Χανίων η Α.Μαρίνα αναπτύχθηκε τουριστικά και επεκτάθηκε προς το παραλιακό μέτωπο.(Εικόνα 2)

Συγκεκριμένα ο οικισμός αποτελείται από δύο διακεκριμένα τμήματα τον αρχικό οικισμό(Πάνω Αγία Μαρίνα) ο οποίος βρίσκεται στο ύψωμα και την επέκταση του οικισμού στην παραλιακή ζώνη η οποία αποτελείται κατά κύριο λόγο από ξενοδοχεία, καταλύματα και κτίρια ΄Β κατοικίας. Παρά τον διαχωρισμό του οικισμού σε δύο νοητά κέντρα μετά την οριοθέτηση αποτελούσαν ένα ενιαίο οικιστικό σύνολο, όμως μεταξύ τους μεσολαβεί αραιοδομημένη ή ακόμα και αδόμητη έκταση και διαθέτουν τελείως διαφορετικό χαρακτήρα.

Ο παλιός πυρήνας αναπτύσσεται με συνεκτική μορφή γύρω από την πλατεία και διαθέτει κατά κύριο λόγο χρήσεις πρώτης κατοικίας αφού η δομή του είχε διαμορφωθεί πολύ πριν από την επέκταση όπου ο οικισμός είχε αγροτικό χαρακτήρα. Στην πλατεία υπάρχει μια εκκλησία, ο πολιτιστικός σύλλογος, το λαογραφικό μουσείο χρήσεις λιανικού εμπορίου και κάποιες ταβέρνες ενώ στις παρυφές λειτουργούν και κάποιες τουριστικές μονάδες (Εικόνα 9,Εικόνα 10).

Αντίθετα το παραλιακό τμήμα του οικισμού αποτελεί ένα ενιαίο και αδιάσπαστο μέτωπο το οποίο αποτελεί τη φυσική συνέχεια των παραλιακών τμημάτων των όμορων οικισμών, του Σταλού στα ανατολικά και του Πλατανιά στα δυτικά οι οποίοι έχουν τον

ίδιο χαρακτήρα Όπως ισχύει σε όλη την παραλιακή έκταση της Βόρειας ακτογραμμής στην ευρύτερη περιοχή η χρήση είναι αποκλειστικά τουρισμού και αναψυχής. Οι τουριστικές μονάδες είναι μεσαίας δυναμικότητας και αφορούν κυρίως ξενοδοχεία κλασσικού τύπου (Εικόνα 5,Εικόνα 6,Εικόνα 7).Το μέτωπο αυτό διασχίζεται σε όλο το μήκος του από την Παλαιά Εθνική Οδό (Π.Ε.Ο) ενώ η τουριστική ζώνη συνεχώς επεκτείνεται από το θαλάσσιο μέτωπο προς την ενδοχώρα.

Όπως έχει αναφερθεί και προηγουμένως η ανάπτυξη του παραλιακού μετώπου είχε ξεκινήσει πριν από το 1985 όπου η περιοχή συμπεριλήφθηκε στο ΦΕΚ για τους οικισμούς εκτός δόμησης του αντίστοιχου Προεδρικού Διατάγματος(Π.Δ 24-4-85).Επομένως η έλλειψη σχεδιασμού οδήγησε σε άναρχη δόμηση του παραλιακού μετώπου. Τα καταστήματα και τα ξενοδοχεία διαμορφώνουν ένα εκτεταμένο γραμμικό ιστό χωρίς κοινόχρηστους χώρους ενώ δεν τηρούνται οι προδιαγραφές που δίνονται από τον Ν.1337/83 τόσο για τη ζώνη προστασίας των ακτών 500 μέτρων από την ακτή όσο και για τη δημιουργία οδών προσπέλασης ανά 300-500μ και των σχετικών θέσεων στάθμευσης οχημάτων .Αντίστοιχα το κτιριακό απόθεμα της περιοχής χαρακτηρίζεται χαμηλού ως μετρίου αρχιτεκτονικού ενδιαφέροντος. Σύμφωνα πάντα με το Γ.Π.Σ στη νότια πλευρά της Π.Ε.Ο βρίσκεται το δημοτικό Σχολείο του οικισμού, το νηπιαγωγείο και η εκκλησία της Αγίας Μαρίνας ενώ επί της παραλίας υπάρχει το γήπεδο το οποίο υπολειτουργεί. (Εικόνα 9, Εικόνα 11)

Οδικό Δίκτυο και χώροι στάθμευσης

Το οδικό δίκτυο του οικισμού απαρτίζεται από την Παλαιά Εθνική Οδό (Π.Ε.Ο) και τους δύο ελικοειδείς δρόμους οι οποίοι οδηγούν προς την Πάνω Αγία Μαρίνα. Από τους δύο αυτούς δρόμους δημιουργούνται πολλές διακλαδώσεις που οδηγούν σε επιμέρους περιοχές , ενώ υπάρχουν και πολλές αδιέξοδοι. Στον παλιό πυρήνα υπάρχει δίκτυο στενών δρόμων με μικρού πλάτους πεζοδρόμηση ενώ οι δύο μικροί χώροι στάθμευσης στην πλατεία δεν επαρκούν. Τέλος στο παραλιακό μέτωπο παρά το γεγονός πως δεν υπάρχουν οι καθορισμένοι χώροι στάθμευσης από τον Ν.1337/83 υπάρχουν αρκετοί μεγάλοι ιδιωτικοί χώροι οι οποίοι καλύπτουν τις ανάγκες της περιοχής. (Εικόνα 3,Εικόνα 4,Εικόνα 8)

Οικιστική δυναμική- Συντελεστές Δόμησης- Χωρητικότητα

Όσον αφορά την οικιστική δυναμική του οικισμού όπως αναφέρεται στο Γ.Π.Σ του Δ.Χανίων αυτός παρουσιάζει μεγάλη πληθυσμιακή αύξηση και ζήτηση οικοπέδων κυρίως για τουριστική ανάπτυξη, ενώ το ποσοστό δόμησης υπολογίζεται περίπου στο 71%.Ακόμα στην περιοχή έχει οριστεί αρτιότητα στα 1000 τμ για το Συνεκτικό τμήμα του οικισμού και 2000τμ για Διάσπαρτο , ενώ μέγιστο ύψος κτιρίων και συντελεστής δόμησης ορίζονται από το Π.Δ 24-4-85.Επιπλέον σύμφωνα πάντα με τη μελέτη του Γ.Π.Σ η μέγιστη χωρητικότητα εντός του οικισμού είναι 1.155 άτομα για ά κατοικία, 231 άτομα για β κατοικία και 9.240 άτομα για τον τουρισμό.

Εικόνα 2: Ο οικισμός της Αγίας Μαρίνας

Πηγή: Συγγραφέας της μελέτης

Εικόνα 3: Κύριος τουριστικός άξονας ,Κάτω Αγία Μαρίνα 1

Πηγή: Συγγραφέας της μελέτης

Εικόνα 4 : Κύριος τουριστικός άξονας ,Κάτω Αγία Μαρίνα 2

Πηγή: Συγγραφέας της μελέτης

Εικόνα 5: Ξενοδοχειακή μονάδα ,Κάτω Αγία Μαρίνα

Πηγή: Συγγραφέας της μελέτης

Εικόνα 6 : Ενοικιαζόμενα δωμάτια, Κάτω Αγία Μαρίνα

Πηγή: Συγγραφέας της μελέτης

Εικόνα 7 : Παρλιακό μέτωπο στην Αγία Μαρίνα (εκτός τουριστικής σεζόν)

Πηγή: Συγγραφέας της μελέτης

Εικόνα 8: Ο οδικός Άξονας της Άνω Αγίας Μαρίνας

Πηγή: Συγγραφέας της μελέτης

Εικόνα 9 : Η εκκλησία της Άνω Αγίας Μαρίνας

Πηγή: Συγγραφέας της μελέτης

Εικόνα 10: Το κέντρο της Άνω Αγίας Μαρίνας

Πηγή: Συγγραφέας της μελέτης

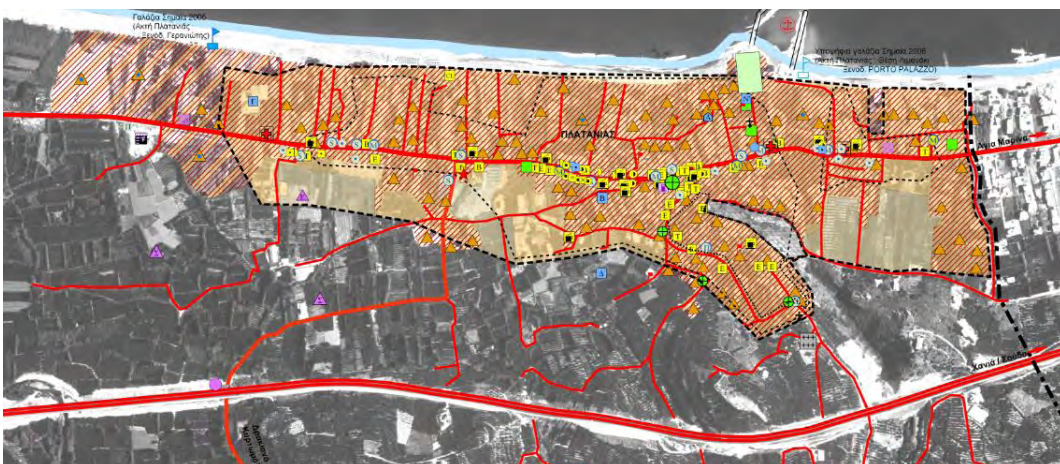
Εικόνα 11 : Το Δημοτικό σχολείο της Άνω Αγίας Μαρίνας

Πηγή: Συγγραφέας της μελέτης

Περιοχή 2: Πλατανιάς

Χάρτης 6: Διοικητικά Όρια Οικισμού Πλατανιά

Πηγή : Α Φάση Σ.Χ.Ο.Ο.Α.Π Δήμου Πλατανιά , 2007

Υπόμνημα Χάρτη 6: Διοικητικά Ορια Οικισμού Πλατανιά

Πηγή :Α Φάση Σ.Χ.Ο.Ο.Α.Π Δήμου Πλατανιά , 2007

Χαρακτήρας Οικισμού

Ο Πλατανιάς πρόκειται για έναν παραθαλάσσιο και τουριστικό οικισμό 5ου βαθμού έκτασης 673,22 στρεμμάτων ο οποίος αναπτύσσεται κατά μήκος της Παλαιάς Εθνικής οδού που οδηγεί από τα Χανιά στο Κολυμβάρι και πάνω στον λόφο του ‘Πλατανιά’ ενώ πήρε το όνομα του από το ομώνυμο δέντρο το οποίο βρισκόταν στις όχθες του γειτονικού ποταμού Κερίτη. Πρόκειται για τον πιο ‘ανεπτυγμένο’ οικισμό του Δήμου, με τη δόμηση (σε επίπεδο κορεσμού) να καταλαμβάνει το σύνολο σχεδόν (86,5%) της επιφάνειας του ορίου του. Με βάση το Π.Δ. 24-4-85 (ΦΕΚ 181/Δ/33-5-85) που αφορά τους οικισμούς εκτός σχεδίου πληθυσμού κάτω των 2000 κατοίκων ο Πλατανιάς ταξινομείται όπως φαίνεται στον παρακάτω πίνακα:

Πίνακας 6: Ταξινόμηση οικισμού Πλατανιά με βάση το Π.Δ.24-4-85

Κριτήρια(6)	Κατηγορίες(13)
Γεωγραφική θέση	Παραλιακός
Λειτουργία	Τουριστικός
Αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον	Ενδιαφέρων
Δομή οικισμού	Συνεκτικός
Τάσεις εξέλιξης	Δυναμικός
Πληθυσμιακό μέγεθος	Μεσαίος

Πηγή :Επεξεργασία από Α Φάση Σ.Χ.Ο.Ο.Α.Π Πλατανιά, 2007

Λειτουργική Δομή οικισμού -Χρήσεις γης-Κτιριακό απόθεμα

Ακριβώς όπως και στην περίπτωση της Αγίας Μαρίνας ο οικισμός του Πλατανιά συγκροτείται από δύο οικιστικές ενότητες τον αρχικό αγροτικό οικισμό συνεκτικού χαρακτήρα που βρίσκεται πάνω στο ύψωμα και τον Κάτω Πλατανιά ο οποίος αναπτύχθηκε στο παραλιακό μέτωπο άναρχα ως γραμμική συνέχεια της ευρύτερης τουριστικής ανάπτυξης του χώρου.

Αντίστοιχα λοιπόν με τους περισσότερους οικισμούς της περιοχής η οικιστική ενότητα του Άνω Πλατανιά συγκεντρώνει τους περισσότερους μόνιμους κατοίκους και μερικές ταβέρνες και ξενοδοχεία ενώ οι χρήσεις γης του κάτω Πλατανιά αφορούν λιανικό εμπόριο, χώρους ψυχαγωγίας και φαγητού.(Εικόνα 12, Εικόνα 13)

Μέσα από το βιβλίο του Κ. Φραγκάκη «Ο Πλατανιάς της ιστορίας και των αναμνήσεων» παρουσιάζονται σκαριφήματα για τον οικισμό του Πλατανιά τα οποία υποδεικνύουν την πολεοδομική διαμόρφωση των τριών κύριων περιοχών του οικισμού : ο πάνω Πλατανιάς, ο παραθαλάσσιος Πλατανιάς και το κέντρο.(Εικόνα 19,Εικόνα 16, Εικόνα 15) Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά οι περισσότεροι κάτοικοι διέμεναν στον Πάνω Πλατανιά ενώ μέχρι και τα τέλη του 19^{ου} αιώνα με τις αρχές του 20ού ελάχιστα σπίτια υπήρχαν στον κάτω Πλατανιά. Όμως για την εξυπηρέτηση των ταξιδιωτών οι οποίοι μετέβαιναν από τις περιοχές της Κισάμου και του Σελίνου προς την πόλη των Χανίων είχαν αναπτυχθεί μικρά καταλύματα. Πάνω στον ίδιο άξονα ανατολικότερα βρίσκεται το κέντρο του Πλατανιά το οποίο σήμερα υπάρχει η πλατεία και το οποίο φαίνεται πως αποτέλεσε το κέντρο της ανάπτυξης ειδικότερα τη μεταπολεμική περίοδο με πλήθος μικρών καταστημάτων. Σήμερα η πλατεία περιβάλλεται από χώρους αναψυχής και μαγαζιά, ενώ σε μικρή απόσταση από αυτή βρίσκεται το εμπορικό κέντρο του Πλατανιά (Εικόνα 15, Εικόνα 14). Αντίστοιχα στον Πάνω Πλατανιά βρίσκεται και εκεί μια μικρή πλατεία η οποία όμως λειτουργεί ως χώρος στάθμευσης ενώ εκεί βρίσκεται και η εκκλησία του χωριού.(Εικόνα 19,Εικόνα 18)

Όσον αφορά τις τουριστικές μονάδες που βρίσκονται μέσα στον οικισμό οι περισσότερες είναι μικρού ή μεσαίου μεγέθους , ενώ τα τελευταία χρόνια έχουν αρχίσει να δημιουργούνται μεγαλύτερες τόσο στα δυτικά από τα όρια του οικισμού όσο μέσα στον χώρο που δημιουργείται κάθετα του παραλιακού άξονα προς την ΠΕΟ. Τέλος εντός

του οικισμού ακόμα υπάρχει γήπεδο ποδοσφαίρου και παιδική χαρά , ενώ σε απόσταση 400μ. από τα όρια λειτουργεί ανεξέλεγκτη χωματερή. (Εικόνα 17)

Αντίστοιχα με τον οικισμό της Αγίας Μαρίνας το παραλιακό μέτωπο του Πλατανιά δεν τηρεί τις προδιαγραφές του Ν.1337/83 τόσο στη ζώνη προστασίας 500 μέτρων από την ακτογραμμή όσο και στο θέμα της διάνοιξης μονοπατιών προς την ακτή ανά 300-500 μέτρα με θέσεις στάθμευσης.

Επιπλέον όπως αναφέρεται στο Σ.Χ.Ο.Ο.Α.Π του 2007 το 62% του κτιριακού του αποθέματος χρονολογείται μετά το 1971. Στο σύνολο της έκτασης του οικισμού το 88% της έκτασης είναι δομημένο. Το 51% του συνόλου των κτιρίων είναι διώροφα, το 38% ισόγεια και το 11% τριώροφα. Σε ό,τι αφορά τα κύρια υλικά κατασκευής τους, το 97% των κτιρίων φέρουν σκελετό από Beton-Arme ενώ η στέγαση σε ποσοστό 60% γίνεται με ταράτσα/δώμα και 38% με κεραμίδια. Όσον αφορά στη χρήση των κτιρίων, το 53% είναι αποκλειστικά κατοικίες, το 12% ξενοδοχεία και το 9% καταστήματα και γραφεία. Μικτής χρήσης, με κυρίαρχη ωστόσο και πάλι την κατοικία, είναι το 23% του κτιριακού αποθέματος.

Οδικό Δίκτυο και χώροι στάθμευσης

Το οδικό δίκτυο του οικισμού όπως και στην περίπτωση των υπόλοιπων παραλιακών οικισμών της περιοχής απαρτίζεται από την Παλαιά Εθνική Οδό (Π.Ε.Ο) και τα υπάρχουσα παρακλάδια του τα οποία οδηγούν στον αρχικό οικισμό (Άνω Πλατανιάς) (Εικόνα 16, Εικόνα 20). Όπως και στην περίπτωση της Αγίας Μαρίνας έτσι και στον οικισμό του Πλατανιά υπάρχουν ελάχιστοι ελεύθεροι χώροι για την κίνηση των πεζών και δεν υπάρχουν οι προκαθορισμένοι από τον Ν.1337/83 χώροι στάθμευσης για την εξυπηρέτηση των οχημάτων . Τέλος σύμφωνα με το Σ.Χ.Ο.Ο.Α.Π του Δήμου για το 2007 η αξονική διέλευση της Παλαιάς Εθνικής Οδού από τον οικισμό λειτουργεί πλέον ως γραμμικό φράγμα μεταξύ των περιοχών (‘κάτω’ και ‘πάνω’ από το δρόμο) και της πρόσβασής τους προς τη θάλασσα.

Οικιστική δυναμική-Συντελεστές Δόμησης-Χωρητικότητα

Σύμφωνα με το Σ.Χ.Ο.Ο.Α.Π του 2007 τόσο ο Πλατανιάς όσο και οι υπόλοιποι παραλιακοί οικισμοί του Δήμου παρουσιάζουν πληθυσμιακή αύξηση και αναμένεται πως αυτή η αύξηση θα συνεχιστεί για τα επόμενα χρόνια ενισχύοντας περισσότερο την

υπάρχουσα οικιστική δυναμική του Δήμου. . Επιπλέον η αρτιότητα που έχει οριστεί για την περιοχή είναι για το Συνεκτικό τμήμα 600 τμ για τα τμήματα Α και Β και 300τμ για το τμήμα Γ (Άνω Πλατανιάς), ενώ για το Διάσπαρτο 2000τμ .Το μέγιστο ύψος κτιρίων και συντελεστής δόμησης ορίζονται από το Π.Δ 24-4-85. Όσον αφορά το μέγιστο ύψος κτιρίων και στον συντελεστή δόμησης αυτά ορίζονται από το Π.Δ 24-4-85.Τέλος η χωρητικότητα που προβλεπόταν από το Σ.Χ.Ο.Ο.Α.Π του 2007 ήταν 5.405 κάτοικοι , όμως λαμβάνοντας υπόψιν πως έχει περάσει μια δεκαετία ο αριθμός αυτός θα πρέπει να αναθεωρηθεί.

Εικόνα 12 :Τα τουριστικά καταστήματα στον Κάτω Πλατανιά 1

Πηγή: Συγγραφέας της μελέτης

Εικόνα 13: Τουριστικά καταστήματα στον Κάτω Πλατανιά 2

Πηγή: Συγγραφέας της μελέτης

Εικόνα 14: Το εμπορικό κέντρο του Κάτω Πλατανιά

Πηγή: Συγγραφέας της μελέτης

Εικόνα 15: Η κεντρική πλατεία του Πλατανιά. («Το κέντρο»)

Πηγή: Συγγραφέας της μελέτης

Εικόνα 16: Ο κεντρικός τουριστικός άξονας του Κάτω Πλατανιά

Πηγή: Συγγραφέας της μελέτης

Εικόνα 17: Μεγάλη ξενοδοχειακή μονάδα στον Κάτω Πλατανιά

Πηγή: Συγγραφέας της μελέτης

Εικόνα 18: Η εκκλησία του Άνω Πλατανιά

Πηγή: Συγγραφέας της μελέτης

Εικόνα 19: Πλατεία στον Άνω Πλατανιά.

Πηγή: Συγγραφέας της μελέτης

Εικόνα 20: Ο οδικός άξονας του Άνω Πλατανιά

Πηγή: Συγγραφέας της μελέτης

3.3 Διαχρονική ανάλυση της τουριστικής εξάπλωσης

Όπως αναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο οι οικισμοί της περιοχής μελέτης αναπτύχθηκαν σε μεγάλο βαθμό μέσα στις δεκαετίες του 1980 και 1990 , στρέφοντας την κατεύθυνση τους προς τον τουρισμό. Έτσι οι αρχικοί οικισμοί επεκτάθηκαν προς το παραλιακό μέτωπο και συνεχίζουν να εντάσσουν στο αστικό δυναμικό τους όλο και μεγαλύτερες εκτάσεις κυρίως στους διάσπαρτους χώρους ενδιάμεσου του αρχικού οικισμού και του παραλιακού μετώπου αφού η ζήτηση για ΄Β κατοικία και τουρισμό είναι ιδιαίτερα έντονη.

Το παραπάνω μπορεί να γίνει αντιληπτό από τα διαθέσιμα στοιχεία του ΕΟΤ και του συλλόγου ξενοδόχων Χανίων τα οποία όμως αφορούν τα τελευταία έτη αφού πριν το 2013 η καταγραφή γινόταν στο σύνολο του Νομού και όχι ανά περιοχή ξεχωριστά. Στους παρακάτω Πίνακες βλέπουμε μια συνεχόμενη αύξηση τόσο στον αριθμό των ξενοδοχειακών μονάδων, των τουριστικών κατοικιών αλλά και των ενοικιαζόμενων δωματίων. Συγκεκριμένα οι ξενοδοχειακές μονάδες μέσα στην τετραετία 2013-2016 αυξήθηκαν κατά 46% στον οικισμό της Αγίας Μαρίνας ενώ σε αυτόν του Πλατανιά κατά 18,6%(Πίνακας 7). Αντίστοιχα τα ενοικιαζόμενα δωμάτια αυξήθηκαν κατά 17,1% στην Αγία Μαρίνα ενώ αυτές του Πλατανιά αυξήθηκαν κατά 12,6% (Πίνακας 11). Στην περίπτωση των ελάχιστων τουριστικών κατοικιών παρατηρείται και εκεί αύξηση στους δύο οικισμούς ακόμα και αν αυτή είναι αμελητέας σημασίας (Πίνακας 10).

Για τη διαχρονική εξέλιξη των ξενοδοχειακών μονάδων πριν από το 2013 δίνονται στοιχεία από τον Ε.Ο.Τ μόνο για ολόκληρο το δυναμικό του Νομού Χανίων σύμφωνα με τα οποία μέσα στην εικοσαετία 1997-2017 ο αριθμός των μονάδων έχει αυξηθεί κατά το επιβλητικό ποσοστό του 76,3%.

Τέλος στον Πίνακα 8 φαίνεται η κατάταξη των ξενοδοχείων για τους δύο οικισμούς οι οποίοι επί το πλείστο αξιολογούνται κατηγορίας Α2 ή Α3.

Πίνακας 7: Η διαχρονική μεταβολή των ξενοδοχειακών μονάδων στην περιοχή μελέτης(2013-2016)

Περιοχή	Εξέλιξη πληθυσμού των ξενοδοχειακών μονάδων			
	2013	2014	2015	2016
Άγια Μαρίνα	37	44	47	54
Πλατανιάς	43	45	47	51

Πηγή: Ένωση Ξενοδόχων Ν. Χανίων ,Ε.Ο.Τ ,έπειτα από ίδια επεξεργασία

Πίνακας 8: Αξιολόγηση ξενοδοχειακών μονάδων για το 2016

Περιοχή	Κατάταξη ξενοδοχειακών μονάδων (2016)				
	A1	A2	A3	A4	A5
Κατηγορία					
Αγία Μαρίνα	3	28	13	7	3
Πλατανιάς	5	34	9	0	3

Πηγή: Ένωση Ξενοδόχων Ν. Χανίων ,έπειτα από ίδια επεξεργασία

Πίνακας 9: Η διαχρονική μεταβολή των ξενοδοχειακών δωματίων στην περιοχή μελέτης(2013-2016)

Περιοχή	Εξέλιξη πληθυσμού κλινών ξενοδοχειακών δωματίων			
	2013	2014	2015	2016
Έτος				
Αγία Μαρίνα	4.244	4.852	5.174	5.794
Πλατανιάς	3.643	4.033	4.111	4.469

Πηγή: Ένωση Ξενοδόχων Ν. Χανίων ,Ε.Ο.Τ ,έπειτα από ίδια επεξεργασία

Πίνακας 10: Η διαχρονική μεταβολή των τουριστικών κατοικιών στην περιοχή μελέτης(2013-2016)

Περιοχή	Εξέλιξη πληθυσμού τουριστικών κατοικιών			
	2013	2014	2015	2016
Έτος				
Αγία Μαρίνα	3	4	4	4
Πλατανιάς	8	10	10	10

Πηγή: Ένωση Ξενοδόχων Ν. Χανίων ,Ε.Ο.Τ, έπειτα από ίδια επεξεργασία

Πίνακας 11: Η διαχρονική μεταβολή των ενοικιαζόμενων δωματίων στην περιοχή μελέτης(2013-2016)

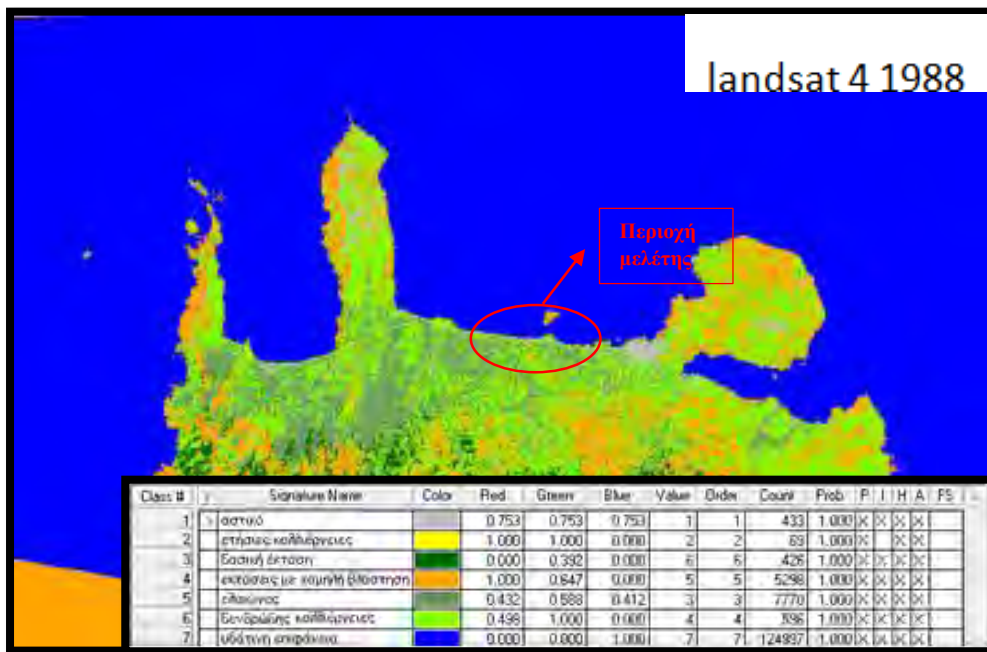
Περιοχή	Εξέλιξη πληθυσμού ενοικιαζόμενων δωματίων			
	2013	2014	2015	2016
Έτος				
Αγία Μαρίνα	64	69	71	75
Πλατανιάς	63	63	65	71

Πηγή: Ένωση Ξενοδόχων Ν. Χανίων ,έπειτα από ίδια επεξεργασία

Παρακάτω παρουσιάζονται δύο χάρτες χρήσεων γης για τη δυτική Κρήτη που αφορούν το 1988 και αντιστοίχως το 2014(Χάρτης 7, Χάρτης 8). Οι συγκεκριμένες εικόνες αποτελούν μέρος εργασίας που πραγματοποιήθηκε στο Τ.Μ.Χ.Π.Π.Α και παρά το γεγονός πως αφορούν πολύ διαφορετική κλίμακα μπορούν να επαληθεύσουν τη μετατροπή των γεωργικών χρήσεων σε αστικών για την περιοχή μελέτης με την πάροδο

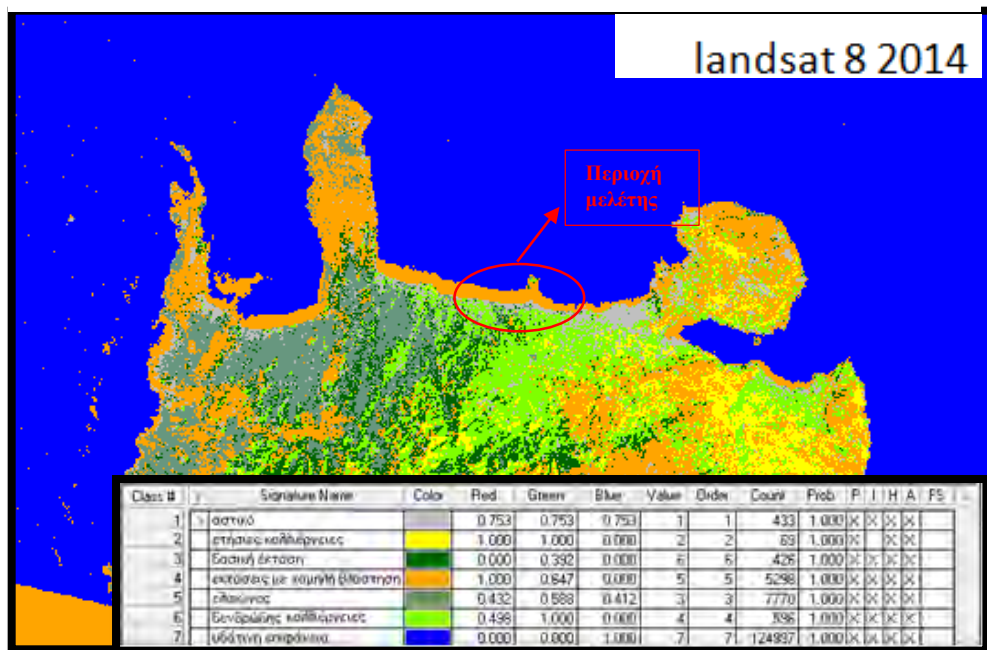
του χρόνου. Ο πρώτος χάρτης κατασκευάστηκε με τη χρήση των καναλιών του 1988 από τον δορυφόρο Landsat 4 ενώ ο δεύτερος χάρτης με τα κανάλια του 2014 που ήταν διαθέσιμα από τον δορυφόρο Landsat 8. Στην εικόνα του 1988 κατά μήκος της ακτής επικρατεί η ύπαρξη των δενδρωδών καλλιεργειών και των ελαιώνων με τα χρώματα του ανοιχτού πράσινου και του λαδί όπως φαίνεται στο υπάρχον υπόμνημα αντιστοίχως. Το παραπάνω επιβεβαιώνει το γεγονός πως εκείνο το διάστημα η περιοχή αποτελούσε ακόμα αγροτικό χώρο και η ύπαρξη τουριστικών επιχειρήσεων δεν είχε γίνει ακόμα αισθητή, αφού το ανοιχτό γκρι με το οποίο συμβολίζουμε τον αστικό χώρο δεν υπάρχει στην περιοχή. Αντίθετα, παρατηρώντας την εικόνα από τον Landsat 8 του 2014 η αστική χρήση δεν είναι πλέον περιορισμένη στην πόλη των Χανίων αλλά έχει εξαπλωθεί καθ' όλο το μήκος της Βόρειας ακτογραμμής της Περιφερειακής Ενότητας.

Χάρτης 7: Ανάλυση χρήσεων γης Δυτικής Κρήτης ,Δορυφόρος landsat4 ,1988

Πηγή :Εργασία στο μάθημα Τηλεπισκόπηση Ειδικών σκοπών ΙΙ ,Τ.Μ.Χ.Π.Π.Α ,Στέλιος Φαραντάκης ,2015-16

Χάρτης 8: Ανάλυση χρήσεων γης Δυτικής Κρήτης ,Δορυφόρος landsat8 ,2014

Πηγή :Εργασία στο μάθημα Τηλεπισκόπηση Ειδικών σκοπών ΙΙ ,Τ.Μ.Χ.Π.Π.Α ,Στέλιος Φαραντάκης ,2015-16

*Οι κοινωνικές διαστάσεις της τουριστικής αστικοποίησης :Η περίπτωση της Αγίας Μαρίνας-Πλατανιά του Ν. Χανίων,
Φαραντάκης Στέλιος*

4. Το Κύριο ερώτημα και οι υποθέσεις εργασίας

Βασικός σκοπός της έρευνας που πραγματοποιήθηκε στην περιοχή μελέτης τους θερινούς μήνες του 2017 αλλά και το Κύριο Ερώτημα της μελέτης αποτελεί η αξιολόγηση της επιρροής και του ρόλου του κοινωνικού κεφαλαίου στην τουριστική ανάπτυξη η οποία άρχισε να γίνεται αισθητή από τις αρχές του 1980. Με σκοπό τη διερεύνηση του συγκεκριμένου ζητήματος θα πρέπει να προσδιορίσουμε άλλα μικρότερης σημασίας ερωτήματα τα οποία θα ορίσουμε ως “Δευτερεύουσες ερωτήσεις εργασίας”. Τα ερωτήματα τα οποία θέτονται στους επιχειρηματίες της περιοχής σε συνδυασμό με τις διαθέσιμες πληροφορίες και τη θεωρία του κοινωνικού κεφαλαίου θα συνδυαστούν με σκοπό να δώσουν τις κατάλληλες απαντήσεις οι οποίες με τη σειρά τους θα ξεδιπλώσουν την τελική απάντηση και το πιθανότερο σενάριο.

Όπως έχει προαναφερθεί θα αποφευχθεί η προσέγγιση της έννοιας της γενικευμένης εμπιστοσύνης στα πλαίσια της μελέτης αφού η αφηρημένη και υποκειμενική της μορφή δε μπορεί να ταιριάζει στα πλαίσια μιας ήδη έντονα αναπτυγμένης περιοχής, όπου τα άτομα δε γνωρίζονται ιδιαίτερα μεταξύ τους. Αντιθέτως η έρευνα θα εστιάσει στην αναγνώριση των σχέσεων που διαμορφώνονται από την ύπαρξη και τη λειτουργία των διαφόρων κοινωνικών δικτύων της περιοχής. Επομένως οι Δευτερεύουσες ερωτήσεις εργασίας θα στοχεύουν στην αναγνώριση των τριών ειδών κοινωνικών δικτύων (bonding, bridging, linking), στην κουλτούρα των κατοίκων, στους εσωτερικούς και εξωτερικούς παράγοντες και τις υπάρχουσες κοινές επιχειρηματικές πολιτικές αν αυτές υπάρχουν.

Οι σημαντικότερες Δευτερεύουσες ερωτήσεις εργασίας οι οποίες θα χρησιμοποιηθούν είναι οι παρακάτω:

- Είναι έντονη η συμμετοχή σε κοινωνικά δίκτυα από τους επιχειρηματίες της περιοχής;
- Υπάρχει η κουλτούρα της οικογενειακής πολιτικής και αν ναι με ποιόν τρόπο εφαρμόζεται;
- Ποια είναι τα κύρια στοιχεία που βοήθησαν στην επιχειρηματική ανάπτυξη;

Τέλος αναλύοντας όλα τα παραπάνω ερωτήματα θα πρέπει να καταλήξουμε σε μια από τις παρακάτω Κύριες υποθέσεις με σκοπό να δώσουμε την τελική απάντηση στο Κύριο Ερώτημα της μελέτης:

Κύρια υπόθεση 1: Ο κύριος παράγοντας της ανάπτυξης ήταν η ύπαρξη ισχυρών κοινωνικών δεσμών.

Κύρια υπόθεση 2: Η ανάπτυξη πραγματοποιήθηκε ως ένα μείγμα μεταξύ της ύπαρξης κοινωνικών δεσμών, οικογενειακής πολιτικής διαχείρισης γης και εξωτερικών παραγόντων.

Κύρια υπόθεση 3: Η ανάπτυξη της περιοχής βασίζεται ολοκληρωτικά σε εξωτερικούς παράγοντες.

5. Έρευνα πεδίου

5.1 Εισαγωγικά στοιχεία

Έχοντας ως στόχο τη διερεύνηση της διαδικασίας κατά την οποία σχηματίζεται το κοινωνικό κεφάλαιο μέσα από τα κοινωνικά δίκτυα και την πολιτική της οικογενειακής εγγείου ιδιοκτησίας, προσπαθούμε να συγκεντρώσουμε στοιχεία που αφορούν τον τρόπο με τον οποίο αναπτύχθηκε η περιοχή μελέτης με βάση τις κοινωνικές σχέσεις των κατοίκων, το βαθμό συμμετοχής τους σε συλλόγους και τον τρόπο απόκτησης των περιουσιών τους. Η μελέτη πραγματοποιήθηκε στο ενδιάμεσο τριών μηνών από Ιούλιο ως Αύγουστο, περίοδο κατά την οποία όλες οι επιχειρήσεις της περιοχής λειτουργούν πυρετωδώς και οι περισσότεροι από τους ιδιοκτήτες βρίσκονται στην περιοχή. Το συγκεκριμένο διάστημα η περιοχή κατακλύζεται από εξωτερικούς αλλά και εσωτερικούς επισκέπτες και η προσέγγιση των ιδιοκτητών γίνεται εφικτή μόνο τις πρωινές ώρες αφού προτεραιότητα τους είναι η εξυπηρέτηση των πελατών. Στις παρακάτω ενότητες παρουσιάζεται αναλυτικά ο τρόπος με τον οποίο σχεδιάστηκε το ερωτηματολόγιο για να καλύψει τις ανάγκες της έρευνας στη συγκεκριμένη περιοχή καθώς και τα προβλήματα που παρουσιάστηκαν κατά τη διάρκεια αυτής.

5.2 Το μοντέλο του ερωτηματολογίου

Το σημαντικότερο μέρος της εργασίας αποτελεί η δημιουργία του κατάλληλου ερωτηματολογίου για την περιοχή αφού αυτό θα καθορίσει την αξιοπιστία των αποτελεσμάτων.

Για τον παραπάνω σκοπό το μοντέλο του ερωτηματολογίου θα πρέπει να επιλεγθεί ιδιαίτερα προσεκτικά έτσι ώστε να είναι κατάλληλα προσαρμοσμένο τόσο στον στόχο της έρευνας, στις συνθήκες που επικρατούν στον χώρο όσο και στην κουλτούρα και τις δυνατότητες των ερωτηθέντων.

Παράλληλα είναι σημαντικό να διατηρηθούν κάποιοι βασικοί κανόνες στα πλαίσια του ερωτηματολογίου που αφορούν τη μέθοδο έρευνας οι οποίοι θα μας εξασφαλίσουν τα καλύτερα δυνατά αποτελέσματα.

Σύμφωνα με τον Β. Κοτζαμάνη (2010) οι ερωτήσεις ενός ερωτηματολογίου θα πρέπει :

- Να είναι διατυπωμένες με τρόπο που να υποκινεί τον ερωτώμενο να εκφρασθεί ελεύθερα.
- Να μην επηρεάζει τον ερωτώμενο ως προς την απάντηση.
- Να είναι ακριβής και να μην εμπεριέχει αόριστες έννοιες.
- Να είναι διατυπωμένη με τρόπο ώστε να επιτρέπει τη συλλογή του συνόλου των πληροφοριών για τις οποίες τέθηκε.

Έχει αναφερθεί ήδη αρκετές φορές μέσα στην μελέτη πως η αναπτυξιακή μορφή της περιοχής μελέτης πλέον δεν προσφέρεται για ερωτήσεις οι οποίες αφορούν την έννοια της γενικευμένης εμπιστοσύνης αφού αυτή θα ευδοκίμουσε σε λιγότερο αναπτυγμένες περιοχές όπου οι περισσότεροι κάτοικοι γνωρίζονται μεταξύ τους και επομένως οι ερωτήσεις θα επικεντρωθούν στη συμμετοχή των τριών διαφορετικών ειδών κοινωνικών δικτύων (bridging, bonding, linking).

Το μοντέλο που επιλέχτηκε για το ερωτηματολόγιο διαθέτει αρκετά ερωτήματα τα οποία στοχεύουν στην υποκειμενική αξιολόγηση διαφόρων ζητημάτων από τους επιχειρηματίες μέσα από μια κλίμακα από το ένα μέχρι το πέντε όπου το 1 αντιστοιχεί στο Καθόλου και το 5 στο Πολύ. Το μοντέλο αυτό αποτέλεσε έμπνευση από το άρθρο του Icek Ajzen “Constructing a theory of planned behavior questionnaire” μέσα από το οποίο περιγράφεται ο καταλληλότερος τρόπος για τη δημιουργία ενός ερωτηματολογίου που θα αφορούσε την ανθρώπινη συμπεριφορά. Παρά το γεγονός πως αρχικά προσπαθήσαμε να προσαμμώσουμε την μελέτη μας ακριβώς πάνω στο μοντέλο που δίνεται από το άρθρο σύντομα έγινε κατανοητό πως αυτό ήταν αρκετά πολύπλοκο για να συμπληρωθεί από τον μέσο επιχειρηματία της περιοχής και απαιτούσε τόσο αρκετές γνώσεις αλλά και χρόνο από αυτούς. Έτσι σε μια νέα προσπάθεια το ερωτηματολόγιο απλουστεύτηκε κατά πολύ από το αρχικό όμως διατήρησε την ίδια μορφή ποιοτικής αξιολόγησης σε κλίμακα για αρκετά από τα ερωτήματα.

Συγκεκριμένα όσον αφορά τη δομή του ερωτηματολογίου επικεντρωθήκαμε σε 4 βασικά στοιχεία : σχέσεις με κοινωνικά δίκτυα, τρόπος απόκτησης της περιουσίας, ο

βαθμός στον οποίο βοηθήθηκαν από άλλα άτομα στην επιχειρηματική τους δραστηριότητα και τέλος η σχέση τους με άτομα σε θέσεις εξουσίας .

Σε πρώτο στάδιο ζητήθηκαν από τους ιδιοκτήτες τα στοιχεία που αφορούν τα χαρακτηριστικά αυτών αλλά και της επιχείρησής τους. Τέτοια στοιχεία αφορούν το φύλλο, την ηλικία και την καταγωγή των ερωτηθέντων, το επίπεδο εκπαίδευσης και τα χρόνια στα οποία αυτοί λειτουργούν την επιχείρηση. Αντιστοίχως για την επιχείρηση ήταν σημαντικό να γνωρίζουμε το έτος δημιουργίας και το είδος της.

Από πλευράς των εσωτερικών σχέσεων των ατόμων ,της ενεργούς δράσης και της συμμετοχής σε δίκτυα τέθηκαν ερωτήματα που αφορούσαν τη δημιουργία «κουμπαριών» ως πατροπαράδοτο τρόπο απόκτησης δεσμών καθώς και τον βαθμό συμμετοχής σε συλλόγους της περιοχής. Ακόμα ένα βασικό στοιχείο που έπρεπε να αξιολογηθεί αφορά τον βαθμό στον οποίο τα άτομα βοηθήθηκαν οικονομικά από την οικογένεια τους ή τους συγγενείς τους καθ' όλη την πορεία της επιχειρηματικής τους δραστηριότητας. Το παραπάνω σε συνδυασμό με άλλα ερωτήματα που αφορούν τον τρόπο απόκτησης του ακινήτου θα δώσει πληροφορίες που θα φανερώσουν τη δυναμικότητα της εγγείου οικογενειακής πολιτικής στην ευρύτερη περιοχή. Ένα ακόμα στοιχείο το οποίο θα μας αποκαλύπτε την ικανότητα των επιχειρηματιών να βρίσκουν και να εκμεταλλεύονται τις υπάρχουσες ευκαιρίες ήταν να μάθουμε αν έχουν κάνει χρήση κρατικών προγραμμάτων ή προγραμμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και επομένως αυτό συμπεριλήφθηκε στο πλαίσιο των ερωτήσεων μαζί με αντίστοιχη ερώτηση που αφορούσε τη χρήση τραπεζικών δανεισμών. Τέλος θέλοντας να εντοπίσουμε τον βαθμό των σχέσεων των ντόπιων επιχειρηματιών με άτομα εμπλεκόμενα στην τοπική αυτοδιοίκηση (που κατά πολλούς μπορεί να προσφέρει σχετικά πλεονεκτήματα στα άτομα και τις δράσεις τους μετατρέποντας τις σχέσεις σε κεφάλαια), προστέθηκε ερώτηση η οποία καλούσε τους επιχειρηματίες να φανερώσουν ανώνυμα αν έχουν γνωστούς ή φίλους εκλεγμένους στον Δήμο.

Με βάση όλα τα παραπάνω δημιουργήθηκε η τελική μορφή του ερωτηματολογίου η οποία είναι διαθέσιμη ολόκληρη στο Παράρτημα της έρευνας.

5.3 Προβλήματα που παρουσιάστηκαν κατά τη διάρκεια της έρευνας

Βέβαια ακόμα και μετά την απλοποίηση του ερωτηματολογίου υπήρξαν αρκετά προβλήματα τα οποία ήταν απόρροια των πολλών ακόμα απαιτήσεων του ,για τις δυνατότητες του μέσου ερωτηθέντα. Συγκεκριμένα ,το ερωτηματολόγιο δημιουργήθηκε υπό τις προϋποθέσεις ότι οι κάτοικοι ήταν αρκετά ώριμοι και καλλιεργημένοι ώστε να απαντήσουν με ειλικρίνεια και χωρίς ενδοιασμούς , πράγμα το οποίο δεν πραγματοποιήθηκε σε όλες τις περιπτώσεις. Τόσο ο φόβος των κατοίκων να δώσουν προσωπικά στοιχεία παρά τον ανώνυμο χαρακτήρα του ερωτηματολογίου, όσο και σε κάποιες περιπτώσεις η αδιαφορία και ο αυθορμητισμός είχε ως αποτέλεσμα κάποιες απαντήσεις να είναι αμφισβητήσιμες. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον αποτελούν λίγες περιπτώσεις όπου οι κάτοικοι λόγω εγωισμού και θέλοντας να δείξουν ότι είναι “αυτοδημιούργητοι” δήλωσαν πως δε βοηθήθηκαν καθόλου από τις οικογένειες τους παρά το γεγονός πως η επιχείρηση ήταν φανερό πως λειτουργούσε με τη βοήθεια και άλλων μελών. Άλλο ένα σημαντικό πρόβλημα είναι πως το ερωτηματολόγιο συμπληρώθηκε κυρίως από μικρά καταστήματα αφού αυτά ήταν περισσότερα και πιο εύκολα σε πρόσβαση ενώ παράλληλα η επαφή με τους ιδιοκτήτες των μεγάλων ξενοδοχειακών μονάδων της περιοχής δεν ήταν καθόλου εύκολη αφού οι περισσότεροι δε βρισκόταν οι ίδιοι στις επιχειρήσεις τους αλλά είχαν άλλα άτομα να τις διευθύνουν. Έτσι τα αποτελέσματα είναι επικεντρωμένα περισσότερο στα μικρά τουριστικά καταστήματα και ίσως το συγκεκριμένο πρόβλημα να αλλοίωσε σε κάποιον μικρό βαθμό το δείγμα αλλά και τα αποτελέσματα.

6.Η Ανάλυση των αποτελεσμάτων

6.1 Εισαγωγικά στοιχεία

Σε αυτό το σημείο της μελέτης παρουσιάζουμε τα αποτελέσματα της ανάλυσης όπως αναφέρεται και στο κεφάλαιο του Κύριου ερωτήματος εργασίας. Αρχικά δίνονται τα βασικά χαρακτηριστικά του δείγματος, όπου αναγνωρίζουμε στοιχεία όπως το πώς κατανέμονται το φύλλο, οι ηλικίες και το επίπεδο εκπαίδευσης των επιχειρηματιών. Τα στοιχεία αυτά είναι σημαντικά για το επόμενο στάδιο της μελέτης αφού μας δίνουν μια γενική εικόνα και μας επιτρέπουν να «γνωρίσουμε» το δείγμα. Σε δεύτερη φάση με σκοπό την εύρεση της Κύριας Υπόθεσης προσπαθούμε να απαντήσουμε τα Δευτερεύοντα ερωτήματα τα οποία έχουν παρουσιαστεί στο Κεφάλαιο 4. Για την επίτευξη του παραπάνω στόχου θα δημιουργηθούν τα κατάλληλα Σχήματα και θα χρησιμοποιηθεί ανάλυση με το πρόγραμμα S.P.S.S όπου κριθεί σκόπιμο.

6.2 Τα χαρακτηριστικά του δείγματος

Στο σύνολο του δείγματος των 119 ερωτηματολογίων τα οποία απαντήθηκαν στην περιοχή μελέτης το 55% των ιδιοκτητών αφορά αντρικό πληθυσμό ενώ το 45% γυναικείο. Παρά το γεγονός πως ανδρικός ο πληθυσμός είναι μεγαλύτερος η διαφορά μεταξύ τους σε αναλογία με το όχι και τόσο μεγάλο δείγμα του πληθυσμού καθιστά το αποτέλεσμα χωρίς κάποιο ιδιαίτερο ενδιαφέρον για ανάλυση (Σχήμα 5).

Όσον αφορά τις ηλικίες οι περισσότερες από αυτές κυμαίνονται μεταξύ των 30 ως 60 ετών. Το παραπάνω είναι λογικό καθώς οι περισσότεροι διαθέτουν τους πόρους και την εμπειρία για να δημιουργήσουν δική τους επιχείρηση αφού περάσουν την ηλικία των 30 ετών. Συγκεκριμένα το επιβλητικό 53% αφορά άτομα ηλικίας μεταξύ 40 και 60 ετών ενώ στο αμέσως επόμενο ποσοστό βρίσκονται οι ηλικίες μεταξύ 30 και 40 αντίστοιχα με 33%. Μέσα από τον ίδιο πληθυσμό βρίσκουμε ένα ποσοστό που αγγίζει το 11% ο οποίος αναφέρεται στον νεανικό πληθυσμό με άτομα μικρότερα των 30 ετών τα οποία διαχειρίζονται δικές τους επιχειρήσεις στην περιοχή (Σχήμα 6). Το παραπάνω γίνεται ακόμα πιο αισθητό με την δημιουργία μιας ηλικιακής πυραμίδας με τη βοήθεια του S.P.S.S (Σχήμα 7). Έχοντας ιδιαίτερα συρρικνωμένη βάση και ταυτόχρονα παρουσιάζοντας ιδιαίτερη ενίσχυση στις ώριμες ηλικιακές ομάδες η μορφή της ταυτίζεται με αυτή των γεροντικών πυραμίδων. Το ποσοστό αυτό φανερώνει την ύπαρξη

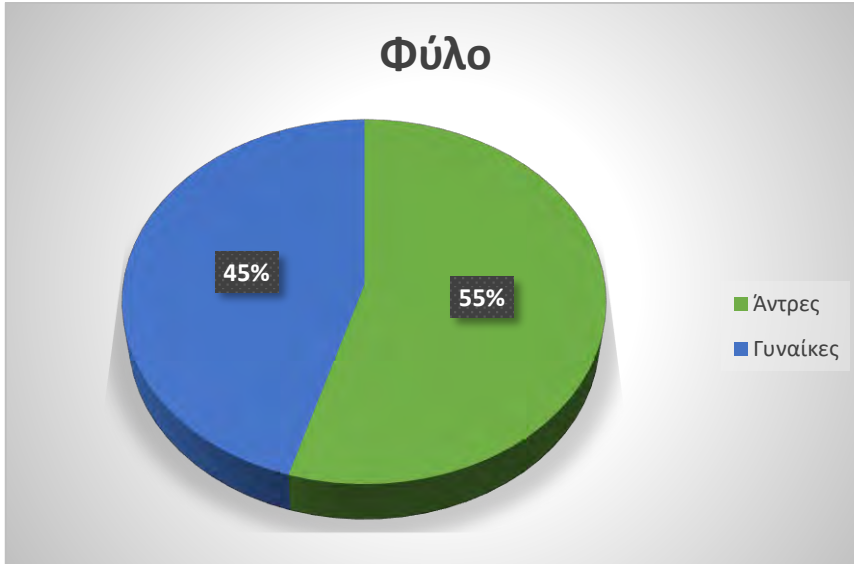
μεγάλης οικογενειακής υποστήριξης προς τα νέα μέλη, καθώς οι περισσότεροι το πιθανότερο είναι να απέκτησαν την περιουσία τους από τους γονείς τους. Ακόμα και σε περιπτώσεις που η επιχείρηση ανήκει στους γονείς αρκετές ήταν οι επιχειρήσεις στις οποίες εργάζονται τα παιδιά με σκοπό να πάρουν την επιχείρηση τα χέρια τους όταν αποκτήσουν την κατάλληλη εμπειρία. Τέλος ακολουθεί με 3% το ποσοστό των ιδιοκτητών οι οποίοι δήλωσαν πως είναι μεγαλύτεροι ηλικιακά από 60 ετών. Το συγκεκριμένο ποσοστό ωστόσο πιθανόν να είναι μεγαλύτερο τόσο λόγω της φυσικής στάσης κάποιων ανθρώπων να θέλουν να μη φανερώσουν την ηλικία τους όσο και από το γεγονός πως στις οικογενειακές επιχειρήσεις τα νεότερα μέλη δηλώνουν τον εαυτό τους ιδιοκτήτη ακόμα και αν η επιχείρηση δεν είναι στο δικό τους όνομα.

Άλλο ένα σημαντικό στοιχείο το οποίο χρειάζεται να μάθουμε για την περιοχή αφορά το επίπεδο εκπαίδευσης καθώς αυτό καθορίζει σε μεγάλο βαθμό τον τρόπο με τον οποίο τα άτομα τόσο διαχειρίζονται την επιχείρηση τους ως μονάδα εκμεταλλευόμενοι τις πιθανές ευκαιρίες όσο και την ικανότητα τους να δημιουργήσουν συνεργασίες στα πλαίσια κοινών συμφερόντων με άλλους επίδοξους επιχειρηματίες. Στην περίπτωση της περιοχής μελέτης ο μεγαλύτερος πληθυσμός από το δείγμα είναι απόφοιτοι μέσης εκπαίδευσης των οποίων το ποσοστό φτάνει το 43%. Αμέσως μετά τους αποφοίτους μέσης εκπαίδευσης ακολουθούν με ποσοστό 25% οι πτυχιούχοι ΤΕΙ και με ποσοστό 24% οι πτυχιούχοι ΑΕΙ. Ελάχιστα άτομα δήλωσαν πως διαθέτουν στο βιογραφικό τους μεταπτυχιακό τίτλο ή Διδακτορικό (4%), ενώ υπήρξαν ακόμα και περιπτώσεις ατόμων που δε συνέχισαν τη βασική εκπαίδευση αφού τελείωσαν το Δημοτικό (4%) και πρόκειται κυρίως για άτομα μεγάλης ηλικίας (Σχήμα 8). Συμπερασματικά μπορούμε να καταλήξουμε πως το επίπεδο εκπαίδευσης του δείγματος είναι αρκετά υψηλό αν συγκριθεί με τα στατιστικά της ΕΣΥΕ του 2001 για το Σύνολο της Ελλάδας και την Π.Ε Χανίων αντίστοιχα, όμως ακόμα υπάρχουν αρκετά άτομα τα οποία δήλωσαν πως έχουν ολοκληρώσει μόνο τη βασική-υποχρεωτική εκπαίδευση. (Γ.Π.Σ της Δ.Ε Νέας Κυδωνίας του Δ. Χανίων ,2014)

Στο σημείο αυτό πρέπει να ληφθεί υπόψιν πως από τις επιχειρήσεις που επιλέχτηκαν οι περισσότερες ήταν μικρά τουριστικά καταστήματα για τη λειτουργία και διαχείριση των οποίων δε χρειάζεται η ύπαρξη σημαντικών δεξιοτήτων και γνώσεων. Αντίστοιχα το ποσοστό του 4% που αφορά άτομα με μεταπτυχιακούς τίτλους αντικατοπτρίζει σε σημαντικό βαθμό τους ιδιοκτήτες των μεγάλων ξενοδοχειακών

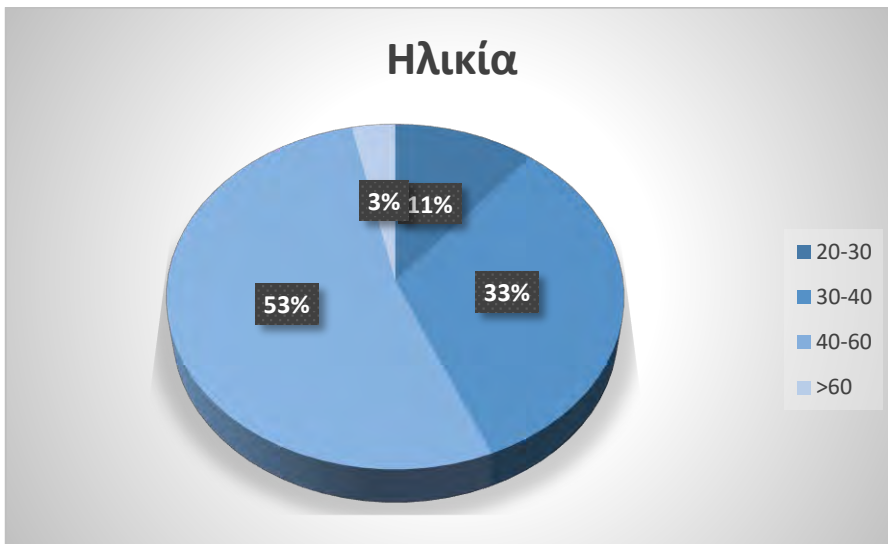
μονάδων οι οποίοι όμως λόγω των δυσκολιών που αναφέρθηκε προηγουμένως ήταν δύσκολο να προσεγγιστούν.

Σχήμα 5: Αναλογία φύλου δείγματος

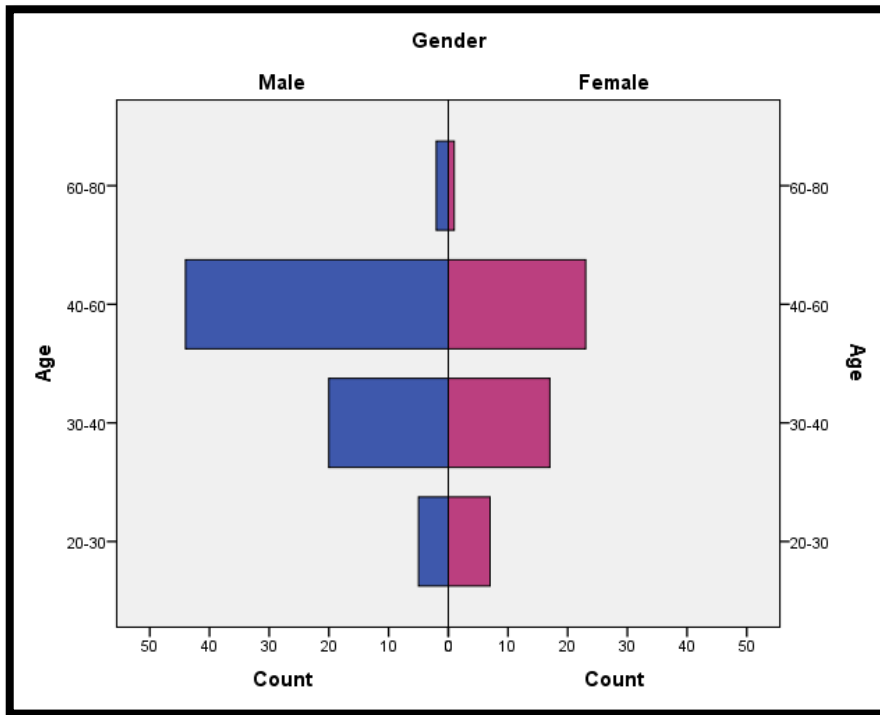
Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων ερωτηματολογίου εργασίας

Σχήμα 6: Ηλικία Δείγματος

Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων ερωτηματολογίου εργασίας

Σχήμα 7: Πληθυσμιακή Πυραμίδα

Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων ερωτηματολογίου εργασίας

Σχήμα 8: Επίπεδο εκπαίδευσης δείγματος

Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων ερωτηματολογίου εργασίας

6.3 Δευτερεύον ερώτημα 1

Είναι έντονη η συμμετοχή σε κοινωνικά δίκτυα από τους επιχειρηματίες της περιοχής;

Σκοπός της πρώτης Δευτερεύουσας ερώτησης είναι να διαπιστώσουμε τον βαθμό της συμμετοχής των επιχειρηματιών στα κοινωνικά δίκτυα. Κατά τη διαδικασία της ανάλυσης η συμμετοχή των επιχειρηματιών στα κοινωνικά δίκτυα θα κατηγοριοποιηθεί σε σχέσεις συγγενικού δεσμού (bonding), γεφυρωτικού δεσμού (bridging) και δεσμού διασύνδεσης (linking). Οι τρεις αυτές κατηγορίες παρουσιάζονται παρακάτω με βάση τα στοιχεία που συλλέχτηκαν από το ερωτηματολόγιο της έρευνας και αναλύονται με τη βοήθεια του προγράμματος S.P.S.S. ώστε να εντοπιστούν οι πιο σύνθετες και πολύπλοκες σχέσεις τους.

Σχέσεις συγγενικού δεσμού (Bonding)

Όπως έχουμε αναφέρει και σε προηγούμενα κεφάλαια οι σχέσεις συγγενικού δεσμού περιλαμβάνουν πολύ ισχυρές σχέσεις μεταξύ οικογενειακού περίγυρου ή κλειστών ομάδων ατόμων. Στη συγκεκριμένη μελέτη θα υποθέσουμε πως ερωτήσεις οι οποίες περιλαμβάνονται στο ερωτηματολόγιο (Παράρτημα) και αφορούν τη βοήθεια που δέχθηκαν οι επιχειρηματίες από την οικογένεια, τους συγγενείς και τους φίλους αντικατοπτρίζουν σε κάποιον σημαντικό βαθμό τις υπάρχουσες σχέσεις συγγενικού δεσμού των ατόμων.

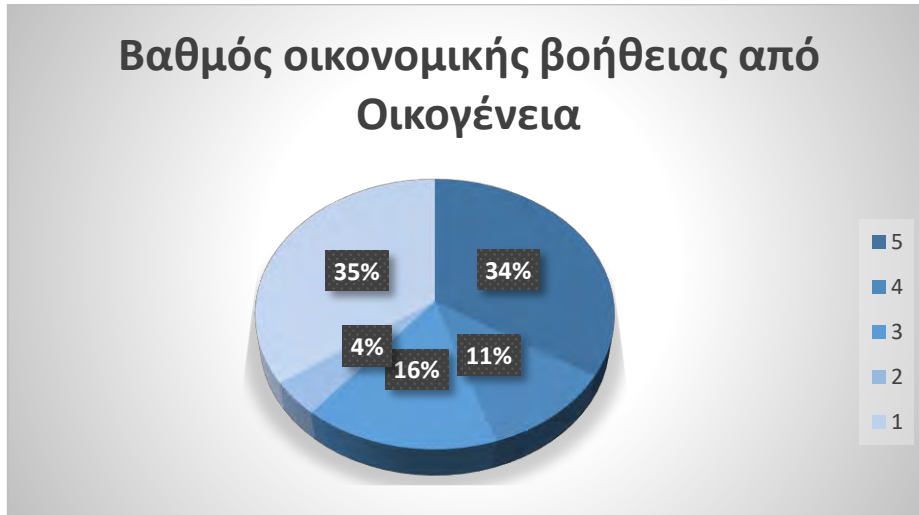
Σε μια κλειστή κοινωνία όπου η οικογένεια διαθέτει πολύ σημαντική θέση τα νεαρά άτομα αναμένεται να δέχονται έντονη βοήθεια από τον στενό τους κύκλο στα πρώτα στάδια της επαγγελματικής τους σταδιοδρομίας. Έτσι με σκοπό την επιβεβαίωση της παραπάνω πρότασης και σύμφωνα με το μοντέλο του ερωτηματολογίου που παρουσιάστηκε στην εισαγωγή του κεφαλαίου δόθηκε στους ερωτηθέντες μια κλίμακα από το 1 (Καθόλου) ως το 5 (Πολύ) να αξιολογήσουν τον βαθμό στον οποίο δέχτηκαν βοήθεια στην αρχή ή κατά τη διάρκεια της επαγγελματικής τους σταδιοδρομίας τόσο από την οικογένεια τους όσο και από συγγενείς ή φίλους.

Αρχικά πρέπει να σταθούμε στα στατιστικά αποτελέσματα του ερωτηματολογίου όπου το μεγαλύτερο ποσοστό με 35% δήλωσε πως δεν έχει δεχθεί βοήθεια από τον

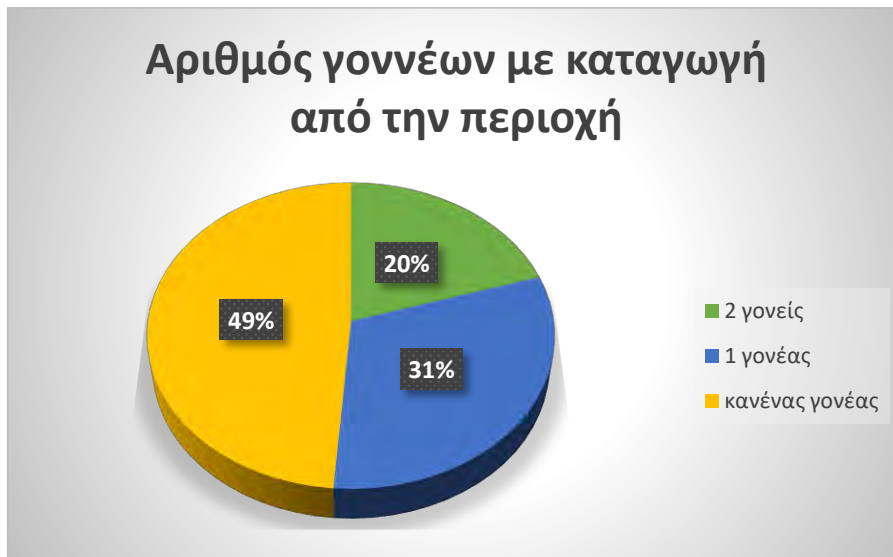
οικογενειακό του περίγυρο(επιλέγοντας το 1), ενώ στα ίδια σχεδόν επίπεδα ακολούθησε η απάντηση πως ο βαθμός βοήθειας από την οικογένεια ήταν ιδιαίτερα μεγάλος (επιλέγοντας το 5) (Σχήμα 9).

Σχήμα 9: Οικονομική στήριξη από οικογένεια

Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων ερωτηματολογίου εργασίας

Σχήμα 10: Καταγωγή επιχειρηματιών

Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων ερωτηματολογίου εργασίας

Βλέπουμε λοιπόν τη δημιουργία ενός διπόλου έχοντας από τη μια μεριά τα άτομα τα οποία θεωρούν πως δε δέχτηκαν καμία βοήθεια και από την άλλη εκείνους οι οποίοι δηλώνουν πως δέχτηκαν στον μεγαλύτερο δυνατό βαθμό. Το παραπάνω μπορεί να εξηγηθεί με δύο τρόπους αρχικά πρέπει να ληφθεί υπόψιν η ανάγκη κάποιων ατόμων να δηλώσουν πως είναι «αυτοδημιούργητοι» (παρά το γεγονός πως είναι πιθανόν να έχουν κληρονομήσει από γονείς την επιχείρηση) και από την άλλη υπάρχουν τα άτομα τα οποία δεν έχουν κάποια σχέση με την περιοχή αλλά νοικιάζουν τον χώρο της επιχείρησης τους καλοκαιρινούς μήνες είτε για να εξασφαλίσουν τα προς το ζην ολόκληρου του έτους είτε για να προσθέσουν κάποια επιπλέον κέρδη στον βασικό τους μισθό. Από την τελευταία κατηγορία επιχειρηματιών υπάρχει ένα μεγάλο ποσοστό οι οποίοι είναι μετανάστες από περιοχές των Βαλκανίων ή πρόκειται για ξένους κυρίως Άγγλους και Σκανδιναβούς κάποιας ηλικίας οι οποίοι έχουν δημιουργήσει οικογένειες στην περιοχή.

Στη δεύτερη περίπτωση μπορούμε να εντοπίσουμε και να εξακριβώσουμε την συσχέτιση μεταξύ καταγωγής και οικογενειακής βοήθειας με τη χρήση ενός Chi-test (εξαιτίας των κατηγοριοποιημένων δεδομένων του ερωτηματολογίου) το οποίο θα πραγματοποιηθεί με το πρόγραμμα SPSS.

Πριν προχωρήσουμε στην παρουσίαση των αποτελεσμάτων πρέπει να σημειωθεί πως για χάριν ευκολίας η καταγωγή διαχωρίστηκε σε τρεις περιπτώσεις με βάση την αντιστοίχιση με τα στοιχεία της έρευνας οι οποίες φανερώνουν τη σχέση των ατόμων με την περιοχή. Η πρώτη περίπτωση αφορά άτομα που δήλωσαν πως και οι δύο γονείς τους κατάγονται από τον Δήμο, η δεύτερη πως ο ένας γονέας έχει καταγωγή από τον Δήμο ,ενώ στην Τρίτη και τελευταία περίπτωση τα άτομα δε διαθέτουν καταγωγή από τον Δήμο (Σχήμα 10). Η συγκεκριμένη κατηγοριοποίηση θα χρησιμοποιηθεί και για τα υπόλοιπα Chi-square tests του συγκεκριμένου κεφαλαίου. Τα αποτελέσματα της ανάλυσης παρουσιάζονται και αναλύονται παρακάτω :

Πίνακας 12: Case Processing Summary Καταγωγής-Οικογενειακής Βοήθειας

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
Καταγωγή * Οικογενειακή βοήθεια	119	100.0%	0	0.0%	119	100.0%

Πηγή: Ίδια επεξεργασία στοιχείων ερωτηματολογίου εργασίας

Πίνακας 13: Καταγωγή * Οικογενειακή Βοήθεια Crosstabulation

		Οικογενειακή Βοήθεια					Total	
		1	2	3	4	5		
Καταγωγή	2 γονείς από Δήμο	Count	8	0	4	2	10	24
		Expected Count	8.5	1.0	4.0	2.8	7.7	24.0
1 γονέας από Δήμο	Count	9	2	7	7	12	37	
	Expected Count	13.1	1.6	6.2	4.4	11.8	37.0	
Κανένας γονέας από Δήμο	Count	25	3	9	5	16	58	
	Expected Count	20.5	2.4	9.7	6.8	18.5	58.0	
Total	Count	42	5	20	14	38	119	
	Expected Count	42.0	5.0	20.0	14.0	38.0	119.0	

Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων ερωτηματολογίου εργασίας

Πίνακας 14 : Chi-Square Tests Καταγωγής-Οικογενειακής Βοήθειας

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	7.107 ^a	8	.525
Likelihood Ratio	7.962	8	.437
Linear-by-Linear Association	2.392	1	.122
N of Valid Cases	119		

a. 6 cells (40.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 1.01.

Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων ερωτηματολογίου εργασίας

Πίνακας 15 : Symmetric Measures Καταγωγής-Οικογενειακής Βοήθειας

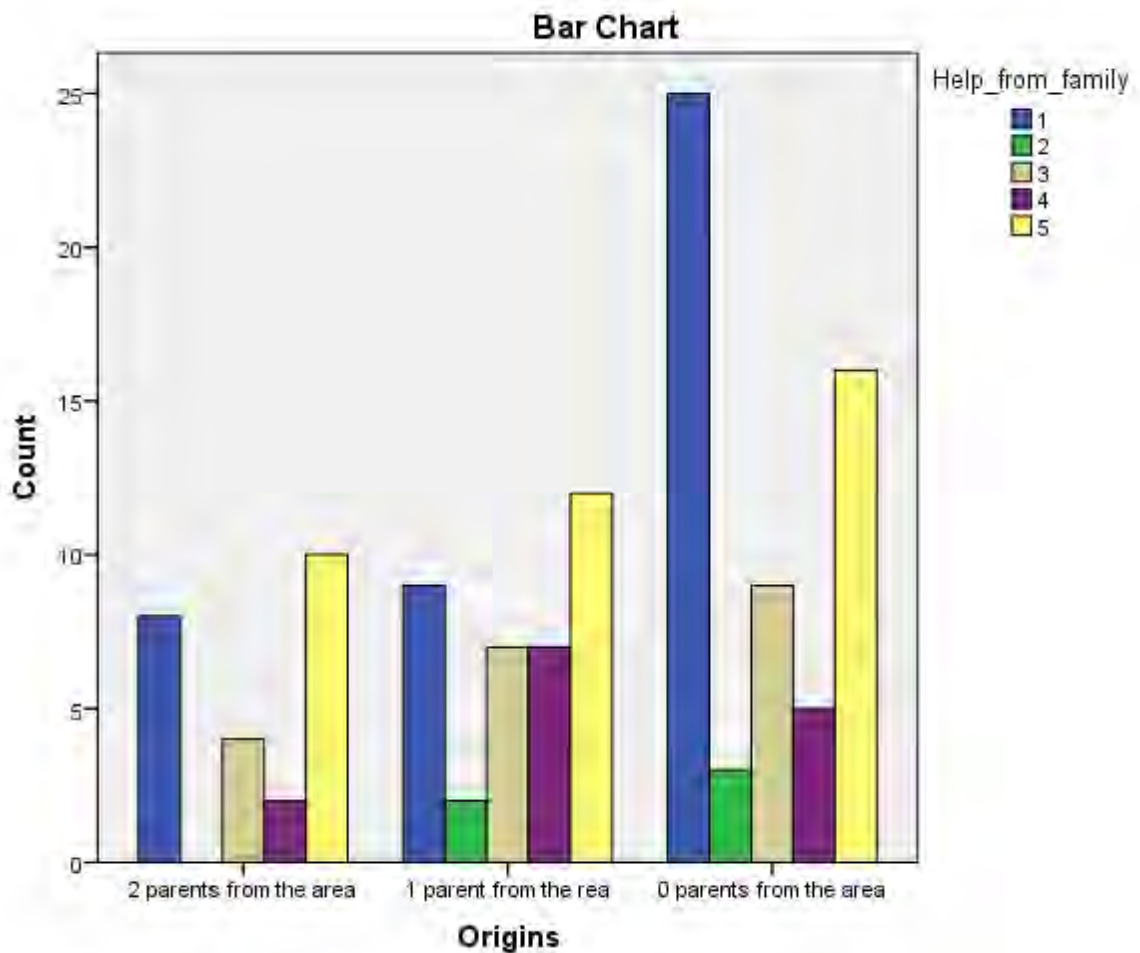
		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.244	.525
	Cramer's V	.173	.525
N of Valid Cases		119	

a. Not assuming the null hypothesis.

b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων ερωτηματολογίου εργασίας

Σχήμα 11: Σχέση καταγωγής με βοήθεια από οικογένεια

Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων ερωτηματολογίου εργασίας

Στο πίνακα διασταύρωσης (Πίνακας 13) υπάρχουν πέντε στήλες και τρεις γραμμές. Οι γραμμές αντιστοιχούν στην κατηγοριοποίηση της καταγωγής, ενώ οι στήλες στην ατομική αξιολόγηση της οικογενειακής βοήθειας. Ο πίνακας για κάθε γραμμή και στήλη αντίστοιχα περιέχει τις παρατηρούμενες και τις αναμενόμενες καταμετρήσεις του δείγματος των 119 ερωτηματολογίων.

Για να δούμε τη συσχέτιση μεταξύ των τριών πιθανών επιλογών καταγωγής σε σχέση με την αξιολόγηση της οικογενειακής βοήθειας θα πρέπει να διαπιστώσουμε αν η

μηδενική υπόθεση είναι αληθής. Με βάση τη μηδενική υπόθεση αναμένουμε πως το συνολικό ποσοστό που δόθηκε σε κάθε κατηγορία της αξιολόγησης ανεξάρτητα από τον διαχωρισμό των γραμμών, θα ισχύει για κάθε κατηγορία της γραμμής ξεχωριστά. Δηλαδή η μηδενική υπόθεση, πρόκειται για την υπόθεση κατά την οποία τα άτομα και των τριών κατηγοριών καταγωγής θα αξιολογήσουν την οικογενειακή βοήθεια με τον ίδιο ακριβώς τρόπο.

Στον Πίνακα 13 φαίνονται αναλυτικά όλες οι παρατηρούμενες και οι αναμενόμενες καταμετρήσεις και για τα δεκαπέντε κελιά.

Αρχικά χρησιμοποιούμε το Chi-square test (χ^2) του Pearson (Πίνακας 14) με το οποίο θα εξακριβώσουμε αν οι αναμενόμενες καταμετρήσεις διαφοροποιούνται αρκετά από τις παρατηρούμενες έτσι ώστε η συσχέτιση να είναι σημαντική. Αντίθετα αν οι τιμές είναι παρόμοιες τότε ισχύει η μηδενική υπόθεση και η καταγωγή δεν επηρεάζει τον βαθμό της βοήθειας από την οικογένεια.

Η συγκεκριμένη μέθοδος βλέπουμε πως δε μπορεί να ληφθεί υπόψιν αφού για να χρησιμοποιήσουμε το Chi-square test του Pearson θα πρέπει να υπάρχουν λιγότερα κελιά από το 20% του πίνακα με άθροισμα στοιχείων μικρότερο του 5. Αντίθετα στην περίπτωση μας τα κελιά αυτά φτάνουν το 40%. Έτσι στην περίπτωση αυτή θα χρησιμοποιήσουμε από τον πίνακα Chi-square Tests το Likelihood ratio test.

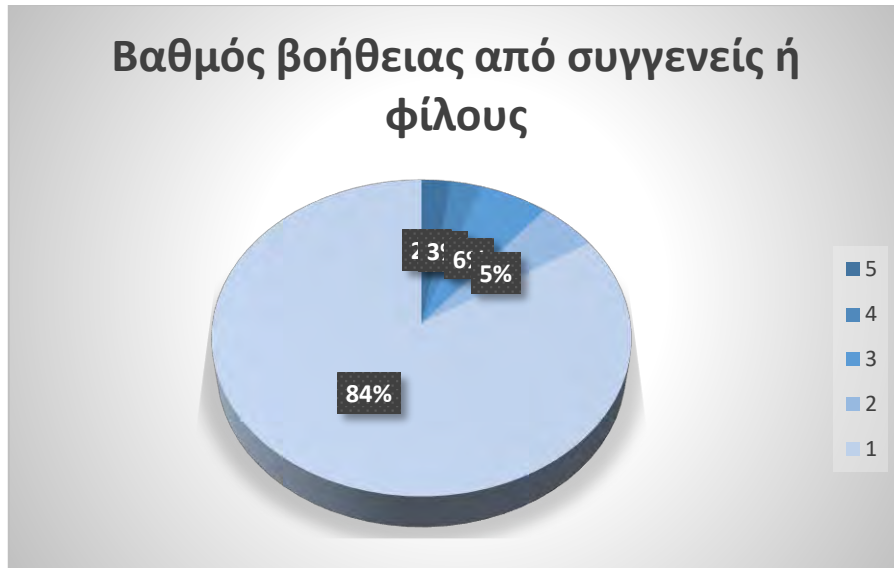
Για επίπεδο σημαντικότητας 0,05 στον πίνακα ο οποίος φανερώνει τη στατιστική σημασία της σχέσης βλέπουμε πως η τιμή της πιθανότητάς είναι 0.437, δηλαδή μικρότερη του 5% και κατά συνέπεια η μηδενική υπόθεση απορρίπτεται. Επομένως μπορούμε να συμπεράνουμε πως υπάρχει με βεβαιότητα κάποια συσχέτιση μεταξύ της καταγωγής των επιχειρηματιών και τον βαθμό της οικογενειακής βοήθειας στην περιοχή.

Επιπλέον με βάση τον Πίνακα 15 με τα Symmetric Measures μπορούμε να καταλήξουμε πως για το συγκεκριμένο Value= .244 η συσχέτιση των στοιχείων είναι σχετικά αδύναμη.

Όσον αφορά τη βοήθεια από φίλους ή συγγενείς το επιβλητικό 84% των ερωτηθέντων δήλωσε πως δεν έχουν δεχτεί καθόλου από άλλα άτομα πράγμα το οποίο ίσως να δηλώνει έλλειψη εμπιστοσύνης πέραν του στενού οικογενειακού κύκλου. Παράλληλα η ολοκληρωτική και απόλυτη μορφή των αποτελεσμάτων μας αποτρέπει από

περαιτέρω ανάλυση αφού τα αποτελέσματα δεν αναμένεται να έχουν κάποια αξία για τη μελέτη (Σχήμα 12).

Σχήμα 12: Οικονομική στήριξη από φίλους ή συγγενείς

Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων ερωτηματολογίου εργασίας

Τέλος ιδιαίτερο ενδιαφέρον αποτελεί η δημιουργία ισχυρών δεσμών μέσω της βάφτισης ή του γάμου μέσα από τον θεσμό της κουμπαριάς. Οι «συντεκνίες» στην Κρήτη αντικατοπτρίζουν σε μεγάλο βαθμό την ύπαρξη στενών κοινωνικών σχέσεων και για πολλούς η ύπαρξη τους είναι ιερή αφού συνδέεται με την ύπαρξη θρησκευτικής τελετουργίας. Επιπλέον η δημιουργία τέτοιων δεσμών πιθανόν να σε κάποιες περιπτώσεις να μπορεί να ληφθεί ως ένδειξη καλής πίστωσης και αξιοπιστίας σε επιχειρηματικές συμφωνίες.

Το παραπάνω στοιχείο συμπεριλήφθηκε στο ερωτηματολόγιο της έρευνας καθώς οι «συντεκνίες» μπορούν να συμπεριληφθούν ως σημαντικός συντελεστής στην προσπάθεια να εξακριβώσουμε τη δυναμικότητα των συγγενικών δεσμών. Όπως φαίνεται στο Σχήμα 13 το 69% των επιχειρηματιών έχουν πραγματοποιήσει τουλάχιστον μια κουμπαριά στην ευρύτερη περιοχή ενώ οι περισσότεροι έχουν πραγματοποιήσει μια με δύο κουμπαριές με ποσοστό 39%. Τα αποτελέσματα αυτά δείχνουν πως ο θεσμός της κουμπαριάς έχει σημαντική θέση στην επιχειρηματική κοινότητα των δύο οικισμών.

Σχήμα 13: Αριθμός Κουμπαριών από τους επιχειρηματίες

Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων ερωτηματολογίου εργασίας

Στους παρακάτω πίνακες με τη χρήση ενός Chi-test το οποίο θα πραγματοποιηθεί με το πρόγραμμα SPSS μπορούμε να εξακριβώσουμε τη συσχέτιση μεταξύ καταγωγής και πλήθος κουμπαριών:

Πίνακας 16: Case Processing Summary Καταγωγής- Κουμπαριές

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
Καταγωγή* Κουμπαριές	119	100.0%	0	0.0%	119	100.0%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων ερωτηματολογίου εργασίας

Πίνακας 17: Καταγωγή *Κουμπαριές Crosstabulation

		Κουμπαριές						Total	
		0	1	2	3	4	>=5		
Καταγωγή	2 γονείς από τον Δήμο	Count	6	4	7	5	1	1	24
		Expected Count	7.5	4.6	4.8	3.0	3.0	1.0	24.0
	1 γονέας από τον Δήμο	Count	10	8	7	6	5	1	37
		Expected Count	11.5	7.2	7.5	4.7	4.7	1.6	37.0
	0 γονείς από τον Δήμο	Count	21	11	10	4	9	3	58
		Expected Count	18.0	11.2	11.7	7.3	7.3	2.4	58.0
Total	Count	37	23	24	15	15	5	119	
	Expected Count	37.0	23.0	24.0	15.0	15.0	5.0	119.0	

Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων ερωτηματολογίου εργασίας

Πίνακας 18: Chi-Square TestsΚαταγωγή-Κουμπαριές

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	7.672 ^a	10	.661
Likelihood Ratio	8.098	10	.619
Linear-by-Linear Association	.172	1	.678
N of Valid Cases	119		

a. 9 cells (50.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 1.01.

Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων ερωτηματολογίου εργασίας

Πίνακας 19: Symmetric MeasuresΚαταγωγή-Κουμπαριές

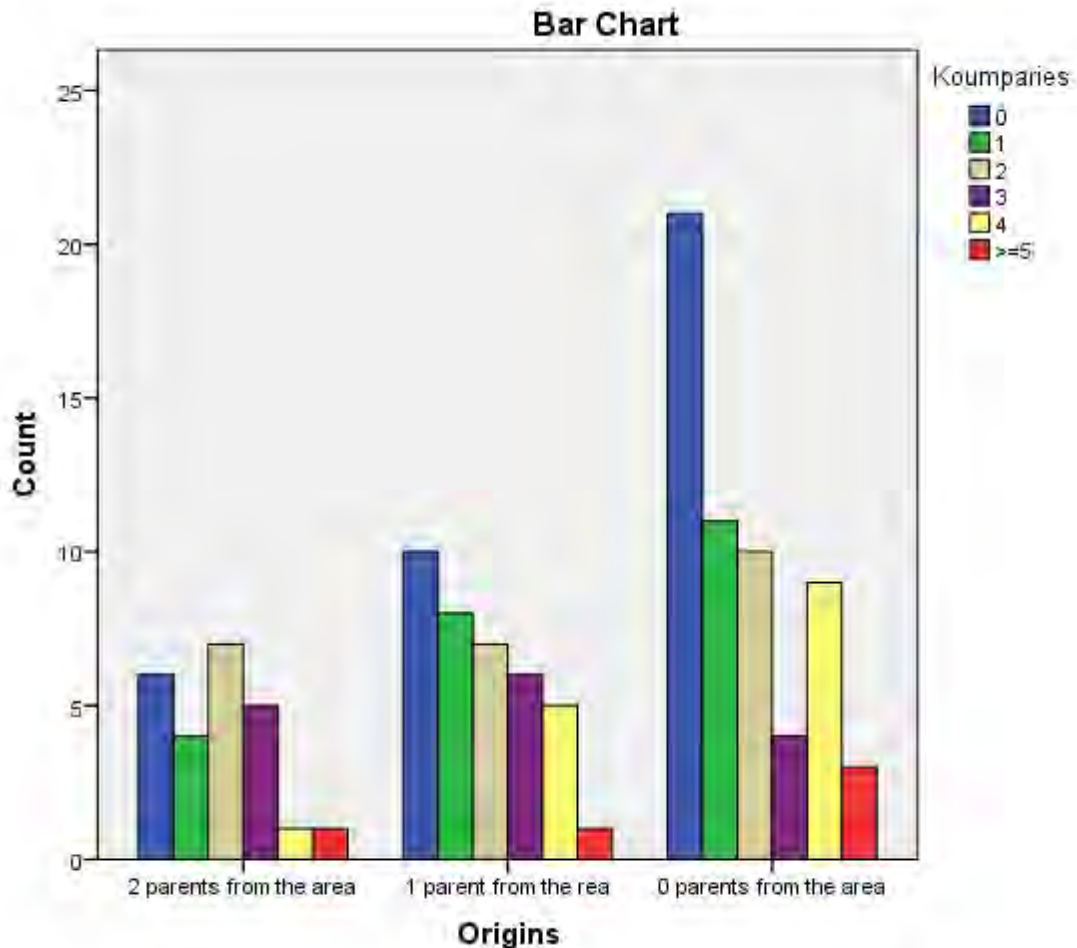
		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.254	.661
	Cramer's V	.180	.661
N of Valid Cases		119	

a. Not assuming the null hypothesis.

b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων ερωτηματολογίου εργασίας

Σχήμα 14: Σχέση Καταγωγής- Κουμπαριών

Πηγή: Ϊδία επεξεργασία στοιχείων ερωτηματολογίου εργασίας

Στον πίνακα διασταύρωσης (Πίνακας 17) βλέπουμε πως υπάρχουν πέντε στήλες και τρεις γραμμές. Οι γραμμές αντιστοιχούν στη κατηγοριοποίηση της καταγωγής, ενώ οι στήλες στον αριθμό των δεσμών που έχουν πραγματοποιηθεί από τους επιχειρηματίες με τον θεσμό της κουμπαριάς. Ο πίνακας για κάθε γραμμή και στήλη αντίστοιχα περιέχει τις παρατηρούμενες και τις αναμενόμενες καταμετρήσεις του δείγματος των 119 ερωτηματολογίων (Σχήμα 14).

Αντίστοιχα με προηγουμένως θα πρέπει να διαπιστώσουμε αν η μηδενική υπόθεση είναι μηδενική. Με βάση τη μηδενική υπόθεση αναμένουμε πως το συνολικό ποσοστό που δόθηκε σε κάθε κατηγορία της αξιολόγησης ανεξάρτητα από τον διαχωρισμό των γραμμών, θα ισχύει για κάθε κατηγορία της γραμμής ξεχωριστά. Δηλαδή η μηδενική υπόθεση, πρόκειται για την υπόθεση κατά την οποία τα άτομα και των τριών κατηγοριών καταγωγής θα απαντήσουν με ακριβώς τον ίδιο τρόπο για τον αριθμό των κουμπαριών που έχουν δημιουργήσει στην περιοχή.

Στον πίνακα διασταύρωσης φαίνονται αναλυτικά όλες οι παρατηρούμενες και οι αναμενόμενες καταμετρήσεις και για τα δεκαπέντε κελιά.

Η συγκεκριμένη μέθοδος βλέπουμε πως δε μπορεί να ληφθεί υπόψιν αφού για να χρησιμοποιήσουμε το Chi-square test του Pearson θα πρέπει να υπάρχουν λιγότερα κελιά από το 20% του πίνακα με άθροισμα στοιχείων μικρότερο του 5. Αντίθετα στην περίπτωση μας τα κελιά αυτά φτάνουν το 50%. Έτσι στην περίπτωση αυτή θα χρησιμοποιήσουμε από τον πίνακα Chi-square Tests το Likelihood ratio test (Πίνακας 18).

Για επίπεδο σημαντικότητας 0,05 στον πίνακα ο οποίος φανερώνει τη στατιστική σημασία της σχέσης βλέπουμε πως η τιμή της πιθανότητας είναι 0.619, δηλαδή μεγαλύτερη του 5% και κατά συνέπεια η μηδενική υπόθεση δεν απορρίπτεται.

Εφόσον η μηδενική υπόθεση δεν απορρίπτεται δε μπορούμε να ισχυριστούμε πως υπάρχει συσχέτιση μεταξύ καταγωγής και αριθμού κουμπαριών. Το παραπάνω πιθανόν να σχετίζεται με το γεγονός πως το δείγμα ήταν μικρό αλλά και στο ότι η ερώτηση συμπεριλάμβανε όχι μόνο τους συγκεκριμένους οικισμούς αλλά και τη ευρύτερη περιοχή.

Σχέσεις γεφυρωτικού δεσμού (Bridging)

Γνωρίζοντας πως οι σχέσεις γεφυρωτικού δεσμού αφορούν σχέσεις παρόμοιων αλλά διαφορετικών ομάδων ή κοινωνικών δικτύων, είναι σημαντικό να βρεθούν οι κατάλληλες ερωτήσεις του ερωτηματολογίου (Παράρτημα) οι οποίες εκπροσωπούν τη συγκεκριμένη ομάδα. Για τον λόγο αυτό υποθέτουμε πως οι ερωτήσεις που υπάρχουν και αφορούν τη συμμετοχή σε τοπικούς συλλόγους καθώς και τη σχετική τους αξιολόγηση μπορούν να φανερώσουν σε έναν βαθμό τόσο τη δυναμική των γεφυρωτικών δεσμών

όσο και τις υπάρχουσες τάσεις του πληθυσμού. Πριν προχωρήσουμε στην ανάλυση πρέπει να σημειωθεί πως μέσα ως σχέσεις γεφυρωτικού δεσμού θα λάβουμε υπόψιν μας κάθε είδος συλλόγου είτε αυτός είναι του τύπου που προτείνει ο Olson (κλειστούς συλλόγους) είτε ο Putnam(μεγαλύτερου εύρους ενδιαφέροντος) αντίστοιχα ,αφού το δείγμα είναι σχετικά μικρό και η ύπαρξη καθαρά κλειστών συλλόγων δεν είναι αισθητή στην περιοχή αν εξαιρεθούν οι σύλλογοι ξενοδόχων.

Αρχικά παρουσιάζονται τα ποσοστά των αποτελεσμάτων για τα δύο κύρια ερωτήματα της μελέτης τα οποία αφορούν τους γεφυρωτικούς δεσμούς Όπως φαίνεται και στο Σχήμα 15 η συμμετοχή σε συλλόγους φαίνεται να είναι αρκετά περιορισμένη από πλευράς των επιχειρηματιών. Το ποσοστό των ατόμων οι οποίοι είναι ενταγμένοι σε κάποιο σύλλογο της περιοχή (ανεξάρτητα από το είδος) φτάνει μόλις το 29% του δείγματος.

Σχήμα 15: Βαθμός συμμετοχής σε συλλόγους

Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων ερωτηματολογίου εργασίας

Βέβαια όπως και στην περίπτωση των συγγενικών δεσμών είναι σημαντικό να δούμε σε ποιόν βαθμό το ποσοστό επηρεάζεται από την καταγωγή των επιχειρηματιών, αφού υποθέτουμε πως οι επιχειρηματίες με ρίζες στην περιοχή είναι πιο πιθανό να συμμετέχουν σε τοπικούς συλλόγους από τους υπολοίπους. Το παραπάνω έγινε εφικτό όπως και στην προηγούμενη ανάλυση με τη χρήση ενός Chi-square test το οποίο πραγματοποιήθηκε με τη βοήθεια του S.P.S.S.

Πίνακας 20: Case Processing Summary Καταγωγής-Συμμετοχής σε συλλόγους

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
Καταγωγή * Συμμετοχή σε συλλόγους	119	100.0%	0	0.0%	119	100.0%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων ερωτηματολογίου εργασίας

Πίνακας 21: Καταγωγή * Συμμετοχή σε συλλόγους Crosstabulation

		Συμμετοχή σε συλλόγους		Total
		Ναι	Όχι	
2 γονείς από τον Δήμο	Count	8	16	24
	Expected Count	6.3	17.7	24.0
Καταγωγή 1 γονέας από τον Δήμο	Count	11	26	37
	Expected Count	9.6	27.4	37.0
Κανένας γονέας από τον Δήμο	Count	12	46	58
	Expected Count	15.1	42.9	58.0
Total	Count	31	88	119
	Expected Count	31.0	88.0	119.0

Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων ερωτηματολογίου εργασίας

Πίνακας 22: Chi-Square Tests Καταγωγής-Συμμετοχής σε συλλόγους

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	1.786 ^a	2	.409
Likelihood Ratio	1.788	2	.409
Linear-by-Linear Association	1.680	1	.195
N of Valid Cases	119		

a. 0 cells (0.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 6.25.

Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων ερωτηματολογίου εργασίας

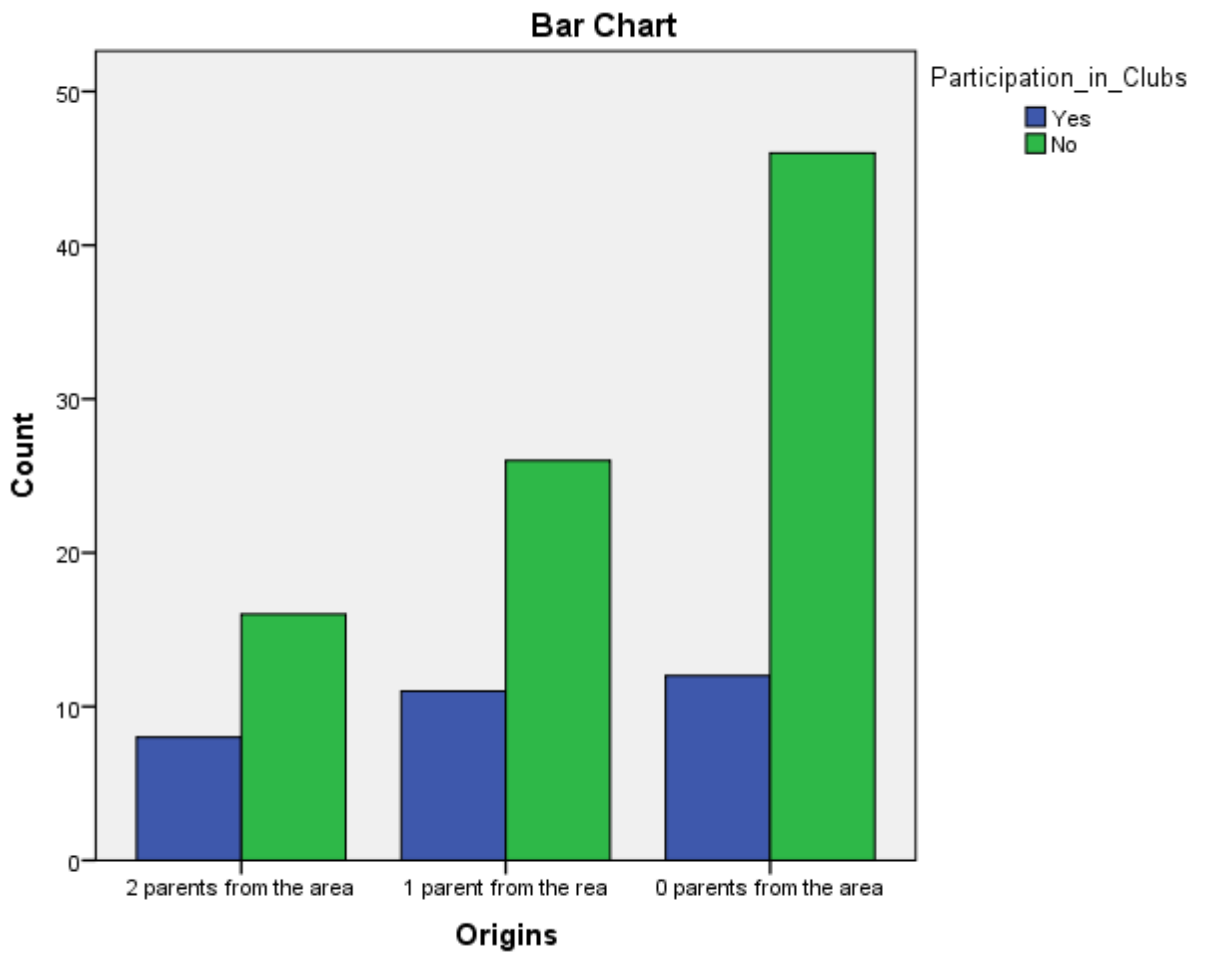
Πίνακας 23: Symmetric Measures Καταγωγής-Συμμετοχής σε συλλόγους

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.123	.409
	Cramer's V	.123	.409
N of Valid Cases		119	

- a. Not assuming the null hypothesis.
- b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων ερωτηματολογίου εργασίας

Σχήμα 16: Σχέση Καταγωγής-Συμμετοχής σε συλλόγους

Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων ερωτηματολογίου εργασίας

Στη συγκεκριμένη περίπτωση στον πίνακα διασταύρωσης (Πίνακας 21) υπάρχουν τρεις γραμμές και δύο στήλες (3x2). Οι γραμμές αντιστοιχούν στην κατηγοριοποίηση της καταγωγής, ενώ οι στήλες στη συμμετοχή των ερωτηθέντων σε συλλόγους. Ο πίνακας για κάθε γραμμή και στήλη αντίστοιχα περιέχει τις παρατηρούμενες και τις αναμενόμενες καταμετρήσεις του δείγματος των 119 ερωτηματολογίων.

Για να δούμε τη συσχέτιση μεταξύ των τριών πιθανών επιλογών καταγωγής σε σχέση με την συμμετοχή σε συλλόγους θα πρέπει να διαπιστώσουμε αν η μηδενική υπόθεση είναι αληθής. Με βάση τη μηδενική υπόθεση αναμένουμε πως το συνολικό ποσοστό που δόθηκε σε κάθε κατηγορία της αξιολόγησης ανεξάρτητα από τον διαχωρισμό των γραμμών, θα ισχύει για κάθε κατηγορία της γραμμής ξεχωριστά. Δηλαδή η μηδενική υπόθεση, πρόκειται για την υπόθεση κατά την οποία τα άτομα και των τριών κατηγοριών καταγωγής θα συμπληρώσουν ναι ή όχι στις δύο στήλες με ακριβώς τον ίδιο τρόπο. Στον Πίνακα 21 φαίνονται αναλυτικά όλες οι παρατηρούμενες και οι αναμενόμενες καταμετρήσεις και για τα έξι κελιά.

Παραπάνω χρησιμοποιούμε το Chi-square test (χ^2) του Pearson (Πίνακας 22) με το οποίο θα εξακριβώσουμε αν οι αναμενόμενες καταμετρήσεις διαφοροποιούνται αρκετά από τις παρατηρούμενες έτσι ώστε η συσχέτιση να είναι σημαντική. Αντίθετα αν οι τιμές είναι παρόμοιες τότε ισχύει η μηδενική υπόθεση και η καταγωγή δεν επηρεάζει τον βαθμό συμμετοχής σε συλλόγους.

Αρχικά πρέπει να υπογραμμίσουμε πως κανένα από τα κελιά του πίνακα διασταύρωσης δεν έχει πάρει τιμή μικρότερη του 5 (για κάθε I και j έχουμε $E_{i,j} > 5$) και επομένως μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τον έλεγχο Chi-square test (χ^2) για τα συγκεκριμένα δεδομένα.

Για επίπεδο σημαντικότητας 0,05 στον πίνακα ο οποίος φανερώνει τη στατιστική σημασία της σχέσης βλέπουμε πως η τιμή της πιθανότητάς είναι 0.409, δηλαδή μικρότερη του 5% και κατά συνέπεια η μηδενική υπόθεση απορρίπτεται. Επομένως μπορούμε να πούμε με βεβαιότητα πως η καταγωγή των επιχειρηματιών συσχετίζεται σε κάποιον βαθμό τη συμμετοχή τους στους συλλόγους της περιοχής. Τέλος με βάση τον Πίνακα 23 και συγκεκριμένα το Value μπορούμε να καταλήξουμε πως αυτή η συσχέτιση είναι πολύ αδύναμη.

Αντίστοιχα στην επόμενη ερώτηση του ερωτηματολογίου η οποία αφορούσε την προσωπική αξιολόγηση των επαγγελματικών συλλόγων και τον βαθμό στον οποίο πιστεύουν πως αυτοί θα τους επηρέαζαν θετικά στις δραστηριότητες τους υπάρχει ένα πολύ μεγάλο ποσοστό το οποίο πιστεύει πως η ύπαρξη τους δεν τους επωφελεί καθόλου. Συγκεκριμένα το ποσοστό αυτό έφτανε το 21% ,πράγμα το οποίο φανερώνει την άρνηση κάποιων ατόμων να δεχτούν την ιδέα του κοινού συμφέροντος .Όπως φάνηκε μέσα από συζήτηση που πραγματοποιήθηκε με αρκετούς επιχειρηματίες στα πλαίσια της έρευνας φάνηκε να υπάρχει δυσπιστία πως ένας σύλλογος μπορεί να νοιάζεται για το σύνολο των επιχειρήσεων και πιστεύουν πως ύπαρξη των συλλόγων υπάρχει για να εκπροσωπεί τα συμφέροντα ενός στενού κύκλου ατόμων. Η ακραία αυτή άποψη βέβαια δεν είναι η επικρατέστερη αφού οι περισσότεροι (με ποσοστό 33%) θεωρούν πως οι σύλλογοι μπορούν να ενισχύσουν τις ατομικές τους δράσεις και βαθμολόγησαν με 5 τη σημασία των συλλόγων. Μεγάλο πλήθος του δείγματος με ποσοστό 22% θέλησε να κρατήσει μια πιο ουδέτερη στάση επί του θέματος δηλώνοντας την ενδιάμεση τιμή 3 για να βαθμολογήσουν την επιρροή των συλλόγων (Σχήμα 17).

Συμπερασματικά φαίνεται πως οι απόψεις είναι μοιρασμένες σε όλη την κλίμακα όμως υπήρχε η τάση από τους ερωτηθέντες να επιλέγουν τις απόλυτες τιμές δηλαδή το “Πολύ” ή το “Καθόλου” και συνήθως όσοι αποφάσισαν να δώσουν τιμές στο 2 ή στο 4 το πραγματοποίησαν μετά από αρκετή συζήτηση επί του θέματος που πραγματοποιήθηκε με σκοπό να σπάσει τις προκατειλημμένες αντιλήψεις οι οποίες θα αποτελούσαν τροχοπέδη στη σωστή και αξιόπιστη αξιολόγηση. Από την άλλη πλευρά βρέθηκαν αρκετά άτομα τα οποία υποστήριζαν πως κάποιοι σύλλογοι έχουν βοηθήσει στην επέκταση της καλοκαιρινής τουριστικής περιόδου μέχρι και τις αρχές του Νοέμβρη μέσα από συνεργασίες με ταξιδιωτικά γραφεία και κρουαζιέρες. Το παραπάνω έχει συνεισφέρει σε μεγάλο βαθμό ώστε τα περισσότερα καταστήματα να έχουν κέρδη τουλάχιστον για έναν επιπλέον μήνα σε σχέση με άλλες εποχές όπου ο εντατικός τουρισμός ολοκληρωνόταν στα τέλη του Σεπτεμβρίου.

Σχήμα 17: Αξιολόγηση συλλόγων για την επιχειρηματική δραστηριότητα

Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων ερωτηματολογίου εργασίας

Σχέσεις διασύνδεσης (Linking)

Για να εντοπιστούν οι σχέσεις διασύνδεσης , δηλαδή οι σχέσεις ανάμεσα σε ομάδες διαφορετικών ιεραρχικών επιπέδων στην μελέτη συμπεριλαμβάνεται ερώτημα το οποίο αφορά την σχέση των επιχειρηματιών με εκλεγμένα στελέχη του Δήμου. Εξαιτίας της υπάρχουσας κοινωνικής δομής την περιοχή η παραπάνω είναι η μοναδική ιεραρχική δύναμη στον χώρο η οποία επηρεάζει άμεσα τις δράσεις των επιχειρηματιών.

Όπως αναφέρθηκε και στην εισαγωγή του κεφαλαίου για τον σκοπό της μελέτης είναι σημαντικό να κατανοήσουμε τις σχέσεις των επιχειρηματιών με την τοπική αυτοδιοίκηση. Έτσι στην ερώτηση η οποία ζητούσε από τα άτομα να αποκαλύψουν τις σχέσεις τους με άτομα εκλεγμένα στους Δήμους Πλατανιά και Χανίων αντίστοιχα το 29% δήλωσε πως γνωρίζει ή έχει φίλο τουλάχιστον ένα άτομο (Σχήμα 19). Το ποσοστό αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό παρά τις αμφιβολίες που υπήρχαν κατά τη διάρκεια της δημιουργίας του ερωτηματολογίου σχετικά με το αν τα άτομα θα θελήσουν να απαντήσουν σε αυτό το θέμα. Ως αποτέλεσμα του παραπάνω μπορούμε να

συμπεράνουμε πως οι σχέσεις των ντόπιων με τη διοίκηση της περιοχής είναι αρκετά στενή και πιθανόν αυτό να έχει αποτελέσει κρίσιμο παράγοντα ανάπτυξης.

Βέβαια όπως και στις προηγούμενες περιπτώσεις, έτσι και για τις σχέσεις διασύνδεσης μπορούμε να εξακριβώσουμε με ιδιαίτερη ευκολία κατά πόσον η καταγωγή των επιχειρηματιών και επηρεάζει τις σχέσεις τους με άτομα τα οποία είναι εκλεγμένα στην τοπική αυτοδιοίκηση. Έτσι λοιπόν , αντίστοιχα με τις προηγούμενες περιπτώσεις θα χρησιμοποιήσουμε ένα Chi-square test (χ^2) με τη χρήση του S.P.S.S.

Πίνακας 24: Case Processing Summary Καταγωγής- Σχέσης με Δήμο

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
Καταγωγή * Δήμος	119	100.0%	0	0.0%	119	100.0%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων ερωτηματολογίου εργασίας

Πίνακας 25 : Καταγωγή * Δήμος Crosstabulation

			Δήμος		Total
			Ναι	Όχι	
Καταγωγή	2 γονείς από Δήμο	Count	8	16	24
		Expected Count	7.5	16.5	24.0
	1 γονέας από Δήμο	Count	13	24	37
		Expected Count	11.5	25.5	37.0
	Κανένας γονέας από Δήμο	Count	16	42	58
		Expected Count	18.0	40.0	58.0
Total	Count	37	82	119	
	Expected Count	37.0	82.0	119.0	

Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων ερωτηματολογίου εργασίας

Πίνακας 26: Chi-Square Tests Καταγωγής- Σχέσης με Δήμο

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	.671 ^a	2	.715
Likelihood Ratio	.672	2	.715
Linear-by-Linear Association	.423	1	.515
N of Valid Cases	119		

a. 0 cells (0.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 7.46.

Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων ερωτηματολογίου εργασίας

Πίνακας 27: Symmetric Measures Καταγωγής- Σχέσης με Δήμο

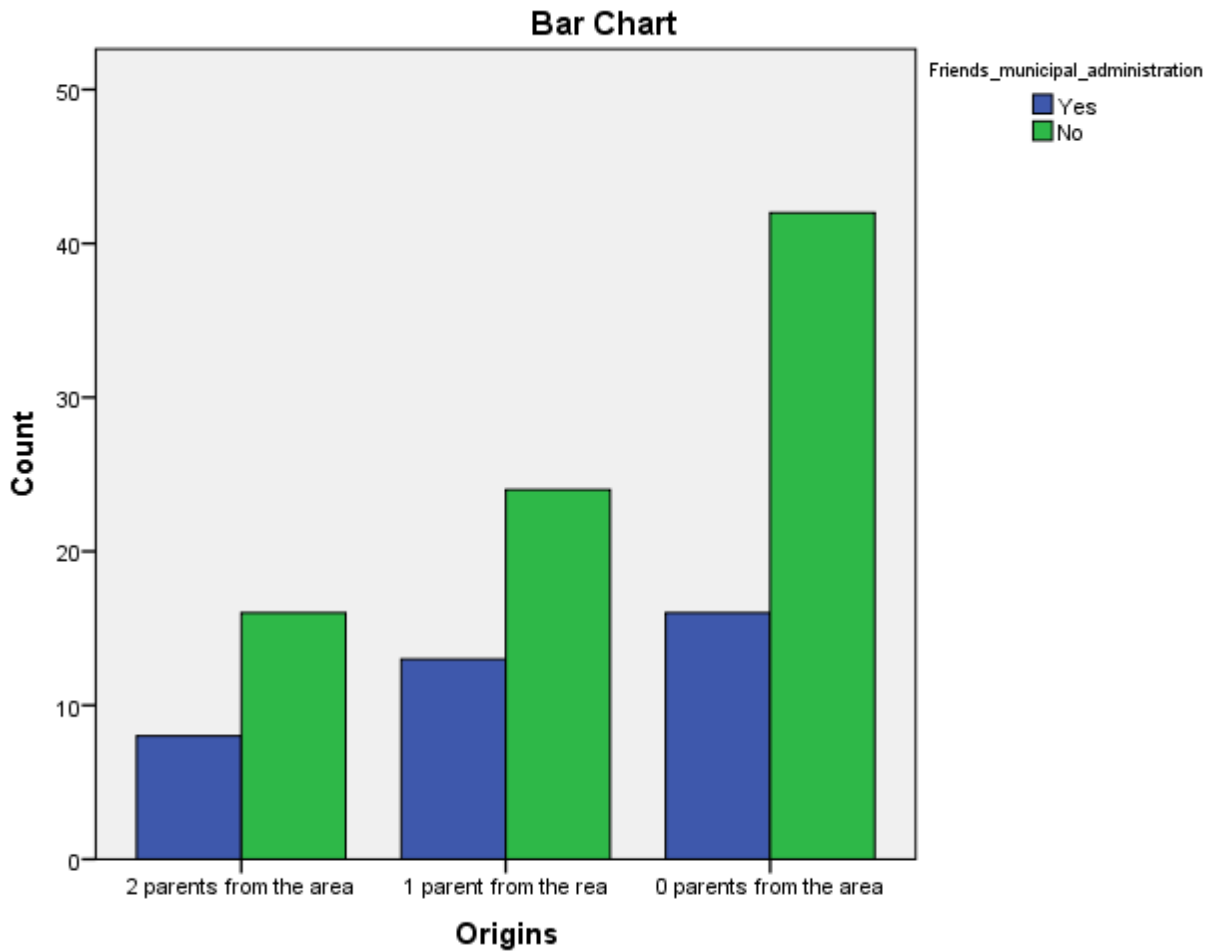
		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.075	.715
	Cramer's V	.075	.715
N of Valid Cases		119	

a. Not assuming the null hypothesis.

b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων ερωτηματολογίου εργασίας

Σχήμα 18: Σχέση Καταγωγής- Τοπικής αυτοδιοίκησης

Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων ερωτηματολογίου εργασίας

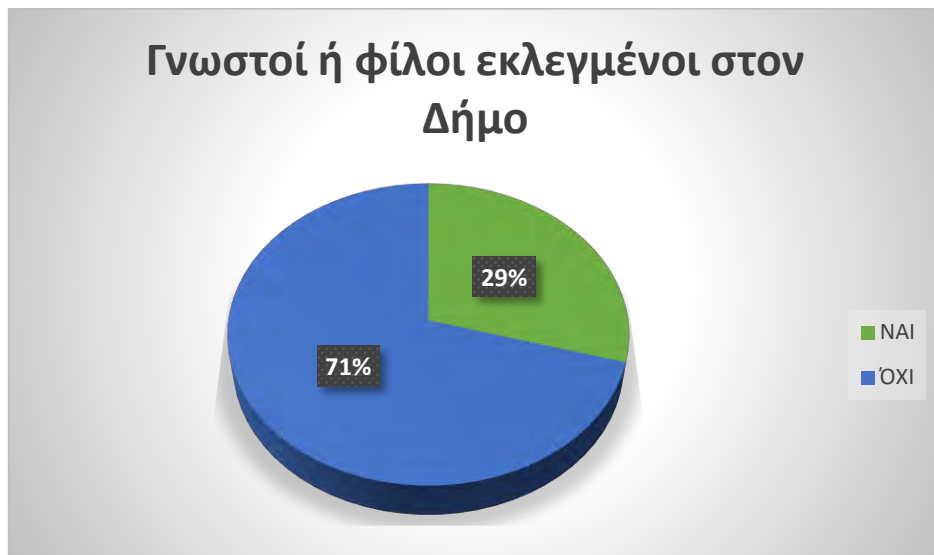
Στον πίνακα διασταύρωσης (Πίνακας 25) βλέπουμε πως υπάρχουν δύο στήλες και τρεις γραμμές. Οι γραμμές αντιστοιχούν στην κατηγοριοποίηση της καταγωγής, ενώ οι στήλες στη σχέση των ατόμων με τον Δήμο. Ο πίνακας για κάθε γραμμή και στήλη αντίστοιχα περιέχει τις παρατηρούμενες και τις αναμενόμενες καταμετρήσεις του δείγματος των 119 ερωτηματολογίων.

Αντίστοιχα με προηγουμένως θα πρέπει να διαπιστώσουμε αν η μηδενική υπόθεση είναι μηδενική. Με βάση τη μηδενική υπόθεση αναμένουμε πως το συνολικό ποσοστό που δόθηκε σε κάθε κατηγορία της αξιολόγησης ανεξάρτητα από τον διαχωρισμό των γραμμών, θα ισχύει για κάθε κατηγορία της γραμμής ξεχωριστά. Δηλαδή η μηδενική υπόθεση, πρόκειται για την υπόθεση κατά την οποία τα άτομα και των τριών κατηγοριών καταγωγής θα απαντήσουν για τη σχέση τους με τον Δήμο με ακριβώς τον ίδιο τρόπο.

Στον πίνακα διασταύρωσης (Πίνακας 25) φαίνονται αναλυτικά όλες οι παρατηρούμενες και οι αναμενόμενες καταμετρήσεις και για τα δεκαπέντε κελιά. Αρχικά υπογραμμίζουμε πως κανένα από τα κελιά του Πίνακα 25 δεν έχει πάρει τιμή μικρότερη του 5 (για κάθε I και j έχουμε $E_{i,j} > 5$) και επομένως μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τον έλεγχο Chi-square test (χ^2) για τα συγκεκριμένα δεδομένα. Για επίπεδο σημαντικότητας 0,05 στον πίνακα ο οποίος φανερώνει τη στατιστική σημασία της σχέσης (Πίνακας 26), βλέπουμε πως η τιμή της πιθανότητάς είναι 0.715, δηλαδή μεγαλύτερη του 5% και κατά συνέπεια η μηδενική υπόθεση δεν απορρίπτεται.

Εφόσον η μηδενική υπόθεση δεν απορρίπτεται δε μπορούμε με τα συγκεκριμένα δεδομένα να ισχυριστούμε πως υπάρχει συσχέτιση μεταξύ καταγωγής και σχέσης με τον Δήμο της περιοχής παρά το γεγονός πως αυτό θα ήταν το αναμενόμενο. Το παραπάνω αποτέλεσμα πιθανόν να οφείλεται είτε στο γεγονός στο γεγονός πως το δείγμα είναι αρκετά μικρό και δε μπορεί να αντιπροσωπεύσει την επιχειρηματική κοινότητα της περιοχής είτε στο γεγονός πως μεγάλο πλήθος ατόμων τα οποία δεν κατάγονται από τον Δήμο γνωρίζουν και έχουν φιλικές σχέσεις με άτομα τα οποία εργάζονται στη διοίκηση στον ίδιο περίπου βαθμό με τους ντόπιους.

Σχήμα 19: Σχέση με Τοπική αυτοδιοίκηση

Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων ερωτηματολογίου εργασίας

6.4 Δευτερεύον ερώτημα 2

Υπάρχει η κουλτούρα της οικογενειακής πολιτικής γης και αν ναι με ποιόν τρόπο εφαρμόζεται;

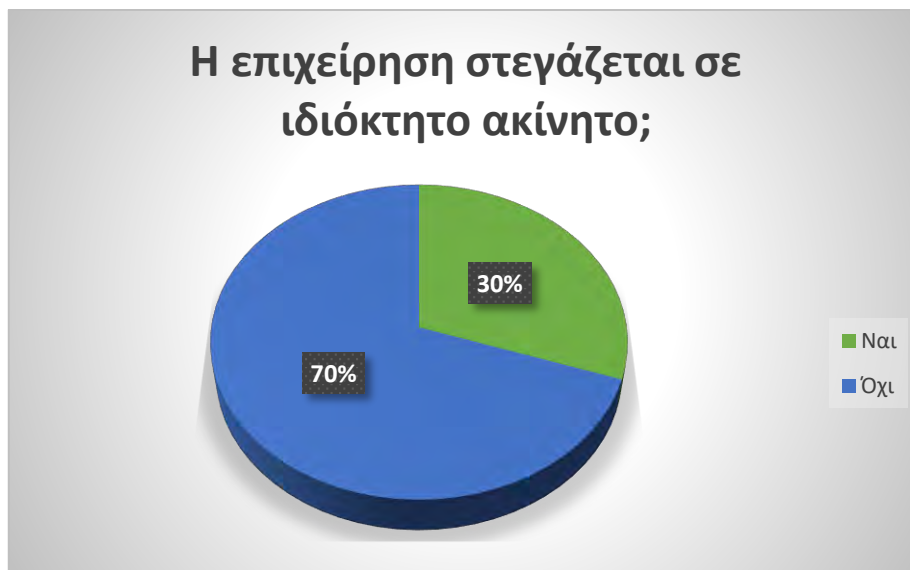
Η πόλη των Χανίων αποτέλεσε Οθωμανική κτίση από το 1645 μέχρι το 1898 με την αναγνώριση της Κρήτης ως αυτόνομο κράτος και αργότερα την ένωση της με την Ελλάδα το 1913 (Τσίβης, 2014). Παρά το γεγονός πως σήμερα για την Κρήτη σώζονται κάποια έγγραφα από κώδικες την εποχή της Οθωμανικής κυριαρχίας και τα οποία πιθανόν να περιέχουν πολύτιμες πληροφορίες που αφορούν τις μεταβιβάσεις των ακινήτων τα περισσότερα από αυτά δεν έχουν μεταφραστεί. Έτσι προς το παρόν στην περίπτωση του Ν. Χανίων δεν υπάρχει κάποιο μεταφρασμένο κείμενο το οποίο να μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τη μελέτη ώστε να δώσει αναλυτικές πληροφορίες για τις αγοραπωλησίες ακινήτων και τις πρακτικές της κληρονομικής μεταβίβασης τα τελευταία έτη της τουρκοκρατίας ως και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Σήμερα στην περιοχή μελέτης , κυριαρχούν οι μικροϊδιοκτησίες οι οποίες μάλλον σχετίζονται με τις αγοραπωλησίες που πραγματοποιήθηκαν τις τελευταίες δεκαετίες όμως δεν είναι παράλογο να υποθέσουμε πως η έντονα τεμαχισμένη γη μπορεί να έχει τις ρίζες της από την περίοδο της τουρκοκρατίας. Σύμφωνα με τον Τσουκαλά (1999) στην πραγματικότητα μετά την απελευθέρωση από την τουρκοκρατία (1830) δεν υπήρξαν πραγματικά μεγάλες ιδιοκτησίες παρά τα λεγόμενα των περισσότερων ιστορικών.

Βέβαια , εν έτει 2018 δε μπορούμε να γνωρίζουμε με απόλυτη βεβαιότητα τον τρόπο με τον οποίο λειτούργησε η οικογενειακή στρατηγική στην περιοχή, όμως μπορούμε να κάνουμε τις παρακάτω εικασίες. Γνωρίζουμε πως η ανάπτυξη στην περιοχή πραγματοποιήθηκε με σκοπό αρχικά την εξυπηρέτηση των ταξιδιωτών οι οποίοι πραγματοποιούσαν διαδρομές από και προς την πόλη των Χανίων. Οι οικισμοί του Πλατανιά όσο και της Αγίας Μαρίνας πριν από το 1980 αποτελούσαν κατά κύριο λόγο αγροτικές περιοχές και τα παράλια όντας άγονα δεν είχαν κάποια παραγωγική αξία. Έτσι τα οικόπεδα αυτά “λέγεται” πως τα έδιναν ως προίκα στους γαμπρούς και οι οικογένειες κρατούσαν τα εύφορα οικόπεδα για δικό τους όφελος ώστε να τα καλλιεργούν. Έπειτα από τη ξαφνική ανάπτυξη της περιοχής στα μέσα της δεκαετίας του 80’ τα άγονα οικόπεδα που βρισκόταν παραλιακά πολλαπλασίασαν την αρχική τους αξία. Έτσι οι ιδιοκτήτες βρέθηκαν σε μηδενικό χρόνο με μεγάλες περιουσίες στα χέρια τους και η

ζήτηση εκτοξεύθηκε στα ύψη. Σήμερα τα περισσότερα οικόπεδα της περιοχής εννοικιάζονται όπως φαίνεται από το Σχήμα 20. Με βάση το παραπάνω μπορούμε να υποθέσουμε πως οι περισσότεροι από τους ιδιοκτήτες κράτησαν τα οικόπεδα τους και πλέον αυτά τα νοικιάζουν στους επίδοξους επιχειρηματίες οι οποίοι αποφάσισαν να επενδύσουν στην τουριστική δύναμη τη περιοχής.

Στην περιοχή μελέτης, δεν έχει συνταχθεί ακόμα κτηματολόγιο και επομένως δεν μπορούμε να γνωρίζουμε με ακρίβεια τον τρόπο με τον οποίο πραγματοποιήθηκαν οι μεταγενέστερες μεταβιβάσεις. Έτσι για να μπορέσουμε να προσδιορίσουμε τις μεταβιβάσεις των περιουσιών θα πρέπει να βασιστούμε στο περιορισμένο πλήθος των δειγμάτων της έρευνας ,που δεν ξεπερνούν το 30% ,στις οποίες το ακίνητο αποτελεί ιδιοκτησία του επιχειρηματία. Όπως βρίσκουμε από το δείγμα στην περιοχή μελέτης, τα τελευταία χρόνια το πιθανότερο είναι πως επικρατεί η πρακτική της κληρονομικής διαδοχής χωρίς τη σύνταξη διαθήκης και με μεταβίβαση ατομικά. Παρά τα παραπάνω στοιχεία, τα οποία παρουσιάζονται αναλυτικά στα Σχήματα 21,22,23 δε μπορούμε να μιλήσουμε με βεβαιότητα για το συγκεκριμένο θέμα.

Σχήμα 20: Ποσοστό ιδιοκτησίας ακινήτων

Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων ερωτηματολογίου εργασίας

Σχήμα 21: Διαδικασία απόκτησης περιουσίας (1)

Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων ερωτηματολογίου εργασίας

Σχήμα 22: Διαδικασία απόκτησης περιουσίας (2)

Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων ερωτηματολογίου εργασίας

Σχήμα 23: Διαδικασία απόκτησης περιουσίας(3)

Πηγή: Ίδια επεξεργασία στοιχείων ερωτηματολογίου εργασίας

6.5 Δευτερεύον ερώτημα 3

Υπήρξαν πολιτικές οι οποίες βοήθησαν την επιχειρηματική ανάπτυξη και αν ναι ,ποιες ήταν αυτές;

Όπως έχει αναφερθεί και σε προηγούμενα κεφάλαια η αρχική ανάπτυξη των οικισμών της μελέτης αποτέλεσε ένα κράμα μεταξύ της οικονομικής ευημερίας, της δημιουργίας της παλαιάς εθνικής οδού και της μεγάλης ζήτησης των παραλιακών περιοχών για τη δημιουργία δωματίων εξυπηρέτησης των ταξιδιωτών. Όμως ήταν τα στοιχεία αυτά αρκετά για να φτάσει η περιοχή στο επίπεδο της ανάπτυξης και της αστικής εξάπλωσης που βρίσκεται σήμερα; Ένας ακόμα σημαντικός συντελεστής ο οποίος θα πρέπει να προστεθεί στην εξίσωση είναι οι υπάρχουσες πολιτικές και τα προγράμματα αφού αυτά διαμορφώνουν τις επενδυτικές ευκαιρίες και καθορίζουν τις αποφάσεις των επενδυτών/επιχειρηματιών.

Οι κρατικές δράσεις οι οποίες στοχεύουν στην τόνωση της ανάπτυξης και της αστικής εξάπλωσης μιας περιοχής δίνοντας κίνητρα και δημιουργώντας κατάλληλες συνθήκες για νέες επενδύσεις, έμμεσα οδηγούν στην τόνωση του κοινωνικού κεφαλαίου. Με την αύξηση της ελκυστικότητας μιας περιοχής, το κεντρικό κράτος αυξάνει την

πιθανότητα πως ένα άτομο θα θελήσει να μείνει στην περιοχή, το οποίο θα οδηγήσει σε αύξηση της επένδυσης κοινωνικού κεφαλαίου στην περιοχή αυτή (Glaeser & Redlick, 2009). Όταν ένα άτομο έχει σκοπό να δραστηριοποιηθεί επαγγελματικά σε μια περιοχή για μεγάλο χρονικό διάστημα, τότε γνωρίζει πως η δημιουργία δεσμών με άλλους κατοίκους, η συμμετοχή στα κοινωνικά δίκτυα και ανάπτυξη σχέσεων με άτομα σε υψηλές θέσεις θα μπορέσουν να του αποφέρουν κάποιο πιθανό όφελος στο μέλλον. Αντίθετα σε περίπτωση που το άτομο δε σκοπεύει να παραμείνει για μεγάλο διάστημα στην περιοχή αλλά αναζητά ένα προσωρινό κέρδος, τότε αυτό δε θα θελήσει να επενδύσει σε μεγάλο βαθμό στο κοινωνικό κεφάλαιο.

Το παραπάνω στοιχείο εντοπίζεται μέσα από τη στατιστική ανάλυση σχετικών ερωτήσεων που τέθηκαν στους επιχειρηματίες και αφορούσαν τόσο τη λήψη δανείων όσο και τη χρήση κρατικών ή ευρωπαϊκών προγραμμάτων. Για να δημιουργηθεί και να λειτουργήσει μια επιχείρηση χρειάζεται η ύπαρξη ενός αρχικού κεφαλαίου κίνησης ώστε να καλυφθούν οι άμεσες ανάγκες οι οποίες θα προκύψουν. Σε περίπτωση που τα άτομα δε διαθέτουν το ποσό αυτό από προηγούμενες επαγγελματικές τους δραστηριότητες ή από κάποιου είδους κληρονομιά η κυριότερη διαθέσιμη πηγή πόρων αποτελεί ο δανεισμός από τράπεζες ή η χρήση χρηματοδοτικών προγραμμάτων. Από τα αποτελέσματα των απαντήσεων φαίνεται πως ποσοστό 55% των ιδιοκτητών έχουν χρησιμοποιήσει δάνειο για να καλύψουν τις ανάγκες της επιχείρησής τους, ενώ ποσοστό το οποίο ξεπερνά το 15% έχουν χρησιμοποιήσει κρατικά ή ευρωπαϊκά προγράμματα (Σχήμα 24, Σχήμα 25). Έτσι διαπιστώνουμε πως μέσα στις τελευταίες τρεις δεκαετίες οι επίδοξοι επιχειρηματίες εκμεταλλεύτηκαν σε μεγάλο βαθμό τις κρατικές νομοθεσίες και τα προγράμματα που είχαν ως σκοπό την τόνωση της τοπικής επιχειρηματικότητας.

Ειδικότερα η δεκαετία του 1980-90 κατά την οποία άρχισε να γίνεται αισθητή η εξάπλωση των τουριστικών επιχειρήσεων εύκολα μπορεί να ταυτιστεί με τον μεγάλο αριθμό σύνταξης νόμων περιφερειακής ανάπτυξης οι οποίοι σκόπευαν στην ενίσχυση του ανταγωνισμού και της επιχειρηματικότητας την ίδια περίοδο. Αντίστοιχα σημαντικό ρόλο πιθανόν να διαδραμάτισαν τα προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπως το τρέχον ΕΣΠΑ2014-2020 το οποίο στοχεύει στην ενίσχυση των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων και την τόνωση του επιχειρηματικού ανταγωνισμού. Έτσι οι επενδυτικές προσπάθειες που πραγματοποιήθηκαν κατά τη δεκαετία του 1980 στηρίχθηκαν από τις κρατικές πολιτικές και οι σημαντικές χρηματοδοτήσεις οδήγησαν στη γρήγορη

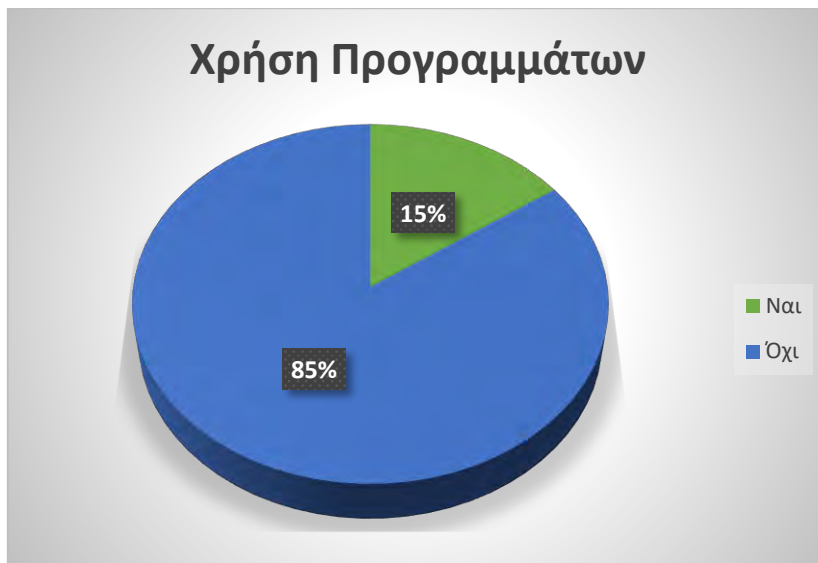
εξάπλωση ξενοδοχειακών μονάδων, εστιατορίων και καταστημάτων βάζοντας τις πρώτες βάσεις τουριστικού αποθέματος στους δύο αυτούς οικισμούς. Οι υπάρχουσες επενδύσεις προσέλκυσαν καινούριους επενδυτές οι οποίοι επωφελήθηκαν από τις οικονομίες κλίμακας και τη συνεχώς αυξανόμενη τουριστική ζήτηση. Μέχρι και σήμερα η ζήτηση συνεχίζει να αυξάνεται όπως και οι νέες επιχειρήσεις οι οποίες στηρίζονται από νέα κρατικά και Ευρωπαϊκά προγράμματα.

Σχήμα 24: Ποσοστό επιχειρηματιών που έχουν κάνει χρήση δανείων

Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων ερωτηματολογίου εργασίας

Σχήμα 25: Ποσοστό επιχειρηματιών που έχουν κάνει χρήση προγραμμάτων

Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων ερωτηματολογίου εργασίας

6.6 Ανακεφαλαίωση των αποτελεσμάτων

Ανακεφαλαιώνοντας τα αποτελέσματα της ανάλυσης που πραγματοποιήθηκε στο συγκεκριμένο κεφάλαιο καταλήγουμε στα παρακάτω συμπεράσματα για την περιοχή μελέτης :

- Υπάρχει σημαντική οικονομική στήριξη των επιχειρηματιών από τις οικογένειές τους για τη δημιουργία της επιχείρησης.
- Υπάρχει φανερή συσχέτιση μεταξύ καταγωγής και οικογενειακής βοήθειας στην περιοχή.
- Ο βαθμός οικονομικής στήριξης από συγγενείς και φίλους των επιχειρηματιών ήταν μηδαμινή.
- Ο θεσμός της κουμπαριάς έχει σημαντική θέση στην κοινωνία της περιοχής.
- Ο μέσος επιχειρηματίας της περιοχής δε συμμετέχει ενεργά σε συλλόγους και δεν ενδιαφέρεται για τον σχηματισμό και την καθιέρωση μιας κοινής τοπικής πολιτικής.
- Υπάρχει κάποια συσχέτιση (αν και αδύναμη) μεταξύ καταγωγής και συμμετοχής σε συλλόγους.
- Οι συζητήσεις που πραγματοποιήθηκαν με τους ντόπιους φανέρωσαν πως οι περισσότεροι επιχειρηματίες βλέπουν καθαρά ανταγωνιστικά τα υπόλοιπα μέλη της κοινότητας.
- Το μεγαλύτερο μέρος των επιχειρηματιών δε διαθέτουν δική τους ιδιοκτησία στην περιοχή αλλά νοικιάζουν τα κτίρια στα οποία στεγάζουν την επιχείρησή τους.
- Το ποσοστό των ιδιόκτητων επιχειρήσεων δεν ξεπερνά το 30% γεγονός το οποίο φανερώνει πως ένα μεγάλο ποσοστό των επιχειρηματιών αποτελούν εξωτερικούς επενδυτές οι οποίοι θέλησαν να εκμεταλλευτούν τις υπάρχουσες ευκαιρίες και να διεκδικήσουν ένα μέρος από τη ξαφνική τουριστική ζήτηση που προέκυψε στον χώρο.
- Η σημασία των συλλόγων για τη δραστηριότητα μιας επιχείρησης δεν είναι σημαντική για μεγάλο αριθμό των επιχειρηματιών.

- Σημαντικό ποσοστό από τους επιχειρηματίες έχουν γνωστούς ή φίλους εκλεγμένους στον Δήμο της περιοχής παρά την ύπαρξη πολλών «ξένων» στην περιοχή επενδυτών.
- Το πιθανότερο (παρά τον περιορισμένο αριθμό δειγμάτων) είναι πως όσον αφορά τις μεταβιβάσεις περιουσίας ,επικρατεί η πρακτική της κληρονομικής διαδοχής χωρίς τη σύνταξη διαθήκης και με μεταβίβαση εξ αδιαιρέτου.
- Μέσα στις τελευταίες τρεις δεκαετίες οι επίδοξοι επιχειρηματίες εκμεταλλεύτηκαν σε μεγάλο βαθμό τις κρατικές νομοθεσίες και τα προγράμματα που είχαν ως σκοπό την τόνωση της τοπικής επιχειρηματικότητας.

*Οι κοινωνικές διαστάσεις της τουριστικής αστικοποίησης :Η περίπτωση της Αγίας Μαρίνας-Πλατανιά του Ν. Χανίων,
Φαραντάκης Στέλιος*

7. Συμπεράσματα

Ο σκοπός της εργασίας ήταν να εντοπίσουμε την ύπαρξη του κοινωνικού κεφαλαίου στους οικισμούς, Αγία Μαρίνα και Πλατανιά και να προσδιορίσουμε σε ποιόν βαθμό αυτό συνέβαλε στη ραγδαία τουριστική ανάπτυξη που πραγματοποιείται στην περιοχή από τις αρχές του 1980.

Η πραγματοποίηση μιας τέτοιας έρευνας είναι σημαντική για τη διεύρυνση του υπάρχοντος διαθέσιμου βιβλιογραφικού εγχώριο αποθέματος και τη διευκόλυνση της σύγκρισης αντίστοιχων μελετών που αφορούν την ανάπτυξη τουριστικών περιοχών τόσο της Ελλάδας όσο και του εξωτερικού. Επιπλέον τα συμπεράσματα της μελέτης θα δώσουν μια καθαρή εικόνα για τον ρόλο που μπορεί να έχει το κοινωνικό κεφαλαίο σε έναν σύγχρονο και ανεπτυγμένο τουριστικό περιβάλλον.

Έχοντας υπόψιν τα αποτελέσματα του προηγούμενου κεφαλαίου, πλέον είμαστε σε θέση να αξιολογήσουμε τη σημασία και τον ρόλο του κοινωνικού κεφαλαίου στη διαμόρφωση της τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής μελέτης. Για τον σκοπό αυτό πρέπει να προσδιορίσουμε κάποιες διαθέσιμες Κύριες υποθέσεις και να απορρίψουμε όσες από αυτές δεν συμπίπτουν με τα αποτελέσματα της έρευνας. Με τον τρόπο αυτό θα καταλήξουμε στην τελική υπόθεση την οποία θα ορίσουμε ως το πιο πιθανό σενάριο.

Με βάση το παραπάνω, θεωρούμε τις παρακάτω τρεις Υποθέσεις ως τις πιθανότερες για να αντικατοπτρίσουν τον τρόπο με τον οποίο ολοκληρώθηκε η τοπική ανάπτυξη στην περιοχή:

- 1) Ο κύριος παράγοντας της ανάπτυξης ήταν η ύπαρξη ισχυρών κοινωνικών δεσμών.
- 2) Η ανάπτυξη πραγματοποιήθηκε ως ένα μείγμα μεταξύ της ύπαρξης κοινωνικών δεσμών, οικογενειακής πολιτικής διαχείρισης γης και άλλων εξωτερικών παραγόντων.
- 3) Η ανάπτυξη της περιοχής βασίζεται ολοκληρωτικά σε παράγοντες οι οποίοι δε συνδέονται με το κοινωνικό κεφάλαιο.

Λαμβάνοντας υπόψιν το προηγούμενο κεφάλαιο της ανάλυσης όπου είδαμε πως πολύ μεγάλο ποσοστό από τους επιχειρηματίες δεν κατάγονται από την περιοχή και δεν ενδιαφέρονται να συμμετάσχουν σε κοινωνικά δίκτυα μπορούμε εύκολα να αποκλείσουμε την πρώτη υπόθεση που θέλει την ανάπτυξη της περιοχής να βασίζεται

στην ύπαρξη ισχυρών κοινωνικών δεσμών. Είναι δυνατόν όμως να ισχυριστούμε πως το κοινωνικό κεφάλαιο ως το σύνολο των κοινωνικών δικτύσεων, των σχέσεων των ατόμων με την εξουσία και των οικογενειακών πολιτικών εγγείου ιδιοκτησίας είχε μηδαμινή σημασία στην τουριστική αστικοποίηση της περιοχής; Όπως έγινε φανερό από την έρευνα δεν υπάρχει ενεργή συμμετοχή στα κοινωνικά δίκτυα από τους περισσότερους επιχειρηματίες όμως ο θεσμός της κουμπαριάς έχει σημαντική θέση στην κοινότητα και παράλληλα υπάρχουν σύλλογοι και άτομα που δρουν και παίρνουν πρωτοβουλίες με σκοπό το συνολικό όφελος της περιοχής. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η προσπάθεια που είχε πραγματοποιηθεί για την επέκταση της θερινής περιόδου η οποία πλέον διαρκεί ως τις αρχές του Νοέμβρη, με τεράστια οφέλη για την τοπική επιχειρηματικότητα. Όσον αφορά την οικογενειακή πολιτική γης, είναι φανερό πως υπάρχει έντονη στήριξη των νέων επιχειρηματιών από τους γονείς και τα συγγενικά τους πρόσωπα . Οι ντόπιοι ιδιοκτήτες φαίνεται πως είτε μεταβιβάζουν την ιδιοκτησία στα νεαρά μέλη της οικογένειας είτε νοικιάζουν τα ακίνητα σε ξένους επίδοξους επιχειρηματίες (αφού το ποσοστό αγοράς των ιδιοκτησιών δεν ξεπερνά το 8%), προσπαθώντας να εξασφαλίσουν το μελλοντικό όφελος της ανάπτυξης για τους ίδιους.

Για τον λόγο αυτό καταλήγουμε στη δεύτερη υπόθεση και ανακεφαλαιώνοντας παρουσιάζουμε αναλυτικά με βάση τα υπάρχοντα στοιχεία τους σημαντικότερους παράγοντες της τουριστικής ανάπτυξης και αστικής εξάπλωσης των δύο οικισμών:

Όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενο κεφάλαιο η ανάπτυξη προήλθε σε πρώτο στάδιο εξαιτίας της ανάγκης για την εξυπηρέτηση της διαμονής των ταξιδιωτών που κατευθυνόταν από τους δυτικούς οικισμούς προς την πόλη των Χανίων. Έτσι οι οικισμοί της περιοχής άρχισαν να εξαπλώνονται προς τα παράλια δημιουργώντας ξενώνες. Το παραπάνω σε συνδυασμό με την δημιουργία της Παλαιάς Εθνικής έδωσε επιπλέον ώθηση για γραμμική επέκταση των καταστημάτων κατά μήκος του άξονα. Οι αρχικοί ιδιοκτήτες των εκτάσεων βρέθηκαν με τεράστια περιουσιακή αξία, καθώς οι πρώην άγονες παραλιακές εκτάσεις πλέον είχαν ιδιαίτερη ζήτηση και έτσι ή πούλησαν τις εκτάσεις τους ή τις κράτησαν και τις ενοικίασαν σε νέους επενδυτές τους οποίους προσέλκυσε η περιοχή. Σημαντικό στοιχείο στην ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας αποτέλεσε η κρατική βοήθεια με προγράμματα τα οποία στόχευαν στη στήριξη των μικρών επιχειρήσεων και φαίνεται πως οι ιδιοκτήτες των ξενοδοχείων και των καταστημάτων τις εκμεταλλεύτηκαν. Για την οργάνωση των κοινών συμφερόντων δημιουργήθηκαν επιχειρηματικοί και τοπικοί σύλλογοι στους οποίους όμως δεν υπήρξε έντονη συμμετοχή

αφού από τη μια μεγάλο πλευρά οι επιχειρηματίες στο πλήθος τους είτε δε διαθέτουν την κατάλληλη ενημέρωση για να συνειδητοποιήσουν τις ευκαιρίες που τους προσφέρει μια συνολική επιχειρηματική πολιτική είτε σκέφτονται ανταγωνιστικά και με βάση το άμεσο συμφέρον αφού τα περισσότερα από τα ακίνητα δεν ανήκουν στους ίδιους.

Η αστική εξάπλωση της περιοχής μελέτης πραγματοποιείται με πολύ γρήγορους ρυθμούς και πιθανόν στο μέλλον η ιδέα των κοινών συμφερόντων να αρχίσει να φθίρεται. Από την στιγμή που μια περιοχή θα αναπτυχθεί σε ικανοποιητικό βαθμό ώστε να προσελκύσει μεγάλους επενδυτές και πολυεθνικές εταιρίες τότε το κοινό συμφέρον θα χαθεί και την ευθύνη της περαιτέρω ανάπτυξης θα αναλάβουν η δυνάμεις του ανταγωνισμού. Το κοινωνικό κεφάλαιο ίσως τελικά να αποτελεί έναν σημαντικό παράγοντα ο οποίος θα βοηθήσει μια τοπική αναπτυξιακή προσπάθεια στα πρώτα επίπεδα της ανάπτυξης εως ότου ο τόπος να φτάσει στο στάδιο του απογαλακτισμού.

Στην περίπτωση μας βέβαια, παρά την ύπαρξη κοινωνικού κεφαλαίου η οποία γίνεται φανερή με την παρουσία των τοπικών συλλόγων, το πιθανότερο είναι πως αυτό δεν είχε ποτέ τον κύριο ρόλο στην ανάπτυξη της περιοχής, ειδικότερα τα τελευταία χρόνια με την υψηλή ζήτηση από επιχειρηματίες εκτός δημοτικής ενότητας. Παρά το γεγονός πως η περιοχή πλέον έχει φτάσει σε ένα ώριμο αναπτυξιακό στάδιο, (όπως φάνηκε και από το Κεφάλαιο 2) ακόμα και στις έντονα τουριστικές περιοχές προκύπτουν συνεχώς ζητήματα, που αφορούν τη μόλυνση του περιβάλλοντος, την αλλοίωση των πολιτιστικών στοιχείων, τη μέγιστη δυνατή αξιοποίηση των πόρων και των ευκαιριών, τα οποία θα πρέπει να προβλεφθούν και να αντιμετωπιστούν στα πλαίσια μιας συνολικής δράσης. Οι τοπικές οργανώσεις είτε οι οργανώσεις που αφορούν στενούς επαγγελματικούς κύκλους όσο και εκείνες που ασχολούνται με μεγαλύτερο εύρος ατόμων και μπορούν τονώσουν την ιδέα της εμπιστοσύνης και της συνεργασίας στον ευρύτερο χώρο, στοιχεία τα οποία θα κριθούν καταλυτικά για τη διατήρηση και τη διόγκωση της υπάρχουσας αναπτυξιακής δυναμικής.

Τέλος λαμβάνοντας υπόψιν τα στοιχεία της ανάλυσης, είναι σχεδόν βέβαιο πως η καταγωγή των επιχειρηματιών επηρεάζει τη διάθεση τους για επένδυση στο κοινωνικό κεφάλαιο και αυτό αντικατοπτρίζεται από τον βαθμό συμμετοχής τους στα δίκτυα σε σχέση με τον ντόπιο πληθυσμό. Στην περίπτωση που το μεγαλύτερο μέρος των επιχειρηματιών καταγόταν από την περιοχή τότε θα ήταν πολύ πιο εύκολο και φυσικό για αυτούς να έχουν δημιουργήσει δεσμούς τόσο με τους κατοίκους όσο και με τον ίδιο τον τόπο. Αυτή η ιδιαίτερη σχέση με τον τόπο θα έκανε τους επιχειρηματίες της περιοχής

να μην ενδιαφέρονται μόνο για το άμεσο και προσωρινό κέρδος αλλά να βλέπουν την κατάσταση ως μια ευκαιρία μακροχρόνιας επένδυσης. Η ανάπτυξη των οικισμών θα επηρέαζε άμεσα την εκτόξευση της αξίας των ακινήτων τους. Αντίθετα στην περιοχή ένα μεγάλο ποσοστό των επιχειρηματιών δεν ενδιαφέρονται τόσο να αναπτύξει κοινωνικές σχέσεις στην περιοχή και να συμμετέχει σε συλλόγους αλλά σκέφτεται και δρα ανταγωνιστικά.

Επομένως, προκύπτει η ανάγκη μιας υπεύθυνης αρχής η οποία θα αναλάβει να τονώσει και να οργανώσει τις ατομικές δράσεις , να προωθήσει την καινοτομία και να καλλιεργήσει σχέσεις δεσμού μεταξύ των επιχειρηματιών και του τόπου στα πλαίσια μιας κοινοτικής επιχειρηματικής πολιτικής. Τον παραπάνω ρόλο μπορεί να αναλάβει μια τοπική οργάνωση η οποία διαθέτει την εμπειρία και εμπνέει εμπιστοσύνη στους τοπικούς επιχειρηματίες, είτε η Τοπική Αυτοδιοίκηση σε περίπτωση που το παραπάνω δεν είναι εφικτό.

Πηγές τεκμηρίωσης

Ελληνόγλωσσα Βιβλιογραφία

Κονιόρδος, Σ. (2010). Κοινωνικό Κεφάλαιο και Εμπιστοσύνη (και Κοινωνία των Πολιτών) – Ταύτιση ή Απόκλιση; Στο Κοινωνικό Κεφάλαιο. Εμπιστοσύνη & Κοινωνία των Πολιτών (επιμ. Σ. Κονιόρδος). Εκδόσεις Παπαζήση.

Κονιόρδος, Σ. (2015). Κοινωνικό κεφάλαιο: Μεταξύ θεωρητικής σαφήνειας και σύγχυσης. Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας, 16, 1-38. doi: 10.12681/sas.879.

Κοτζαμάνης, Β. (2010). Εισαγωγή στις μεθόδους έρευνας, Σημειώσεις του μαθήματος Μέθοδοι Έρευνας, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας-Τμήμα Μηχανικών Πολεοδομίας ,Χωροταξίας και Περιφερειακής ανάπτυξης, Βόλος.

Λιναρδής Α., Κουσούλη Μ, Σταθογιαννάκου Ζ. (2012). Μία bottom – up διερεύνηση των διαστάσεων του κοινωνικού κεφαλαίου, Αθήνα : Εθνικό κέντρο κοινωνικών ερευνών, Κείμενο Εργασίας, 2012/25.

Τσίβης Γ.Δ. (2014). Χανιά 1252-1940 Χανιά : Εκδόσεις Έρεισμα..

Τσουκαλάς, Κ. (1999). Κοινωνική ανάπτυξη και κράτος, η συγκρότηση του δημοσίου χώρου στην Ελλάδα, ΣΤ΄ εκδοση .Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο.

Φαραντάκης, Σ. (2015). Διαχρονική ανάλυση Βόρειας ακτογραμμής Ρεθύμνου-Χανίων (Ζώνη δέκα χιλιομέτρων), Τηλεπισκόπηση Ειδικών σκοπών ΙΙ ,Τ.Μ.Χ.Π.Π.Α, Βόλος.

Φραγκάκης, Τ.Κ. (2013). Ο Πλατανιάς της ιστορίας και των αναμνήσεων, Χανιά: Έκδοση από τον ίδιο τον συγγραφέα.

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. In Richardson J.(Ed.), Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education, New York: Greenwood Press.

Bourdieu, P. (1998). The myth of ‘globalization’ and the European welfare state. In P. Bourdieu . (Ed.), Acts of Resistance: Against the Tyranny of the Market (pp. 29-44), New York: The New Press.

Coleman, J. S. (1988), Social Capital in the Creation of Human Capital, American Journal of Sociology, Vol. 94(2), 95-120.

Glaeser, E.L, Redlick .C (2009), Social Capital and Urban Growth, International Science Review 32(3), 264-299. doi: 10.1177/0160017609336079

Grafton, R.Q (2005). Social capital and fisheries governance. Ocean & Coastal Management -OCEAN COAST MANAGE. 48,753-766.
doi:10.1016/j.ocecoaman.2005.08.003

Granovetter, M. (1985), Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness, American Journal of Sociology. 91(3),481-510.doi: 10.1086/228311

Grewe, N. R. (2003) Social capital and local development: an exploration of three forms of community-based social capital ,Iowa State University, Retrospective Theses and Dissertations. 1433. <https://lib.dr.iastate.edu/rtd/1433>

Pongponrat, K. ,Chantradoan, N.J. (2012). Mechanism of social capital in community tourism participatory planning in Samui island, Thailand. Tourismos, 7(1), 339-349

Siisiäinen, M. (2003) .Two Concepts of Social Capital: Bourdieu vs. Putnam. International Journal of Contemporary Sociology .40(2),183-204

Putnam.R ,Leonardi.R και Nenetti.R. (1993). Making Democracy Work : Civic Traditions in modern Italy ,Princeton (NJ) :Princeton University Press.

Putnam, R. D. (2000). Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community, New York: Simon and Schuster.

Robison, L.J. and Hanson, S.D. (1995). Social Capital and Economic Cooperation. *Journal of Agriculture and Applied Economics*. 27(1), 43-58.
doi:10.1017/S1074070800019581

Trigilia.C .(2001).Social Capital and Local Development ,*European Journal of Social Theory*.4(4),427-442.doi: 10.1177/13684310122225244

Weber, M. (1920-21), *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie*. Tübingen: Mohr.

Jóhannesson, G. Þ. Skaptadóttir, U.D. and Benediktsson, K. (2003) Coping with Social Capital?The Cultural Economy of Tourism in the North. *Sociologia Ruralis*,43(1), 3-16
doi: 10.1111/1467-9523.00226

Ajzen, I. (1991) The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*. 50(2), 179–211.doi: 10.1016/0749-5978(91)90020-T

Θεσμικά κείμενα

Π.Δ 24-4-85 «Τρόπος καθορισμού ορίων οικισμών της χώρας μέχρι 2.000 κατοίκους, κατηγορίες αυτών και καθορισμός όρων και περιορισμών δόμησης» (ΦΕΚ 181/Δ/3-5-85)

Ν.1337/1983 «Επέκταση των πολεοδομικών σχεδίων, οικιστική ανάπτυξη και σχετικές ρυθμίσεις» με (ΦΕΚ-33/Α/4-3-83).

Ν. 3852/2010 «Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης-Πρόγραμμα Καλλικράτης» με (ΦΕΚ 87 Α΄/7-6-2010)

Σχέδιο Χωρικής και Οικιστικής Οργάνωσης Ανοικτής Πόλης (Σ.Χ.Ο.Ο.Α.Π) Δήμου Πλατανιά Α φάση ,Αθήνα ,Ιανουάριος 2007

Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο (Γ.Π.Σ) Δήμου Νέας Κυδωνίας (ΝΥΝ Δ.Ε Νέας Κυδωνίας Δήμου Χανίων) Α Στάδιο ,Αθήνα Δεκέμβριος 2014

Λιαδικτυακοί τόποι

Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ) (2001). Δημογραφικά χαρακτηριστικά/2001 (<http://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SAM03/2001>), Τελευταία πρόσβαση 3/2/2018

Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ) (2011). Δημογραφικά χαρακτηριστικά/2011 <http://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SAM03/2011>, Τελευταία πρόσβαση 3/2/2018

Δήμος Χανίων. Αρχείο Χαρτών Υπηρεσίας Δόμησης (Πολεοδομίας). <https://www.chania.gr/e-yphresies/xartespshfarxeio/xartes-ydom-main.html>, Τελευταία πρόσβαση 30/4/2018

Παράρτημα

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Τ.Μ.Χ.Π.Π.Α

Ερωτηματολόγιο Διπλωματικής με Θέμα: "Οι κοινωνικές διαστάσεις της τουριστικής αστικοποίησης. Η περίπτωση της Αγίας Μαρίνας-Πλατανιά του Ν. Χανίων"

Υπεύθυνος φοιτητής: Στέλιος Φαραντάκης

1) Φύλο:

- Αντρας
- Γυναίκα

2) Ηλικία

- 20-30
- 30-40
- 40-60
- 60

3) Περιοχή μόνιμης κατοικίας.....

4) Περιοχή Καταγωγής:

Από Πατέρα :

- Εντός Δήμου
- Άλλος Δήμος εντός Νομού Χανίων
- Άλλος Δήμος εντός Κρήτης
- Εκτός Κρήτης

Από Μητέρα :

- Εντός Δήμου
- Άλλος Δήμος εντός Νομού Χανίων
- Άλλος Δήμος εντός Κρήτης
- Εκτός Κρήτης

5) Πόσα χρόνια δραστηριοποιείστε στην περιοχή;

- 1<
- 1-5
- 5-10
- 10-20
- >20

6) Επίπεδο Εκπαίδευσης:

- Μεταπτυχιακός τίτλος/Διδακτορικό
- Πτυχίο ΑΕΙ
- Πτυχίο ΤΕΙ
- Απολυτήριο Μέσης εκπαίδευσης
- Απολυτήριο Δημοτικού

7) Οικογενειακή κατάσταση:

- Άγαμος/η
- Έγγαμος/η
- Διαζευγμένος/η ή Χήρος/α

Σε περίπτωση που δηλώσατε πως είστε παντρεμένος/διαζευγμένος/χήρος προσδιορίστε περιοχή καταγωγής συζύγου:

- Εντός Δήμου
- Άλλος Δήμος εντός Νομού Χανίων
- Άλλος Δήμος εντός Κρήτης
- Εκτός Κρήτης

8) Έχετε δημιουργήσει κουμπαριές στην περιοχή Κρήτη/νομός δήμος;

- Ναι
- Όχι

Εάν δηλώσατε ναι, πόσες σε αριθμό;

- 1
- 2
- 3
- 4
- >5

9)Γίνεστε κουμπάρος λόγω :

α)Φιλίας

β)οικογενειακής παράδοσης

γ)επαγγελματικούς λόγους10)Κύρια επαγγελματική δραστηριότητα:

.....
.....

Πρόκειται για :

α)Ατομική επιχείρηση

β)Οικογενειακή

γ)Συνεταιριστική (με άλλους)

Αν γ με πόσους(συνεταίρους);

.....
.....
.....

11)Έχετε και άλλες δευτερεύουσες επαγγελματικές ασχολίες;

- Ναι
- Όχι

Αν Ναι προσδιορίστε ποιες είναι αυτές:

.....
.....
.....

12) Πότε δημιουργήσατε τη συγκεκριμένη επιχείρηση;

- <2
- 2 έως 5 χρόνια
- 5 έως 10 χρόνια
- >10 χρόνια

13) Η επιχείρησή σας στεγάζεται σε ιδιόκτητο (δικό σας) ακίνητο;

- Ναι
- Όχι

14) Με ποιόν από τους παρακάτω τρόπους αποκτήσατε τα ακίνητα (αν είναι δικό σας) :

- Κληρονομιά ή Δωρεά (από γονείς ή άλλο)
- Αγορά
- Χρησικτησία /προίκα

Αν πρόκειται για κληρονομιά ή δωρεά με ποιόν τρόπο κληρονομήσατε την περιουσία:

- Εξ 'αδιαιρέτου (Κυριότητα από πάνω από έναν δικαιούχο)
- Ατομικά (Χωρίς συν δικαιούχο)

15) Η διαδικασία πραγματοποιήθηκε

- με διαθήκη
- Χωρίς διαθήκη

16) Έχετε ποτέ κάνει χρήση βοήθειας από κρατικά ή ευρωπαϊκά προγράμματα;

- Ναι
- Όχι

17) Έχετε πάρει δάνειο από τράπεζα για να καλύψετε τις επιχειρηματικές σας ανάγκες?

- Ναι
- Όχι

18) Σας βοήθησε οικονομικά η οικογένειά σας για να δημιουργήσετε την επιχείρησή σας;

Πολύ : 1:2:3:4:5:Καθόλου

19) Χρειασθήκατε την οικονομική βοήθεια άλλων ανθρώπων (φίλων συγγενών, κλπ.) για να δημιουργήσετε την επιχείρησή σας;

Πολύ : 1:2:3:4:5:Καθόλου

20) Έχετε γνωστούς ή φίλους εκλεγμένους στο Δήμο της περιοχής;

- Ναι
- Όχι

21) Συμμετέχετε σε συλλόγους στην περιοχή;

- Ναι
- Όχι

Αν Ναι προσδιορίστε τον αριθμό τους και το είδος

Αριθμός Συλλόγων:

1-2, 3-4, περισσότεροι από 4

.....
.....
.....

22) Σε ποιόν βαθμό θεωρείτε ότι οι επαγγελματικοί σύλλογοι είναι σημαντικοί για την επαγγελματική σας δραστηριότητα;

Πολύ :1:2:3:4:5:Καθόλου

*Οι κοινωνικές διαστάσεις της τουριστικής αστικοποίησης :Η περίπτωση της Αγίας Μαρίνας-Πλατανιά του Ν. Χανίων,
Φαραντάκης Στέλιος*